

Onszelf blijven

ONSZELF BLIJVEN

H.B. Wiardi Beckman, baanbreker van
de moderne sociaaldemocratie

Onder redactie van Frans Becker,
Menno Hurenkamp en Paul Scheffer

Uitgeverij Prometheus stelt alles in het werk om op milieuvriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

2011 Uitgeverij Bert Bakker Amsterdam

Inhoud

Jaarboek van de Wiardi Beckman Stichting 2010
Teksten H.B. Wiardi Beckman afgedrukt met toestemming van de erven
© 2011 Inleidende teksten Marijke Halbertsma-Wiardi Beckman, Frans Becker, Menno Hurenkamp en Simon B. Kool
© 2011 Nawoord Paul Scheffer
Omslagontwerp
Foto omslag/Illustratie
Foto auteur
Zetwerk Mat-Zet bv, Soest
www.uitgeverijbertbakker.nl
ISBN 978 90 351 3587 1

Uitgeverij Bert Bakker is onderdeel van Uitgeverij Prometheus

INLEIDING	000
Wiardi Beckman – Vechter en dichter <i>Marijke Halbertsma-Wiardi Beckman</i>	7
H.B. Wiardi Beckman – Baanbreker van de moderne socialdemocratie <i>Frans Becker en Menno Hurenkamp</i>	13
Als herinnering voor later – Wiardi Beckman in beeld <i>Simon B. Kool</i>	000
SOCIALISME EN DEMOCRATIE	000
Verdediging van het ontwerp-beginselprogramma van de SDAP	000
Beginsel-programma S.D.A.P. 1937	000
Socialisme en Democratie III	000
DENKEN OVER DE DOORBRAAK	000
Vijf en twintig jaar staatkundig leven	000
Kabinet-De Geer. Keerpunt in Nederlands staatkundig leven	000
Grondslag voor discussie. Nederlandse Partijwezen en de S.D.A.P.	000

DE NATIONALE GEDACHTE	000
Sociaal Democratie en Nationale Gedachte	000
‘In de schaduwen van morgen’	000
Onszelf blijven	000
Geschiedenis als opdracht	000
’t Delgen van een schuld	000
NAWOORD	000
‘Steeds zwaarder drukt de last’. De actualiteit van Wiardi Beckman <i>Paul Scheffer</i>	202
Noten	217
Verantwoording	229

INLEIDING

Wiardi Beckman – Vechter en dichter

Marijke Halbertsma-Wiardi Beckman

Mijn vader, Stuuf Wiardi Beckman, besepte al jong het gevaar van het fascisme. Niet alleen verfoeide hij dit bestel als sociaaldemocraat, maar ook als historicus. Hij had bij Johan Huizinga gestudeerd en was onder de indruk geraakt van diens boek *In de schaduwen van morgen*. Huizinga waarschuwt daarin tegen het nationaalsocialisme en de gevaren die de westerse cultuur bedreigen. In zijn recensie noemt Beckman het boek een pleidooi voor het onge-rept behoud van ‘waarheid en menselijkheid, rede en recht’, een pleidooi voor de geest.

Toen de mobilisatie in 1939 afgekondigd werd wilde Beckman niet aan de zijlijn blijven staan. Op zijn eigen verzoek – nogal ongewoon voor een sociaaldemocratisch politicus in die dagen – werd hij aangesteld als reserveofficier.

10 mei 1940. – Ik werd ’s morgens vroeg wakker door lawaai van vliegtuigen en gestommel in huis. Ik trof mijn ouders bij de voordeur aan, mijn vader in militair uniform. Hij verliet ons huis en reed in een taxi weg. Het was oorlog.

Na een gevaarlijke rit naar Den Haag meldde hij zich bij de Generale Staf waar hij de opdracht kreeg om met

M. Rooij, de waarnemend hoofdredacteur van de *NRC*, de toespraak op te stellen waarmee de opperbevelhebber generaal Winkelman de capitulatie zou meedelen. In naam van Winkelman bracht hij op 20 mei op de Grebbeberg een laatste groet aan de gevallenen.

Vlak na de capitulatie schreef Beckman, in de geest van Huizinga, een tweetal in deze bundel opgenomen lezingen: 'Onszelf blijven' en 'Geschiedenis als opdracht'. Hierin betoogt hij dat de Nederlandse identiteit en cultuur zijn ontstaan en gevormd in de strijd tegen Spanje. Met deze lezingen wilde hij zijn gehoor aanmoedigen om voor ons land te vechten en de waarden van de Nederlandse cultuur te verdedigen.

Huizinga en Wiardi Beckman hielden in deze spannende tijd contact met elkaar. In een briefje van 8 september 1940 schreef Huizinga:

Amice, Wij hadden al lang het plan, je weer eens een bezoek hier voor te stellen... Het aardigste zou het zijn, als we dan ook met Mevrouw Wiardi Beckman mochten kennis maken... Zoudt ge samen kunnen komen eten (maar o! de verduistering!) ... Levert dat bezwaar op, kan het dan koffiedrinken op een Zondag zijn? In de week zijt ge zeker aan kantooruren gebonden?... Wat wordt zelfs het maken van de eenvoudigste afspraak in dezen tijd omslachtig! Laat eens hooren, wat er mogelijk is; voor ons staan natuurlijk ook andere data open.

Met vriendelijke groeten v.h.t.h. – de Uwe, J. Huizinga

Op 25 juni was Beckman met groot verlof thuisgekomen. Hij had het hoofdredacteurschap van *Het Volk* opgezegd en verbleef in de loop van de tijd steeds vaker op een ander adres. Hij was lid geworden van het illegale partijbestuur van de *SDAP* en van de redactie van *Het Parool*. In november 1941 kreeg hij het verzoek van koningin Wilhelmina

om naar Londen over te steken. Vanuit zijn onderkomen bij zijn zuster Wil in Den Haag heeft hij de overtocht gewaagd.

Ik heb mijn vader voor 't laatst gezien op 17 januari 1942 toen ook ik logeerde bij mijn tante. 's Avonds zat hij met een groep mensen naar de radio te luisteren. Later heb ik pas begrepen dat zij zaten te wachten op een sein van Radio Oranje: het eerste couplet van het Wilhelmus. Als dat werd uitgezonden moesten zij op weg naar het Scheveningse strand. Vader kwam nog op mijn bed zitten om mij goedenacht te zeggen. Hij dacht dat ik wist dat hij naar Engeland zou gaan. Eigenlijk was het wel onvoorzichtig om te denken dat een kind van nog geen elf kan zwijgen. Het vertrouwen in zijn kinderen was groot...

Algauw kreeg mijn tante het bericht dat vader in de ijskoude nacht was opgepakt op het strand en opgebracht naar de gevangenis in Scheveningen. Pas toen ik was thuisgekomen in Overveen kon ik er met moeder en mijn zusje Suze over praten.

Na zijn arrestatie zat vader in *Einzelhaft* in de cel in Scheveningen. Hij had daar nog wel contact met zijn familie. Toen hij later naar Vught was overgebracht hebben we een enkele keer een pakje en een briefje kunnen sturen. Soms kwam er antwoord en schreef hij aan zijn drie dochters dat hij erg blij was met onze verhalen en dat wij moeder goed hielpen. De Duitsers slaagden er overigens niet in Beckman voor een vergrijp te veroordelen. Hem werd alleen aangerekend dat hij op weg was naar Londen.

In oktober 1943 werd in het geheim het bericht doorgegeven dat er een groep gevangenen uit kamp Amersfoort aan het eind van de maand op transport zou gaan. Familieleden kwamen naar het station Amersfoort om nog een glimp van hen op te vangen. Mijn moeder is er met haar

drie dochters een paar keer heen gegaan. Wij stonden dan op de straat vanwaar je van bovenaf op het spooremplacement kijkt. Tenslotte zagen wij militaire vrachtauto's met Duitse militairen voorbijrijden. We hebben vader niet gezien. Later bleek dat hij wel van ons het familiedeuntje heeft gehoord. Op 25 oktober 1943 werd hij in de trein weggevoerd als *Nacht und Nebel*-gevangene, iemand die geheel moet verdwijnen wegens zijn verzet tegen het naziregime. Alleen zijn zuster Wil heeft hem nog gezien. In Venlo, met gebalde vuist achter het raam. Zijn bestemming was Natzweiler in de Elzas. Een gruwelijk concentratiekamp.

De sociologe Jolande Withuis heeft in september 2010 een voordracht gehouden voor het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, waarin zij vertelde hoe essentieel het in het kampbestaan was dat er mensen waren die zichzelf en anderen wisten te verheffen uit de ellende. Stuuf Wiardi Beckman en zijn medegevangenen Oscar Mohr (1907-1952) en Pim Boellaard (1903-2001), over wie Jolande Withuis een indrukwekkende biografie schreef, waren in staat samen het moreel hoog te houden. In de modder van Natzweiler was door Mohr en Wiardi Beckman een wonder verricht: hun initiatief om uit het gezamenlijke geheugen van de gevangenen een dichtbundel samen te stellen, waaruit dan 's zondags kon worden voorgelezen. Dit gaf de toehoorders ontspanning en nieuwe moed. Beckman schreef een hem dierbaar gedicht in dit boekje: 't *Verlaten Landhuis* van Geerten Gossaert (pseudoniem van Carel Gerretson, 1884-1958). Het laatste couplet van het gedicht luidt:

Wijs is, wie zonder wederstreven
Gelaten zijn geluk ontzegt;
Want wat het leven heeft gegeven
Ontneemt het naar zijn heilig recht.
Maar werwaarts ons het lot te morgen,
Ver in de wereld, dringt en drijft:

Al wat aan Liefde is geborgen
In 's harten schatvertrek: dat blijft!

Jarenlang wist niemand waar dit gedichtenboekje was gebleven. Maar nu is het teruggevonden. Mét het archief van Mohr is het aan het NIOD overgedragen.

Daar de Franse gevangenen hadden gehoord dat Beckman thuis was in de Franse geschiedenis en vloeiend hun taal sprak, vroegen zij hem om ter gelegenheid van Quatorze Juillet (de nationale feestdag) een lezing te houden. Hierin schetste hij welke betekenis de vrijheid heeft en dat het alles waard is die te verdedigen. De Nederlanders waren trots op hem.

Met het oprukken van de geallieerden werden in september 1944 de Natzweilers overgebracht naar Dachau. De sterfte in dit kamp was groot, vooral de vlektyfus eiste slachtoffers. Beckman vond het zijn plicht om de zieken te gaan verplegen. Boellaard probeerde hem daarvan af te houden. 'Doe het niet. Ik ben een sportman, Stuuf, en met Gods hulp kom ik er misschien doorheen, jij bent een dichter, jij haalt het niet.'

Beckman stierf aan vlektyfus op 15 maart 1945, kort voor de bevrijding van het kamp door de Amerikanen. Zijn kampgenoot Ed. Hoornik dichtte over hem:

Toen schoof hij zacht zijn arm
Onder mijn arm door.
'Zeg mij' – zijn stem was warm –
'Aan wien ik toebehoor'.

'Soms, lezend in Homerus,
Leef ik buiten den tijd,
Maar dan neemt weer de wereld
Mij binnen haar bereik'.

Deze strofen zijn zo treffend omdat zij het karakter van mijn vader mooi weergeven: hij stond open voor wat er in de wereld gebeurde, maar hij was ook de dichter die niet zonder cultuur kon. In Dachau lag zijn Homerus onder zijn matras.

H.B. Wiardi Beckman – Baanbreker van de moderne sociaaldemocratie*

Frans Becker en Menno Hurenkamp

Op 8 mei 1945 meldde *Het Vrije Volk* op de voorpagina: 'Vorrink en Beckman op de thuisreis'. De Nederlandse regering, zo liet de krant weten, laat een aantal Nederlanders uit een concentratiekamp per vliegtuig terugkeren. Onder hen zou zich Herman Wiardi Beckman bevinden, voor de oorlog de hoofdredacteur van de krant die toen het *Het Volk* heette en een van de leidende figuren van de Nederlandse sociaaldemocratie. Maar het bericht bleek een dramatische vergissing. Op 23 mei moest de krant het eerdere bericht corrigeren: 'En hoewel volkomen zekerheid nog steeds niet verkregen is, thans moeten wij aannemen, dat het eerste bericht onjuist was en onze blijdschap over de aangekondigde terugkeer van den vroegeren hoofdredacteur der Arbeiderspers geen grond vond in de feiten.'

Op 31 mei al publiceerde *Het Vrije Volk* het ooggetuigenverslag van medegevangene, schrijver en dichter Ed. Hoornik (1910-1970) over Wiardi Beckmans laatste uren in Dachau:

Het werd voorjaar. De vlektyphus-epidemie nam af, de geallieerde legers kwamen nader. Een avond, tijdens een sneeuwbuï, ging ik naar Beckman toe om hem het Duitse legerbericht mee te delen. Juist toen ik voor zijn barak stond, werd luchtalarm gegeven,

* Heel veel dank aan Evemie van Rijswijk, die de bezorging van Beckman voor zijn barak stond, werd luchtalarm gegeven,

en gingen de lichten in de Lagerstraat uit. Het duurde langer dan gewoonlijk voor hij kwam. Hij riep mij toe dat hij zich niet prettig voelde en koorts had. Het zal een verkoudheid zijn, zei hij; hij dacht niet aan vlektyphus. Hij verontschuldigde zich dat hij niet langer kon praten. Een paar seconden zag ik hem gaan door de sneeuw, rechttop als altijd, voor hij verdween in de barak.

De volgende dag zocht een der Nederlandse doktoren hem op en had hij hoge koorts. In het hospitaal, waar hij onmiddellijk heengebracht werd, hebben bevriende medici alles gedaan om hem te redden. De laatste achtenveertig uur was hij buiten kennis. Na een ziekbed van zes dagen, de vijftiende Maart, is hij overleden. De Nederlanders waren stil die avond. Zij stonden in groepen bij elkaar, verbeterd, ontroerd, zwijgend. Noch wij, noch Nederland konden hem missen.

Niet om de ideologie, die hij aanhing, noch om de overtuiging die hij beleed, was hij ons aller vriend, maar om zijn zielskracht, die ons sterkte, zijn karaktervastheid en oprechte handelwijze, die eerbied afdwong, en om zijn talent en kennis, die ons verriikten.¹

Een van de allerbeste politici, die de sdap in Nederland ooit opgeleverd heeft

Toen de oorlog uitbrak was Wiardi Beckman 36 jaar oud. Hij was de grote belofte van de sdap. De sociologe en sociaaldemocrate Hilda Verwey-Jonker (1908-2004) behoorde tot zijn generatie. Ze herdacht hem in *Het Parool*: '[A]ls politicus was Beckman een uitzonderlijke figuur. Misschien niet in de dagelijkse politieke strijd: zijn parlementaire loopbaan als lid van de Eerste Kamer heeft te kort geduurd om dit te beoordelen, maar Beckmans politieke oordeel was dermate zuiver en ontraditioneel, dat wij hem

moeten karakteriseren als een van de allerbeste politici, die de sdap in Nederland ooit opgeleverd heeft. [...] [Met] Beckman [is] de enige man heengegaan, die in staat zou zijn geweest om alle stromingen en richtingen van oud en nieuw socialisme in deze kritieke tijd te bundelen en tot samenwerking te dwingen.'² Piet Bakker (1897-1960), collega van Beckman bij de Arbeiderspers in de jaren dertig, auteur van *Ciske de Rat* en later journalist bij *Elseviers Weekblad*, schreef in september 1946 in dat blad dat de socialistische arbeidersbeweging in hem 'de nieuwe leider' verloor. De vrijzinnig hervormde predikant Willem Banning (1888-1971), vooraanstaand sdap'er en medeoprichter van de PvdA, veronderstelde dat Nederland in Beckman een van de weinige politieke figuren verloor 'in staat om als minister-president alle scheppende, vooruitstrevende nationale krachten samen te bundelen en in sterk vertrouwen te leiden'.³

Voor zijn tijdgenoten was Beckman van een bijzondere statuur, bevestigd door zijn onvoorwaardelijke keuze voor het verzet en zijn rol in Duitse gevangenschap.⁴ Dat bleek opnieuw vijftien jaar na de oorlog. In 1960 was een aantal Dachau-slachtoffers – onder wie Wiardi Beckman – in een kampgraf geïdentificeerd. Tijdens de herbegraving op de nationale begraafplaats te Loenen op de Veluwe, sprak voormalig minister-president Willem Drees. 'Dat hij op zijn 27ste jaar assistent-hoofdredacteur werd van *Het Volk*, op zijn 33ste hoofdredacteur en tegelijkertijd lid van de Eerste Kamer, is reeds een aanwijzing, dat hij een bijzondere persoonlijkheid was. [...] Wij hebben hem smartelijk gemist bij de pogingen om tot vernieuwing van de Nederlandse politiek te komen. Hij heeft er mee de stoot toe gegeven, maar aan de verwerkelijking geen deel kunnen hebben, terwijl zijn constructieve en soepele geest, zijn gave om met velen te kunnen samenwerken, zijn inzicht in het wezen van onze beweging en in de opvattingen van anderen, van zo grote waarde hadden kunnen zijn.'⁵

Door Beckmans vroege dood en de cesuur die de oorlog aanbracht zijn diens opvattingen en zijn baanbrekend werk voor de Nederlandse politiek in vergetelheid geraakt. Zijn belangrijkste publicatie, het beginselprogramma van de SDAP uit 1937, staat bovendien niet op zijn eigen naam. Hij schreef behalve zijn proefschrift geen boeken, zijn werk bestaat uit verspreide voordrachten, artikelen en lezingen. Zijn naam leeft vooral voort in de Wiardi Beckman Stichting, het in 1946 opgerichte wetenschappelijk bureau van de Partij van de Arbeid dat in eerbetoon aan Beckman diens naam kreeg.

Zo rijst de vraag: wat was hij? Denker, theoreticus, journalist, politicus? Wat was zijn betekenis voor de sociaaldemocratie en de politiek in Nederland in de jaren dertig en veertig? Wat is zijn betekenis voor de huidige tijd? Beckman was in de allereerste plaats de grondlegger van de moderne sociaaldemocratie, een politicus en denker die het isolement van de SDAP doorbrak. Zijn opvattingen over de democratie, over de grondslag van ons partijstelsel en over de Nederlandse identiteit legden het fundament voor de naoorlogse PvdA. Wat de vooroorlogse partijleider Albarda niet meer kon en wat de naoorlogse partijleider Drees misschien niet gelukt zou zijn, deed Beckman: de sociaaldemocratische beweging scharen achter een programma dat van de klassenpartij een volkspartij maakte.

We hebben in deze uitgave een selectie uit het werk van Beckman gemaakt om te laten zien wat aan die stelling ten grondslag ligt. Want 65 jaar na zijn overlijden is de bijdrage van Beckman aan het politieke denken in Nederland urgenter dan ooit. Onzekerheid over wat de achterban is, verdeeldheid over wat de natie te betekenen heeft en onvermogen om de democratie bij de tijd te brengen teistoren de progressieve beweging.

Intellectuele en politieke inspiratiebronnen

Herman Bernard Wiardi Beckman (1904-1945) heette

voor vrienden en familieleden al vanaf jonge leeftijd ‘Stuuf’ vanwege zijn wat stijve bovenlip. Afkomstig uit een intellectueel milieu koos hij, beïnvloed door het fijnzinnig idealisme van zijn moeder, al als gymnasiast in de roerige novemberdagen van 1918 voor het socialisme.⁶ Zo schreef Marinus van der Goes van Naters in zijn memoires *Met en tegen de tijd*: ‘Ik heb hier een als kostbare herinnering bewaard knipsel uit de NRC van 10 november 1918: “De Revolutie in Duitsland”; “Uit Berlijn; Zaterdag vijf uur: Zo even werd het telegraafkantoor bezet... Liebknecht en Ledebour reden in huurrijtuigen (!) vóór de betogers uit”. Rede van Scheidemann: “Keizer en kroonprins zijn afgetreden; de dynastie is ten val gebracht”; “Ebert Rijkskanselier; een proclamatie van Ebert”; “De arbeiders- en soldatenraad van Berlijn heeft tot de algemene staking besloten. Een groot deel van het garnizoen heeft zich in gesloten afdelingen, met machinegeweren en kanonnen, aan de arbeiders en soldatenraad ter beschikking gesteld”. Enzovoort. Wiardi Beckman en ik waren er helemaal weg van.’⁷

Op zijn achttiende ging hij geschiedenis studeren in Leiden. Het was de tijd van het ‘tweede socialistische reviel’ onder de studenten. Het eerste was er geweest aan het eind van de negentiende eeuw. Dat was in de studietijd van Johan Willem Albarda (1877-1957), die Pieter Jelles Troelstra als leider van de SDAP zou opvolgen. Als Leids student was Beckman bijzonder actief in het traditionele corps maar werd ook lid van de Vrijzinnig-Christelijke Studentenbond (VCSB) en de Leidse Sociaal Democratische Studenten Club. Hij raakte betrokken bij de SDAP, net als Van der Goes van Naters. In 1924, twintig jaar oud, schreef Beckman aan zijn vriend: ‘Ben je al bezig de S.D.A.P. te hervormen? Ik heb wel verbazende zin je, met mijn bescheiden krachten, een handje te komen helpen.’⁸

De historicus Johan Huizinga (1872-1945) werd zijn belangrijkste leermeester en later promotor. Hij maakte

Beckman vertrouwd met de grondvesten van de Nederlandse cultuur. Thuis, voorgelezen door zijn vader, had Wiardi Beckman als jongen al kennis gemaakt met *Herfst-tij der Middeleeuwen*. Later, in de jaren dertig, zouden *Nederland's Geestesmerk* (1934) en met name *In de schaduwen van morgen. Een diagnose van het geestelijk lijden van onzen tijd* (1935) indruk op hem maken.

In lijn met zijn liefde voor geschiedenis en socialisme zette Beckman zich direct na zijn studie aan een proefschrift over het syndicalisme in Frankrijk. Hij was juist getrouwd met zijn jeugdliefde Riet Wackie Eysten en verhuisde met haar naar Parijs. Maar al spoedig kwam vanuit de SDAP de vraag om Troelstra te helpen met diens memoires, de *Gedenkschriften*. De voormalige partijleider kon na een beroerte zelf de pen niet meer hanteren. Er was haast geboden en Beckman kwam dan ook meteen terug. Hij was al vroeg diep onder de indruk van de voormalige leidsman van de SDAP geraakt. 'Eén keer hebben Dub [Van der Goes van Naters] en ik hem nog maar horen spreken in 1919, maar ook zonder dat zouden we onder de fascinerende invloed van zijn geniale persoon, van zijn heldenfiguur zijn gekomen... Je hoeft maar weinig met proletariërs te hebben gesproken om te weten dat hij, en hij alleen voor de massa het symbool van 't Socialisme is.'⁹

Beckmans verblijf bij Troelstra was zijn leerschool in de geschiedenis en grondbeginselen van het socialisme. Het maakte hem vertrouwd met het denken over staat en economie. Hij kweet zich bovendien met veel plezier van zijn taak. Al na een week nadat hij begin maart 1928 bij Troelstra was begonnen, schreef hij aan Van der Goes van Naters: 'Maar het is *geweldig* interessant werk. Voor mijn hele leven neem ik, als ik een half jaar zo door ga, een grondige kennis van de geschiedenis van de Socialistische beweging mee, en dan de grootheid van zijn figuur, de breedheid van zijn kijk en eigenlijk vaak zachtheid van oordeel.

Vóór alles is hij geweldig geestig, alleen al in de woordkeus en zo.'¹⁰

Eerst zocht hij als 'wetenschappelijk medewerker' de details en feiten bij de herinneringen van de voormalige partijleider uit. Maar Beckman zou na Troelstra's overlijden op 12 mei 1930 de laatste hoofdstukken van het vierde deel van de memoires (*Storm*) zelf schrijven, op basis van grote stukken dictaat van Troelstra.¹¹ In dat laatste deel verdedigt Beckman Troelstra nog eens met veel vuur. Hij had dat al minstens één keer eerder gedaan – op het gymnasium, als vijftienjarige. Dat had toen het begin van de vriendschap met Van der Goes van Naters ingeluid.¹² Nu stelde Beckman dat Troelstra, ondanks zijn 'vergissing van 1918', toch niet anders dan als een democraat gezien kon worden. Troelstra had, in het verlengde van de aanhoudende sociale onrust in Duitsland, die naar Nederland dreigde over te slaan, in november 1918 in de Tweede Kamer min of meer tot revolutie opgeroepen. Hij zei toen: 'Wat ook van ons gevorderd zal worden, met alle persoonlijke toewijding en offervaardigheid, al zou het ons leven moeten gelden, wij zullen het gaarne en jubelend geven ter voldoening aan de eischen van het historisch oogenblik.' Het was voor de Nederlandse regering genoeg om de cavalerie en de marechaussee naar de grote steden te sturen – waar de revolutie overigens nooit echt op gang kwam.

De achterban had Troelstra's optreden prachtig gevonden. Maar de SDAP-top, in 1918 al geruime tijd bezig om een serieuze parlementaire partij te worden, vroeg zich af of deze niet per abuis toch een revolutionair aan het hoofd had staan, iemand die de macht het liefst met geweld zou overnemen. Het was zijn weerzin tegen het parlement, niet tegen de democratie die Troelstra zijn optreden had ingegeven, tekende Beckman aan.¹³ Dat parlement was immers zeker rond die tijd een werktuig van het grootkapitaal, en was Troelstra niet onvermoeibaar in de weer ge-

weest met schetsen voor alternatieve democratische organisaties?

Vervolgens maakte Wiardi Beckman zijn proefschrift af, *Het syndicalisme in Frankrijk*, waarin hij niet alleen uitvoerige aandacht besteedde aan de theoretici van deze beweging, maar de beweging zelf ook nauwkeurig in kaart bracht. Het kapitalisme kapotstaken was de kernidee van de syndicalisten en dat dit streven iets typisch Frans heeft, is ook bijna honderd jaar later nog wel voorstelbaar. Er spreekt grote bewondering voor Jean Jaurès (1859-1914) uit het boek. Tijdens zijn studie was Beckman in aanraking gekomen met het werk van deze Franse denker. Jaurès was een overtuigd patriot, republikein, democraat én socialist. Zijn benadering van de politiek was veel ruimer dan het marxisme. Hij had niet alleen een sociaaleconomische verandering van de maatschappij voor ogen, maar ook een op het gebied van de staatsinrichting, de cultuur en de moraal. De emancipatie van de arbeiders moest in het kader van de natie plaatsvinden.¹⁴

Deze Franse voorman van de parlementaire linkse beweging werd in juli 1914 door een verwarde nationalist vermoord. Hij zocht in de roerige eerste jaren van de twintigste eeuw naar samenwerking met de burgerlijke democraten en zag het socialisme als een brede volksbeweging. Jaurès was voor Beckman 'de kampioen van de verzoening tussen vakbeweging en socialistische partij'.¹⁵ Deze zag in de onterechte veroordeling van kapitein Albert Dreyfus immers niet alleen aanleiding om in actie te komen (veel socialisten vonden Dreyfus een burgerman die zijn trekken thuis kreeg), maar ook om eenheid te vestigen onder de vele linkse stromingen, want (Beckman haalt Jaurès aan), 'iedere socialistische organisatie heeft haar eigen wortel in de geschiedenis van dit land'.¹⁶

Met een laatste, provocerende, stelling bij zijn proefschrift gaf Beckman zijn visitekaartje af: "La vie de Gracchus Babeuf", door Ilja Ehrenburg, is een uit literair oog-

punt voortreffelijk "vie romancée", dat de wetenschappelijke kritiek volkomen kan doorstaan.' Het ging hier om een roman over de Franse revolutionair Babeuf (1760-1797), van de hand van een Russische communist. Het gelijkstellen van een Sovjetroman met een academische studie was allicht niet de snelste manier om de handen onder Leidse historici op elkaar te krijgen, maar het was vooral een teken van Beckmans fenomenale belezenheid. Driekwart eeuw later moet men met een lampje zoeken naar de actieve politicus die jaarlijks meer dan een of twee deeltjes van de 'AKO-groslijst' leest. Weemoed is hier op zijn plaats.

Om de vernieuwing van het socialisme

Eenmaal gepromoveerd raakte Beckman snel ingelijfd bij de SDAP. Allereerst als journalist, maar later ook als actief politicus. Van 1932 tot de oorlog werkte hij als journalist; van 1937 tot 1940 was hij bovendien lid van de Eerste Kamer. Aanvankelijk was hij assistent-hoofdredacteur van *Het Volk*, de krant van sociaaldemocratisch Nederland, vervolgens van 1937 tot 1940 hoofdredacteur van alle kranten van de Arbeiderspers. De journalist Meyer Sluysen, toenmalig collega van Beckman: 'Hij werd de grootste hoofdredacteur, die *Het Volk* ooit heeft gehad, daarover verschillen de meningen niet. [...] Voor alles trouw en verknocht aan de democratisch socialistische beweging, aarzelde hij toch niet om wanneer de omstandigheden hem daartoe noodzaakten, in zijn hoofdartikelen meningen te verkondigen, die dwars tegen de heersende opvattingen gingen.'¹⁷

Tegen de heersende opvattingen in, dat wil zeggen: weg van het historisch materialisme, weg van het onbezonnen internationalisme en pacifisme, weg van de afkeer van het koningshuis. Beckman werd zo een van de aanstichters van het innovatieproces van de sociaaldemocratische beweging dat uiteindelijk na de oorlog zou leiden tot de op-

richting van de PvdA en de succesvolle regeringsdeelname in de jaren vijftig. Als docent, ‘uitlegger’ van de grondslagen en beginselen van het socialisme, sprak hij voor de AJC, voor het Instituut voor Arbeidersontwikkeling, voor de VARA. Hij begon als exegeet van staande ideeën, zoals het beginselprogramma van 1912. Maar gaandeweg wist hij de SDAP buiten haar traditionele oevers te brengen. Dat was, eerlijk gezegd, ook wel nodig.

De SDAP was na een voortvarende groei aan het begin van de twintigste eeuw op dood spoor geraakt. Het algemeen kiesrecht en de achturige werkdag waren in de jaren twintig bereikt. De vraag ‘hoe verder op weg naar het socialisme’ werd in de loop van het interbellum alsmaar nijpender en leidde tot groeiende verdeeldheid en onzekerheid. De partij was vastgelopen in het rulle zand van de Nederlandse standenmaatschappij, waar behoudende liberalen en confessionelen de toon aangaven. Vastgelopen ook in een traditioneel, marxistisch georiënteerd programma (‘Kautskyaans reformisme’) dat geen antwoord kon bieden op de grote vragen van de tijd: de bestrijding van de economische crisis; het keren van de nationaalsocialistische en fascistische dreiging en die van het communisme; de electorale stagnatie en daarmee de politieke onmacht van de eigen beweging.

Het was tijd voor vernieuwing, maar die kwam maar niet. ‘Het uitblijven van zo’n herziening kan toegeschreven worden aan het feit dat lange tijd vernieuwingspogingen die het kader van dit Kautskyaanse reformisme te buiten gingen, binnen de SDAP geen succes was beschoren.’¹⁸ Bart Tromp haalt de prominente volksvertegenwoordiger George van den Bergh aan: ‘De beweging is – om het kras uit te drukken – geworden tot een N.V. tot behartiging van materiële belangen en belangetjes van groepen van industrie-arbeiders, zonder levend geloof in het socialisme en zonder konstruktieve socialistiese gedachten. Vandaar dat de partij, noch als oppositie, noch als regeringspartij aan

redelijke verwachtingen kan beantwoorden.’¹⁹ Met vallen en opstaan ging dat paradigma er toch aan.

Beckman werd de verbindende schakel in de opeenvolgende commissies die de nieuwe weg baanden. Hij moest daarbij opboksen tegen een sterk verdeeld huis. Er waren de marxisten die vasthielden aan de klassenstrijd. Er waren de religieus socialisten die niet voelden voor de economische fundering van het socialisme en het geloof zagen als belangrijke bron van inspiratie. Dan de reformisten van de oude stempel, die stapsgewijs hun socialisme wilden realiseren, maar die aan bezieling en verbeeldingskracht hadden ingeboet. En dan nog de aarzelaars – zij die de noodzaak van vernieuwing inzagen maar niet goed wisten welke richting genomen en welke stappen gezet moesten worden.

Wiardi Beckman zette zijn koers uit langs drie lijnen. Hij zag allereerst het socialisme niet meer als een historisch verankerde wetmatigheid maar als een politieke beweging waarvan de democratie een onlosmakelijk onderdeel vormde. Vervolgens moest de sociaaldemocratie niet meer de arbeidersklasse alleen, maar een brede antikapitalistische coalitie vertegenwoordigen. Ten slotte zag hij de sociaaldemocratie als deel van de natie en niet als buitenstaander.

Zo is ook dit boek opgebouwd. We beginnen met de bijdragen over de vernieuwing van de socialistische beginselen en de verhouding tussen socialisme en democratie. Het gaat om twee teksten die Beckman heeft uitgesproken, op het congres van de SDAP in 1937 ter verdediging van het beginselprogramma en voor de VARA in 1940 over de democratie. Onder het thema ‘denken over de doorbraak’ hebben we drie teksten gekozen over de grondslag van het politieke systeem in Nederland en de plaats van de sociaaldemocratie daarin. Het gaat om een bijdrage van Beckman aan het herdenkingsboek ter gelegenheid van het 25-jarige parlementslidmaatschap van J.W. Albarda;

een beschouwing naar aanleiding van de eerste SDAP-regeringsdeelname in 1939; en een nota aan het illegale partijbestuur van de SDAP over partijvorming na de oorlog.

Vier teksten hebben tenslotte betrekking op 'de nationale gedachte' en hoe de sociaaldemocratie zich daar toe verhoudt. Beckman praatte hierover in 1934 voor de AJC. In 1940 schreef hij twee lezingen over de kernwaarden van de Nederlandse cultuur, met daarin de geestelijke grondslag voor Nederlands verzet tegen de Duitse bezetting. Ook hebben we de bespreking van zijn leermeester Huizinga's *In de schaduwen van morgen* opgenomen. Samen is het een representatief overzicht van het politieke en historische denkwerk van Wiardi Beckman. We sluiten het boek af met een gedicht van zijn hand dat hij in gevangenschap schreef, vermoedelijk in Kamp Amersfoort. Aan de vorm en taal waarin hij zijn gedachten heeft geformuleerd, hebben wij niets veranderd.

Socialisme en democratie

Wiardi Beckman vormde met de al genoemde Van der Goes van Naters, Verwey-Jonker en Henk Brugmans (1906-1997), die het Instituut voor Arbeidersontwikkeling onder zijn hoede zou nemen, maar ook met bijvoorbeeld de auteurs van het *Plan van de Arbeid* uit 1935, Hein Vos (1903-1972), Jan Tinbergen (1903-1993) en Jacob van Gelderen (1891-1940) de cruciale generatie vernieuwers. Hilda Verwey-Jonker beschreef hen in het in 1938 uitgegeven gedenkboek voor Albarda. Het boek heeft de veelbetekende ondertitel 'Een beeld van de groei der Nederlandse volksgemeenschap'.

Voor deze 'derde generatie van socialistische theoretici' geldt, zo stelt Verwey-Jonker, 'dat zij de zekerheid van het socialisme kwijt is. Ze vindt een socialistische maatschappijvorm de meest verkieslijke: de redelijkste en de recht-

vaardigste, maar ze ziet in de loop der gebeurtenissen geen enkele waarborg, dat inderdaad die vorm nog eens verwezenlijkt worden zal. [...] Deze generatie is reëel: ze heeft behoefte om te overzien en te concretiseren. Kenmerkend was een aantal dissertaties, waarin een inventaris wordt opgemaakt van wat er op een bepaald terrein aan socialistische opvattingen bestaat. Kenmerkend is ook, dat het "Plansocialisme" door deze generatie wordt uitgewerkt en gedragen. Een aantal problemen van vroegere generaties is op de achtergrond geraakt. De aanvaarding van de klassenstrijd als sociaal feit leidt bij de huidige socialistische "jongeren" niet meer tot isolement: er is een duidelijke behoefte tot contact en uitwisseling met "jongeren" van andere sociale en politieke groeperingen. [...] De derde generatie oordeelt "voraussetzungslos" en ze heeft een honger naar feiten.'²⁰

De beslissende interventies van deze generatie waren het *Plan van de Arbeid* en het nieuwe beginselprogramma van 1937. Het Plan van de Arbeid, dat als centrale doelstelling formuleerde 'bestaanszekerheid bij een behoorlijk levenspeil voor iedereen', was offensief van toon, gericht op geavanceerde conjunctuurpolitiek, modern industriebeleid en economische ordening. Hendrik de Mans Belgische Plan van de Arbeid (1933) vormde daarbij een bron van inspiratie, net als het dan nog in opkomst zijnde werk van de vooruitstrevende economen Richard F. Kahn (1905-1989) en John Maynard Keynes (1883-1946). Ook Beckman was nauw betrokken bij het 'plan, dat zich op de nationale gedachte mag beroepen, omdat het niet slechts voor de arbeidersklasse, maar voor de gehele volksmassa de enig mogelijke uitweg betekent'. Hij typeerde het als 'welvaartspolitiek tot behoud van de nationale volkskracht'.²¹

Het nieuwe beginselprogramma was echter Beckmans belangrijkste bijdrage aan de revisie van de Nederlandse sociaaldemocratie. De echo's klinken tot vandaag door.²² Beckman presenteerde en verdedigde het program op 28

februari 1937 tijdens een partijcongres in het gebouw waar de SDAP vaker hoogtijdagen vierde, de Haagse Die-rentuin. Hij was jong, overtuigd en gedreven. Dat alles spreekt ondubbelzinnig uit zijn (hierna opgenomen) in-leiding. Die biedt zowel inzicht in de inhoudelijke ver-nieuwing die het programma behelst als in de methode die Beckman hanteerde bij het hervormingsproject waar-aan hij zijn krachten heeft gewijd.

Het beginselprogramma nam afscheid van het marxis-tisch determinisme. Het stelde de politieke doelstellingen van de sociaaldemocratie voorop, niet de onvermijdelijke ‘mechanica van de geschiedenis’ en ‘de klassenstrijd’. De-mocratie en socialisme heetten voortaan onafscheidelijk. Het plaatste de Nederlandse sociaaldemocratie in de na-tionale traditie en de nationale lotsgemeenschap – tegen-over de kapitalistische uitsluiting van de arbeidersklasse van de natie: ‘Wij vragen niet binnengelaten te worden. Wij zijn er!’ Het program legde de nadruk op de bestaans-onzekerheid in een kapitalisme dat ‘de zelfzucht heeft ge-steld als richtsnoer’.

In de commissie die het program opstelde hadden gro-te meningsverschillen geleefd. Over het middel dat de so-ciaaldemocratie ter hand moest nemen, dat traditioneel het ‘veroveren van de politieke macht’ was, maar waar in de commissie grote bezwaren tegen leefden (was verove-ring niet te militaristisch, riekte het niet te veel naar klas-senstrijd, staatsgreep, dictatuur van het proletariaat?). Maar ook over het doel, over het soort na te streven vrij-heid. Van oudsher zag de socialistische beweging het indi-vidu vrij raken als de gemeenschap maar vrij was, maar de aanstormende vernieuwers formuleerden het in veel vrij-zinniger termen, namelijk als ‘gelijke sociale mogelijkhe-den tot ontplooiing voor ieder individu’.²³ Beckman balan-ceerde bij het zoeken van compromissen voortdurend op de rand van het mogelijke, slaagde er in door een delicaat evenwicht van vernieuwing en continuïteit de verschillen-

de opvattingen in de commissie te verenigen en kwam uit-eindelijk met een buitengewoon innovatief en toekomst-gericht programma.

Op hetzelfde partijcongres nam de SDAP ook afstand van twee andere diep doorleefde opvattingen: het antimili-tarisme en de afwijzing van de monarchie. Op beide pun-ten drong Beckman aan op vernieuwing. Toen de houding van de SDAP bepaald moest worden ten aanzien van het ko-ningschap door het aanstaande huwelijk van Juliana en Bernhard meende hij: ‘Wij kunnen onze plaats in de volkseenheid niet ten volle bezetten zonder erkenning van de bestaande staatsvorm, de constitutionele monarchie.’ En toen in 1938 de naweeën van het debat over de lands-verdediging in de SDAP nog nauwelijks waren uitgewoed, stelde Beckman in het defensiedebat in de Eerste Kamer: ‘De Regeering weet, en de politieke tegenstanders, die ons gaarne over deze zaak aanvallen en zoo gaarne grieven te-gen ons zoeken, dat men in het uur van het gevaar op ons zal kunnen rekenen.’²⁴

Het verband tussen socialisme en democratie behan-delde hij nog eens in een serie lezingen voor de VARA. In de (in dit boek opgenomen) lezing die Beckman op 26 april 1940 over dit thema hield ging hij in op vragen van luisteraars, zoals hoe de democratie moest reageren op antidemocratische stromingen. Voorts bakende hij het democratiebegrip af dat hem voor ogen stond: verbetering van het bestuursapparaat en ordening van de economie horen, naast verdieping van het democratisch bewustzijn, tot de voorwaarden om de democratie te versterken. Hij onderstreepte dat niet alleen de opvatting over de rol van de staat veranderd was, maar ook hoe de wenselijkheid om meer bestaanszekerheid te bieden aan de bevolking centraal is komen te staan.

Het beginselprogram van 1937 bepaalde het karakter van de Nederlandse sociaaldemocratie voor de daaropvol-gende decennia. Het legde de basis voor ‘de doorbraak’ en

voor de constructieve organisatie van de economie. Het legde ook de basis voor een sociaaldemocratie gebaseerd op beginselen en doelen, niet op basis van de ijzeren wetten van de geschiedenis. Het opende een breder electoraal perspectief. Het zag de toekomst onder ogen. Daarmee is het goedbeschouwd uniek, want de latere beginselprogramma's zouden met name het verleden codificeren.

Denken over de doorbraak

'Feitelijk,' zo citeerde Beckman zijn leermeester Huizinga in de hier opgenomen beschouwing over 'Vijftientig jaar staatkundig leven' uit 1938, 'werkt dit partijstelsel reeds lang niet meer.' De stelling was helder. De grondslag van de partijvorming deugde niet: de confessionele partijen vormden een ernstige blokkade om de grote problemen van de tijd op te lossen, met name op sociaaleconomisch gebied. Beckman klinkt nog altijd niet een beetje geërgerd wanneer hij schrijft: 'De kerkelijke partijen mogen zin gehad hebben toen het nog zaak was, bepaalde beginsel-eisen van het kerkelijk volksdeel politiek maatschappelijke verwerkelijking te geven, voor de grote vraagstukken die thans aan de landsoverheid worden voorgelegd heeft "het Christelijk beginsel" (welk?) niet uit zijn natuur een oplossing gereed.' Het kiesstelsel hielp ook niet: de evenredige vertegenwoordiging droeg bij aan de verlamming van het staatkundig leven. Het bestaande bestuursapparaat tenslotte moest beter ingericht op zinvol ingrijpen op sociaaleconomisch terrein. Het is een tekst die, zo niet naar de vorm dan toch naar de strekking, moeiteloos in de krant van 2010 zou kunnen – velen zouden de kritiek vandaag nog delen.

Niet alleen voor de confessionele partijen maar ook voor de sociaaldemocratie had Beckman zijn conclusies getrokken. Nederland bevond zich middenin een vrijwel uitzichtloze economische depressie. De SDAP moest alle

krachten die een belang hadden bij de bestrijding van het kapitalisme verenigen en in haar programma een nieuwe bezieling vinden die zou aansluiten bij de sterk gewijzigde omstandigheden. Vooral: de sociaaldemocratie zou medeverantwoordelijkheid moeten dragen voor het landsbestuur. In 1939 was dan eindelijk 'de ban gebroken', zoals Beckman in een hier opgenomen beschouwing vaststelde bij het aantreden van het (tweede) kabinet-De Geer. Albar da (Waterstaat) en Jan van den Tempel (Sociale Zaken) waren de eerste sociaaldemocratische ministers in Nederland, in een 'centrumlinks' noedkabinet met verder de CHU, de RKSP en de VDB.

Het kabinet, meende Beckman, kón het begin zijn van een geheel nieuwe periode in de Nederlandse politiek. De oorlog kwam daar tussen. Maar voor de illegale partijleiding van de SDAP zette Beckman tijdens de oorlog nog eens zijn belangrijkste overwegingen op papier. 'Wij moeten,' zo stelde hij in 1941, 'ons-zelf zijn, ons bereid verklaarend, mede te werken in een richting, die aansluit aan ons oude streven naar vorming van een brede volkspartij. Zou het, boven hoop en verwachting, mogelijk blijken, een radicale vernieuwing in de partijindeeling te bewerkstelligen, dan, ... maar ook eerst dan zullen we moeten toonen, voor dat doel bereid te zijn tot het brengen van offers, zoo noodig tot het brengen van zeer groote offers.' Ongetwijfeld stond hem nu ook de opheffing van de SDAP voor ogen: 'Tenslotte gaat het ons niet om onze partijorganisatie, maar om de behartiging van de belangen van het geheele volk.'

Gerrit Voerman schreef in een recensie van de brieven van Beckman aan Van der Goes van Naters: 'Het valt op dat Van der Goes en Beckman eigenlijk van meet af aan ambivalent stonden tegenover de partij; ze lijken zich meer aangesproken te voelen door het socialistische ideaal dan door de socialistische organisatie.'²⁵ En inderdaad gaf Beckman herhaaldelijk aan weinig op te hebben met

de interne perikelen van de partij. De oude partijvoorman Willem Hubert Vliegen (1862-1947) probeerde aan het begin van de oorlog te redden wat er te redden viel van de met veel pijn en moeite opgebouwde partijstructuren.²⁶ De ‘raad van Vliegen’ was om zo niet de partij zelf dan toch het voorlichtingsapparaat, zoals de uitgeverijen van de Arbeiderspers en de omroep (de VARA) te behouden. Wederopbouw van de partij na de oorlog zou anders onmogelijk zijn. Die redeneertrant wees Beckman categorisch af. Het zou uitgelegd kunnen worden als heulen met de vijand, en dat werd het ook.

Belangrijker dan de partij was voor Beckman de socialistische gedachte, of het socialistisch ideaal en belangrijker dan een gefixeerd programmatisch einddoel was uiteindelijk de beschaving. Hij hoedde zich Huizinga tot zijn politieke kamp te rekenen, maar in een bespreking van diens cultuurkritiek *In de schaduwen van morgen* schreef hij dat ‘in de sociaaldemocratische arbeidersbeweging de krachten van de geest, waarop Huizinga een beroep doet, zich met de dag sterker laten gelden. [...] Te midden van de verbeterde gevechten tegen materiële nood, te midden van de onvermijdelijke scherpe kamp tegen de verdedigers van oude maatschappelijke vormen, die naar onze overtuiging redelijk en zedelijk veroordeeld zijn; te midden van het dagelijks werk van organisatie, propaganda en strijd vergeten wij niet, dat de diepste grond van ons werk is gelegen in de vaste wil om – de woorden zijn de conclusie van Huizinga’s boek – deze wereld “te doordringen met geest”.’

De nationale gedachte

Op 24 november 1934 hield Wiardi Beckman een rede

voor de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC), *Sociaal-democratie en nationale gedachte*. De AJC gaf deze het jaar daarop uit als brochure. De tekst ervan is in deze bundel terug te vinden. Beckman betoogde dat de arbeidersbeweging en de sociaaldemocratie ‘ingegroeid’ zijn in de natie. Sterker nog: zij eiste haar plaats op in de nationale volksgemeenschap. Natuurlijk citeerde hij Jaurès, de man die zichzelf beschouwde als de voortzetter van de nationale Franse tradities: ‘meer dan enige andere klasse staat de arbeidersklasse midden in het vaderland’.

‘Als sociaal-democraten hoeven wij ons voor het Nederlands volkskarakter niet te schamen. Integendeel. Het is een product van onze geschiedenis, ontstaan door een “historische lotsgemeenschap”. In het Nederlandse volkskarakter past de beweging voor het democratisch socialisme volkomen: vrijheid en verdraagzaamheid zijn daarvan de grondtrekken.’ Daarbij bleef Beckman internationalist, in de geest van het woord van Jaurès: ‘Een beetje internationalisme verwijdert de mens van zijn vaderland, doch veel internationalisme voert hem naar dat vaderland terug.’ Het zou allemaal terugkomen in het beginselprogramma van 1937, maar daalde nog niet spontaan in de beweging neer. Het verzet tegen het koningshuis, tegen het spelen van het Wilhelmus, was groot in de rode familie. Ongetwijfeld om de weerstand in eigen kring tegen zijn opvattingen over de nationale gedachte de wind uit de zeilen te nemen, betoogde Beckman dat het socialisme eigenlijk van meet af aan zijn plaats in de nationale gemeenschap had geclaimd. Hoe welwillend de buitenwacht ook tegenover zijn opvattingen stond, dat ging toch iets te ver. Het *Algemeen Handelsblad* plaatste niet geheel ten onrechte kritische kanttekeningen bij die claim: zo vaderlandslievend waren de socialistische *Gesellen* nu ook weer niet geweest.²⁷

Toen de oorlog uitbrak, aarzelde Beckman geen moment. Hij had zich al eerder gemeld voor mobilisatie,

maar met de Duitse invasie werd zijn voornemen pas uitgevoerd. Het typeerde hem andermaal als politicus of activist, niet als journalist. 'Iemand die tot in zijn vingertoppen journalist is, zou er nooit toe gekomen zijn,' schreef Piet Bakker in zijn in memoriam.²⁸ Beckman meldde zich bij de afdeling operaties van de Generale Staf, die belast was met het opstellen van de legerberichten. Beckman droeg bij aan het schrijven van de capitulatieverklaring van generaal Winkelman. Hij voerde namens hem het woord bij de herdenking van de gevallen soldaten bij de Grebbeberg, op 20 mei 1940 – en haalde het twaalfde couplet van het Wilhelmus aan, 'Zo het den wil des Heren/op dien tijd had geweest,/ had ik geern willen keren/ van u dit zwaar tempeest./ Maar de Heer van hierboven,/ die alle ding regeert,/ die men altijd moet loven/ en heeft het niet begeerd.'

Na de capitulatie was hij verzetsstrijder van het eerste moment. In een terugblik schreef Henk Brugmans: 'Op een avond in de winter van 1940-1941 belde hij mij aan. Ik vroeg: "wat doe jij nu?" Het antwoord was: "Oorlog voeren".'²⁹ Hij werd redacteur van *Het Parool*, lid van de illegale partijleiding van de SDAP en zette zich in voor een gemeenschappelijk, nationaal verzet tegen de Duitse bezetting. Zo nu en dan sprak hij nog in het openbaar.

In twee hier opgenomen lezingen werkte Beckman de nationale gedachte verder uit, nu als antwoord op de Duitse bezetting. 'Onszelf blijven' zou Beckman uitspreken op een openbare bijeenkomst op 14 september 1940 te Amsterdam, 'bestemd voor allen, die zich gezamenlijk wilden bezinnen op den inhoud van het Nederlandschap'.³⁰ Die bijeenkomst ging dus niet door – want voldeed niet aan de door de bezetter gestelde voorwaarden. Het ging Beckman allang niet meer om de verbinding van de sociaal-democratie en de nationale gedachte. 'Nu komt het erop aan, voor alles en aaneengesloten Nederlanders te zijn, en te bewaren, wat het wezen van ons nationaal bezit vormt.'

In maart 1941 sprak Beckman voor de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Haarlem. 'In deze dagen, die vol zijn van schokkende gebeurtenissen en ingrijpende veranderingen, voelen velen den grond onder de voeten wegzinken. Daarom heeft het waarde, te zoeken naar hetgeen in alle omstandigheden geldigheid hebben moet, en naar wat, door de wisseling van het tijdsgebeuren heen, is gebleven en zich ook nu handhaven zal of moet.'³¹ Andermaal in het voetspoor van Huizinga verkent hij de grondslag, ontwikkelingsgang en blijvende waarden van het Nederlandse geestelijk leven, bepaald als dat is door twee grote lijnen: de humanistische en calvinistische. Zonder zijn ogen te sluiten voor de schaduwzijden van de Nederlandse geschiedenis zag hij als kern: de vrijheidlievende, verdraagzame natie, op reformatorische grondslag. Blijvende waarden uit de Nederlandse geschiedenis, aldus Beckman ter afsluiting van zijn betoog, waarop wij fier mogen zijn; en die verplichtingen opleggen aan wie zijn volk trouw wil zijn.

Beckman werd door koningin Wilhelmina en minister-president Gerbrandy in Londen gevraagd de oversteek te maken – kennelijk om deel uit te gaan maken van de regering-in-ballingschap. Na eerdere mislukte pogingen moest de overtocht in de nacht van 17 op 18 januari 1942 plaatsvinden. Beckman zou samen met zijn collega-verzetsstrijder en oprichter van *Het Parool* Frans Goedhart en nog twee anderen worden opgepikt van het strand door een Engelse motortorpedoboot. Maar van de vier wachtenden wisten de Duitsers er twee te arresteren: Beckman en Goedhart. Voor Beckman volgde een lijdensweg via Scheveningen, Amersfoort, Vught, Haaren, Natzweiler naar Dachau.

Over deze periode sprak de ondernemer, verzetsstrijder en medegevangene Pim Boellaard (1903-2001) bij de herbegraving van Wiardi Beckman in 1960:

Stuuf, je hebt zo geweldig veel voor ons gedaan, wij konden ons, toen onbewust, optrekken aan je moed, je fiere houding, je intellect, je vaderlandsliefde, je kunstenaarschap, je idealisme. [...] Ik hoor je nog zeggen tegen Oscar en mij: 'Als jullie terugkeren in Nederland, ik zal het niet, blijf dan niet aan de kant staan, ga in het politieke leven bij welke partij ook, Nederland heeft jullie nodig.' Dat ik er niet geschikt voor was, lag niet aan jou, je visie was goed. Wij waren ongerust over je als je met fel verzet tegen kampintrige en gebruiken losbarstte in het gevaarlijke 'ik ben er trots op niet geschikt te zijn voor een concentratiekamp'. Dat was in Dachau; na 3 jaar nog ongebonden.

Het einde voltrok zich snel, in een maand. [...] Uit de lange rij van doden die naar de Totenkammer gedragen werden, ben je herkend. Carel, Con en Nico zorgden voor een dodenmasker. Het is nu bij je partij, zoals je gewild zou hebben. Je hebt hun banier hoog gehouden, tegen links en rechts en je hebt er ook zware tijden door gehad. Tussen kampgenoten. Maar je geest en je idealen zijn ongebroken gebleven.

Dank voor alles wat je voor ons deed.³²

Een uitzonderlijk politicus

'Er zijn opmerkelijke gelijkenissen tussen Wiardi Beckman en J.F. Kennedy,' schreef de journalist Levinus van Looi (1897-1977), die in 1925 medeoprichter van de VARA was. 'Een recht, strakrecht karakter, dat niet kon buigen voor wie of wat dan ook, [...] vechters allebei, die echter een diepe afkeer van vechten hadden en het slechts deden als niets anders overbleef, maar het dan ook met inzet van hun gehele wezen deden. Gelovige christenen allebei, die hun democratische menselijke doel aan hun

geloof ontleenden.'³³ Hij schreef dit toen Kennedy net vermoord was, allicht dat iets meer afstand in de tijd hem niet meer spontaan tot deze vergelijking had gebracht. Maar het beeld in de fotobijlage schiet ons te hulp. We zien Beckman aan het woord tijdens een bijeenkomst ter herdenking van de terechtstelling van Marinus van der Lubbe – en helemaal onvergelijkbaar met de foto van Kennedy terwijl deze in 1960 op het spreekgestoelte staat is deze niet.

Iets in hun leiderschapsstijl komt overeen, naast het idealisme wellicht ook het vanzelfsprekende gezag of anders gezegd de grote voorraad cultureel kapitaal die beiden meebrachten, overwicht door afkomst en opvoeding. Beckman was nooit opgesloten in een socialistisch isolement en hij kende geen weerstand tegen 'de rest van de maatschappij'. Het doorbreken van het isolement waarin de SDAP verkeerde toen Beckman zijn werk ten dienste van het socialisme begon was voor hem geen onnatuurlijke beweging. Van der Goes beschrijft de houding waarmee Wiardi Beckman zijn politieke omgeving benaderde: 'Politiek moest hij niets hebben van Colijn: met die "politiek" werd niet een door de godsdienst geïnspireerde politiek bedoeld, daar was hij helemaal niet bang voor, maar de negatieve werkverruimingspolitiek en ook de blinde neutraliteitspolitiek van Colijn. Maar: Colijn had charme en Beckman noemde hem altijd: de oude tovenaars! Die crisisjaren en neutraliteitsjaren hadden iets zeer deprimerends: de gehele SDAP en zeker haar leider Albarda leden daar merkbaar onder. Niet Beckman. Hij maakte graag mopjes over die "socialistische melancholie" die hij eigenlijk in tegenspraak met het wezen van het socialisme achtte – en zijn leven lang is hij bezig geweest, het socialisme op hele andere taken voor te bereiden.'³⁴

Die 'andere taken' hebben we hier beschreven. Het was hem niet gegund om daar zelf concreter vorm aan te geven. Wat blijft is allereerst het beeld van de zelfverzekerde

vechtlust. Hij was compromisloos waar het de kernwaarden van de beschaving betrof, maar praktisch als het om het bijeenbrengen van de verscheidenheid in zijn eigen partij ging. Meer dan een partijman, had hij het in zich een nationaal politicus te worden, de nauw getrokken grenzen van de vooroorlogse verzuiling en het antisocialisme te overstijgen en ingesleten tegenstellingen te overbruggen. Maar Beckman was geen moment populist, hij ging niet door de knieën om met het volk te praten en roeide onbekommerd op tegen de stroom.

Dan is er zijn voor een politicus onvertoonde geletterdheid. Die was voor hem geen last. Beckman was niet bang voor wat 'de mensen' over hem zouden zeggen. Hij wierp zich onbekommerd – en kundig – op als onderwijzer. Zijn dienstbaarheid aan de socialistische beweging was geen vanzelfsprekendheid voor iemand van zijn afkomst in die jaren. Zijn overtuiging was verbonden met wat hij zag als de diepste culturele waarden van de Nederlandse natie: vrijheidszin, tolerantie, eenheid in verscheidenheid, rechtsgevoel, democratie. Hij beschouwde de sociaaldemocratie als de vanzelfsprekend vertegenwoordiger van deze waarden. Zijn geestelijke bagage, zijn godsdienstige overtuiging en culturele achtergrond vergezelden hem als een met anderen te delen rijkdom – en boden in combinatie met zijn karaktervastheid troost en kracht in gruwelijke omstandigheden.

Wiardi Beckman bevrijdde tenslotte het progressieve sentiment van dogmatische kluisters. Dat was geen geringe prestatie. Diens vernieuwing van de sociaaldemocratie ging niet om het afschudden van wat veren maar om het vervangen van de huid. Hij toonde zich daarbij geen pragmaticus, maar een idealist met gevoel voor realiteit. Beckman wilde niet laten zien dat hij wist waar zijn wortels lagen toen hij met Huizinga's werk in zijn achterhoofd de nationale gedachte uitwerkte. Hij deed geen proefwerk vaderlandse geschiedenis. Hij liet zien dat hij

die wortels kon opeisen voor zijn eigen programma, dat de calvinistisch-humanistische traditie er voor alles een was waarop de mensen die buiten de macht staan een beroep kunnen doen. Beckman nam zijn grote stappen niet om alleen maar van zijn arbeiderspartij een volkspartij te maken, om een zo groot mogelijke club te hebben, maar omdat hij zoveel mogelijk maatschappelijke krachten wilde mobiliseren. Omdat hij wist dat de verandering van de maatschappij uiteindelijk niet alleen van zijn partij zou afhangen.

'Onszelf blijven' was de opgave die Beckman stelde aan het begin van de oorlog. Voor iemand die tegelijkertijd baanbreker van de moderne sociaaldemocratie was, spreekt daar karakter uit. Zo veel veranderingsdrift en toch zichzelf blijven. Zijn tijdgenoten waren dan ook van hem onder de indruk. Met deze uitgave willen wij laten zien dat Wiardi Beckman niet alleen een historische rol van betekenis heeft gespeeld, maar dat hij nog steeds een bron van inspiratie kan zijn voor het heden. Door zijn uitzonderlijke formaat als politicus. En door zijn opvattingen over de Nederlandse politiek en de nationale gedachte. Nu de nationale identiteit – door voortgaande internationalisering en immigratie – opnieuw een thema van politiek belang is geworden, kan lezing van Beckmans werk houvast bieden – of leiden tot tegenspraak.

Als herinnering voor later – Wiardi Beckman in beeld

Simon B. Kool

Naar het schijnt weet nog maar een klein deel van de Nederlanders wie John F. Kennedy was. Een halve eeuw nadat hij een onsterfelijk icoon leek, blijkt de jeugd hem op een foto al niet meer te herkennen. Wie had dat kunnen bedenken. Of hebben al die beelden uit ons collectief geheugen een beperkte houdbaarheid? Troelstra op het Malieveld, het dichten van de Afsluitdijk, de Canadezen op de Berlagebrug of koningin Juliana in kaplaarzen tijdens De Ramp? Vijfenzeventig jaar geleden was H.B. Wiardi Beckman een jonge veelbelovende politicus. Wat is er van het leven van Wiardi Beckman in beeld overgebleven? En hoe traceren we de foto's die van hem zijn gemaakt? Het relaas van een zoektocht.

Het is nog niet zo lang geleden dat familiefoto's in albums werden geplakt. Nieuwsfoto's belandden met stempels en aantekeningen op de achterzijde bij agentschappen in ladekasten. Het waren de natuurlijke bronnen voor wie op zoek was naar beeldmateriaal over personen en gebeurtenissen. Maar lang niet altijd is het bronnenmateriaal compleet. Grote hoeveelheden foto's zijn inmiddels weggegooid. Zoals we nu met een druk op de knop een bestand verwijderen, zo werden met wat meer inspanning in de jaren tachtig, de periode van de grote bedrijfs- en krantenfu-

sies, hele fotoarchieven in de vuilcontainer gekieperd. Niet anders dan de achterkleinkinderen deden met de familiealbums vol onbekende gezichten. Ons huidige picturale erfgoed is niet veel anders dan een toevallig overgebleven restant van slordigheid en desinteresse of juist het resultaat van zorgvuldigheid en liefde voor het oude beeldmateriaal.

Door nieuwe technologie zijn er in het vastleggen en bewaren van beelden grote veranderingen opgetreden. Er worden op dit moment miljoenen beelden vastgelegd, dag in dag uit. Kleine handige apparaten maken het ons makkelijk, vooral de telefoon. Er is een grote kans dat over honderd jaar de meeste van deze foto's gewist zijn en dat is maar goed ook. Waar veel van is vermindert meestal van waarde. De mogelijkheden om beeldmateriaal te bewaren en te ontsluiten voor een groter publiek zijn tegelijkertijd enorm verruimd. Maar hoe toegankelijk dit materiaal voor de onderzoeker is, is volkomen afhankelijk van de beschrijving van het beeld. Eén tikfout of een ontbrekende of foutieve omschrijving kan een foto voor goed onvindbaar maken.

In het familiearchief van Wiardi Beckman bevinden zich vooral gezinskiekjes en prachtige gestileerde foto's. De eerste jaren van Herman Bernard ('Stuuf') Wiardi Beckman spelen in Nijmegen aan het begin van de vorige eeuw. Wie de foto's in huis heeft gemaakt is niet meer duidelijk. De grote geënceneerde beelden kunnen gemaakt zijn door de firma C.A.P. Ivens & Co, de vader van de filmer Joris, maar Nijmegen kende relatief veel fotografen in die tijd. Ivens' studio was wel dichtbij De Hooge Hof, de woning van de familie Wiardi Beckman en niet ver van Stuufs gymnasium aan de Kronenburgersingel.

Er zijn jeugdfoto's van Stuuf en zijn twee jaar jongere zus Willemien Suze (Wil). Er is er een waarop het gezin

rond de tafel zit. Moeder leest een boek, vader speelt halma met zijn dochter en Stuuf kijkt met zijn hand onder de kin toe. Vader heeft een fotograaf laten komen, die vakwerk heeft afgeleverd. Mooi licht, interessante verdeling, toch een beetje stijfjes. Iedereen heeft de beste kleren aan en moeder zit als spil van het gezin centraal in beeld, maar niemand kijkt vrolijk.

Direct herkenbaar op een andere geënceneerde foto hangt het reliëf dat de beroemde beeldhouwer Pier Pander van de kinderen Wiardi Beckman maakte in een zware lijst in de huiskamer van De Hooge Hof. Zonlicht valt laag de eenvoudige, maar verzorgde kamer binnen. Het reliëf staat tegenwoordig bij de dochter van Wiardi Beckman.

In het in 2007 verschenen brievenboek van Wiardi Beckman beschrijft hij en passant het dagelijks leven in en rond zijn ouderlijk huis. Zo meldt hij op vijftienjarige leeftijd aan zijn vriend Marinus van der Goes van Naters, die dan al studeert in Leiden: 'Zaterdag hebben we de hele dag getennist. 's Morgens heb ik met Jantje Haverkorn twee derdeklassers kapotgemaakt. 's Middags waren er veertien deelnemers, hetwelk ons aanleiding gaf ons te splitsen en de helft naar de baan van Berkenoord te sturen. Tenslotte kieke Karel ons allemaal.' Een opvallend brutale tekst die eindigt met een kiekende Karel, de broer van Jantje, alsof die toen al over een digitaal toestel beschikte. De foto is helaas niet te vinden, evenmin als de volgende in het boek beschreven foto in januari 1921: "t Portret is gekomen, een prachtige kunstfotografie naar het schilderij van Moesje (zijn moeder was kort daarvoor overleden – СВК); recht voor mij hangt het nu, heerlijk rustig en warm van kleur, om tijden naar te zitten kijken; boven de biddende David en onder de woorden "Licht en Waarheid, Liefde en Vrede". 't Is zo heerlijk dat 't hier nu ook het middelpunt van de woonkamer vormt!

Er zijn wel foto's van het interieur toen het schilderij er

nog niet hing. Op de door Wiardi Beckman beschreven plek hing lange tijd in De Hooge Hof een reproductie van de *Vaas met twaalf zonnebloemen* van Vincent van Gogh. Het schilderij van moeder duikt pas op op een foto van de latere woonkamer aan de Graafseweg. De schemerlamp heeft een nieuwe kap gekregen, David en de spreuk, nu in één regel onder het schilderij, zijn gebleven.

In de zomer van 1939 maakt het echtpaar Wiardi Beckman een reis naar Normandië en Bretagne, zonder de kinderen, maar met de zuster van echtgenote Riet, Joop Wackie Eysten en haar man Carel Haverkorn van Rijsewijk (inderdaad de kiekende Karel, de vakantiefoto zal waarschijnlijk ook door hem zijn gemaakt). De reactie van de echtgenote van Beckman bij thuiskomst: 'We hebben het reuze leuk gehad, maar iedere dag ging vader de krant zitten lezen.' Het zou Wiardi Beckmans laatste vakantie zijn.

Er zijn maar weinig foto's van politieke activiteit in het familiearchief. Een foto uit de tijd dat Wiardi Beckman Troelstra assisteerde bij het schrijven van diens *Gedenkschriften* en een prachtig groepsportret van een conferentie in Stockholm (Beckman met sigaar). De wijze waarop Wiardi Beckman met gemak vooraan op de grond in het centrum van de foto gaat zitten herinnert ons aan de kampeerfoto uit zijn tijd bij de PIA.

Dan vind ik een afdruk die ik al ken van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Een optreden van Wiardi Beckman in het Concertgebouw. Ondateerd, onbeschreven. Maar wat een mooi beeld, Beckman die een aandachtig luisterende zaal toespreekt. Licht voorovergebogen, linkerhand op de rug, ongeveer zoals John F. Kennedy dat vijfentwintig jaar later zou doen. Ik wil er alles van weten en ga op onderzoek.

In het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam wacht ik op het lichten van mijn aanvragen. Veel foto's van Wiardi Beckman zijn me bekend. Vroeger vooral uit boeken, tegenwoordig kan iedereen ze thuis ook achter het scherm opzoeken. Maar sommige archieven zijn nog niet gedigitaliseerd en beschreven, die verdienen een serieuze studie ter plaatse. Er moeten vast nog niet eerder gepubliceerde foto's zijn. Die hoop ik hier te vinden.

Het duurt nooit lang voordat de dozen met documenten voor je klaarstaan. Terwijl ik wacht geniet ik nog maar eens van de bijzondere tentoonstellingen. De prenten aan de wand van Albert Hahn en vitrines vol brieven en brochures over Multatuli houden me gevangen tot ik plots in mijn ooghoek met schrik Wiardi Beckman zie. Uit duizenden te herkennen ligt in een geheel glazen uitstalkast van de vaste opstelling een hagelwit dodenmasker. De kast laat in grabbeltonvorm objecten zien van de sociale strijd: collectebusjes van Zonnestraal, voorzittershamers van verschillende vakbonden, bespatte krakerslaarzen. En op een plaat pal boven een knaloranje zwemvest van de Peoples Action Week in Hongkong, tussen al dat visueel geweld het ingevallen gelaat van Stuuf Wiardi Beckman. Ik zak door mijn knieën en verwonder me over de gelijkenis met de foto's. Een gespiegelde reactie. Die mond, vooral de bovenlip. De ongelijke voortanden waren me niet eerder opgevallen. Wat doet het masker van een dode uit Dachau tussen al die grappen en grollen?

Even later stort ik mij op de mappen. Wiardi Beckman, SDAP, Vorrink, Albarda, Regeneratie. Het archief van dagblad *Het Volk*, waar Wiardi Beckman vanaf 1932 werkte, biedt weinig kansen omdat hij daar nauwelijks aanwezig was.

De jaargangen *Regeneratie* van de Praktische Idealisten Associatie waar hij aan heeft meegewerkt leveren geen fo-

to's op. Het ledenaantal voorspelde al geen rijk geïllustreerd tijdschrift, al verraste het mij toch dat er af en toe een los vel met illustraties werd bijgevoegd. Foto's van slechte kwaliteit van kampeerbijeenkomsten en voorstellen voor een nieuw omslag, maar nergens een foto waar Beckman op staat.

Van het archief van Johan Willem Albarda weet ik inmiddels van archivaris Frank de Jong dat de foto's nog niet gedigitaliseerd zijn. Bij de man die voor Wiardi Beckman zo'n belangrijke rol zag weggelegd in de partij moet ik toch een foto van hen samen kunnen vinden. Maar het merendeel van de map bestaat uit soloportretten en ministershandelingen, zoals het openen van spoorwegstations.

Dan stuit ik op een beeld dat me bekend voorkomt. Het Concertgebouw. Albarda in een feestelijke zaal steekt op de voorste rij zijn hand omhoog, naast hem een echtpaar dat niet applaudisseert, ik herken direct het vooroorlogse interieur van het Concertgebouw. Is het een hulding? Is het wel een politieke bijeenkomst? Op de achterzijde vermeldt fotograaf Sem Presser dat het augustus 1939 is. Het is een merkwaardige foto. Wat doet die schrijvende man te midden van die juichende mensen? Is het een notulist? Of een journalist die zijn verslag over een uur voor de krant klaar moet hebben? Wat een vreemde plaats, daar midden tussen het publiek.

Is de foto wellicht gemaakt tijdens de toespraak van Wiardi Beckman op die andere foto? Wanneer ik de beide foto's vergelijk blijkt dat er maar een ding zeker is: die zaal. Geen van de aanwezigen op de eerste foto komt overeen met die op de tweede. De sfeer is ook niet hetzelfde, op de eerste heerst een feeststemming, een vrouw heeft een bos bloemen in haar hand. Op de tweede heerst ernst, een luisterende zaal, voornamelijk mannen.

Bij de beeldbank van Spaarnestad in Haarlem vind ik een foto van Albarda die een redevoering houdt voor de SDAP in 1932. Genomen op dezelfde plek in het Concertgebouw, zijn linkerhand nonchalant in zijn broekzak, maar duidelijk geen Kennedy. De VARA maakt opnamen, een microfoon staat groot in beeld. Maar het is niet dezelfde dag dat de foto van Beckman werd gemaakt, detailverschillen zijn te groot. Maar wanneer was het dan wel? De archieven van het Concertgebouw zelf geven ook geen uitsluitsel.

Terug op het net probeer ik de losse eindjes aan elkaar te knopen: Wiardi Beckman, Concertgebouw, Albarda, Kennedy. Kennedy? Ach laat maar.

De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag beschikt sinds enige jaren over een uitstekend gedigitaliseerd krantenarchief tot het jaar 1945, dat op OCR werkt (Optical Character Recognition, het spoort optisch gezochte lettercombinaties op). De bijeenkomsten met Albarda weet ik snel te vinden, maar nergens komt een bijeenkomst met Wiardi Beckman in het Concertgebouw uit die duizenden vooroorlogse krantenpagina's naar boven.

Twee andere foto's zijn wel te dateren. Albarda sprak in 1932 voor de VARA-microfoon op 25 december tijdens de kerstbijeenkomst van de SDAP en de Presser-foto uit het Albarda-archief werd gemaakt op de dag dat de partij zijn eerste regeringsdeelname vierde, 14 augustus 1939. Wanneer ik de foto uitvergroot zie ik dat we niet de zaal in kijken, maar op het podium staan. Het verklaart de notulist in het centrum van het beeld. De krant *Het Vaderland* plaatst de foto niet, maar beschrijft het tafereel perfect: 'De beide sociaal democratische ministers ir J.W. Albarda en dr J. van den Tempel voerden het woord. (...) Aan de echtgenooten van de ministers werden rode anjers aangeboden.'

Het zit me niet lekker dat ik die JFK-foto waarop Wiardi Beckman de zaal toespreekt niet weet te dateren. Waarom heb ik me zo vastgebeten in die ene foto? Bij de internationale fotoarchieven vind ik Kennedy-foto's die mijn vermoedens bevestigen. Er is een overeenkomst die verder gaat dan 'nog een man achter een kathedraal met een zelfbewust hoofd'. In maart 1960, midden in de presidentscampagne, probeert hij een zaal protestantse voorgangers te overtuigen dat een katholieke president ook te vertrouwen is. De foto toont een verrassende overeenkomst tussen beide sprekers. Er passeren er meer, ik heb me niet vergist.

Het is opmerkelijk dat de grote historische beeldbanken, naast het IISG, nauwelijks foto's bevatten van Wiardi Beckman. Het Nationaal Archief in Den Haag toont in de beeldbank maar één Wiardi Beckman, Stuufs zuster Wil. Het bijschrift is nogal incompleet en er zit zelfs een ernstige fout in: 'Loenen aan de Vecht. 8 september 1960. Herbegravenis van Nederlandse oorlogsslachtoffers te Loenen (correct is Loenen op de Veluwe – СВК) mejuffrouw ds. W.S. Wiardi Beckman tijdens uitspreken bijbeltekst. Wim van Rossem/Anefo.' Merkwaardig is dat de kranten op het moment zelf wel spraken van de herbegravenis van Stuuf Wiardi Beckman.

De beeldbank van Spaarnestad toont als enige foto's drie beelden van een toespraak op de Grebbeberg. Een hoogst ongelukkige eerste luitenant dr. H.B. Wiardi Beckman, die op 20 mei 1940 de gevallen Nederlandse soldaten herdenkt.

Er moeten meer foto's te vinden zijn, maar wanneer deze niet juist zijn beschreven komen ze nooit meer tevoorschijn. Het wachten is op het moment dat de digitale gezichtsherkenning zo vervolmaakt is als de tegenwoordige tekstherkenningsprogramma's.

Maar ook deze tekstprogramma's laten wel eens een steekje vallen. Wanneer ik voor de zoveelste keer op het digitale krantenarchief van de KB de herkomst van de Concertgebouw-foto probeer te achterhalen en slechts 'Wiard' intik, toont het scherm een artikel uit *Het Vaderland* van 15 januari 1934 over Wiard! Beekman, het ocr-herkenningsprogramma had de tweede i als een uitroepteken gelezen en van de c voor het gemak een tweede e gemaakt:

Protestvergaderingen tegen de terechtstelling van Van der Lubbe

Gistermorgen werden namens het plaatselijk bureau van Actie en Propaganda te Amsterdam tegen Fascisme en Communisme, twee protestvergaderingen belegd tegen het doodvonnis van Van der Lubbe. De eerste vergadering werd gehouden in het Concertgebouw en de andere in Carré. In het Concertgebouw voerden de heeren K. Vorrink en dr Wiardi Beckman het woord. (...) Volgens dr Wiardi Beckman is de les uit Leipzig: ieder fascisme is dictatuur, en iedere dictatuur is onrecht, onverschillig wie haar uitoefent. Hij keerde zich tegen Mussert, die Troelstra's naam misbruikt. Het is juist Troelstra geweest, die het fascistisch gevaar het eerst onderscheiden heeft. (...) Hij was een bestrijder van het kapitalisme, maar vast staat, dat hij het fascisme haatte. Dit beroep op dezen naam is een politieke leugen! Hij wekte de aanwezigen op den strijd tegen het fascisme in naam van Troelstra voort te zetten. (etc.)

Het bijschrift bij deze laatste foto kan ook worden geschreven. Deze bijeenkomst vond dus spontaan plaats in het Concertgebouw. Niet zo vreemd, daar werd door de SDAP vaak vergaderd en gecongresseerd. De datum verklaart het winters geklede publiek. Het thema verklaart de ernst.

SOCIALISME EN DEMOCRATIE

Verdediging van het ontwerp- beginselprogram van de SDAP

Ochtendzitting Zondag 28 Februari 1937.¹

VORRINK: Het congres is heropend. Wij hebben nog een kwestie kunnen afdoen, nl. die van de benoeming van de commissie van geschillen voor de redactie van 'Het Volk'. Uit de mededelingen over het aftreden van Ankersmit en uit het voorstel 26 van de agenda heeft men kunnen lezen, dat Wiardi Beckman is benoemd tot hoofdredacteur van alle bladen van de Arbeiderspers. Dit betekent, dat Van der Veen als politiek hoofdredacteur van de 'Voorwaarts' is afgetreden. Wij danken hem voor zijn bemoeiingen, al is dat dan geen functie geweest, die hem de meeste zorg heeft opgeleverd.²

Het woord is thans aan Wiardi Beckman voor de verdediging van het ontwerp-beginselprogram.

WIARDI BECKMAN: Het Partijbestuur heeft mij opgedragen bij u in te leiden het ontwerp-beginselprogram, dat als eerste voorstel op de Beschrijvingsbrief staat. Op een verkiezingscongres, dat ook nog andere en zeer gewichtige punten heeft te behandelen, past mij enige bescheidenheid in mijn aanspraken op aandacht en tijd. Het is als gevolg van deze overweging, dat ik vanmorgen over deze belangrijke zaak vrij kort zal spreken.

Het is een gewichtig ogenblik in het leven van de S.D.A.P., nu wij 25 jaar na het congres van Leiden, dat het

oude beginselprogram vaststelde, andermaal zijn geroepen tot het vastleggen van onze staatkundige beginselen.³ *Staatkundige beginselen!* Om misverstand te voorkomen is het nodig dit voorop te stellen. Het gaat hier om de beginselen van een politieke partij, om de richtlijnen voor staatkundige actie. Een beginselprogram is niet bestemd om dienst te doen als geloofsbelijdenis voor alle 90.000 leden van de partij. Natuurlijk, voor velen van ons persoonlijk zijn de vruchten van levens- en wereldbeschouwing niet los te maken van ons optreden in de politiek, van ons lidmaatschap van de partij, van het geloof in het democratisch socialisme. Naar het oordeel van de program-commissie is het staatkundig beginselprogram er niet om aan deze gedachten uiting te geven. Staatkundige beginselen, dus!

Onze commissie heeft ervoor gewaakt, dat het program in overeenstemming zou zijn met de gegevens en conclusies, die de wetenschap ons geeft, maar het beginselprogram is toch meer dan een opsomming van wetenschappelijke stellingen. Onder de beschrijving van de maatschappelijke verschijnselen gloeit het vuur van de sociaal-democratische overtuiging, van de wil om voor de mensheid een betere wereld op te bouwen. Politieke beginselen dus. En ik mag u herinneren bij het begin van deze inleiding aan de omschrijving, die Troelstra inder tijd van het begrip heeft gegeven: politiek is het vormgeven aan de maatschappelijke krachten. Voor het beginselprogram was het dus onze taak een beschrijving en ontleding te geven van die maatschappelijke krachten, die ontleding zo neer te leggen, dat wij daarmee de grondslag gaven voor de taak van een politieke partij: het vorm geven aan die krachten in die zin, dat deze krachten het meest geschikt worden aangewend voor de verwezenlijking van onze sociaal-democratische doelstellingen. Wij verbeelden ons niet, dat wij de wereld een ideaalstelsel zouden kunnen opdringen, ongeacht de maatschappelijke mogelijkheden. De periode van de utopie hebben wij reeds ver achter ons.

Daarom spreken wij in dit program uit, dat de maatschappelijke ontwikkeling zich beweegt in de richting van ons doel.

Aan deze eisen moet een beginselprogram van een sociaal-democratische partij voldoen en derhalve mag ik u vragen het program, dat voor u ligt, aan deze eisen te toetsen. Men heeft gevraagd binnen en buiten onze rijen: waarom een nieuw program? Aan de programcommissie, die op 16 November 1935 door het Partijbestuur is ingesteld, was opgedragen te onderzoeken, of het beginselprogram herziening behoefde en, zo ja, welke wijzigingen aanbeveling zouden verdienen.⁴ De commissie had grote waardering voor het oude program van 1912. Zonder uitzondering zijn wij nog van oordeel, dat het program van 1912 een stuk werk is geweest, waarop onze partij trots mocht zijn. Doch het is ondenkbaar, dat een levende partij verklaart niets behoeven te veranderen aan een program na een kwart eeuw van grote veranderingen, die ons een wereldoorlog gaven en de algemene ontwrichting van de na-oorlogsjaren. Als men het meer huiselijk wil voorstellen, dan stond het met de programcommissie zo: wij waren in deze positie gekomen, dat het program eenmaal op de helling was gebracht. Had de commissie gezegd: neen, er is geen reden om het program van 1912 te veranderen, dan zou zij voor de eigen partij en voor de buitenwereld eveneens een uitspraak over de beginselen van de partij hebben gegeven. Toen moest de commissie besluiten het werk aan te pakken en toen stond zij voor de volgende vraag: kunnen wij volstaan met enige wijzigingen? Zij besloot liever een nieuw program te maken. Zij nam dit besluit vooral uit eerbied voor het oude stuk, dat een eenheid was. Men zou de bouw er van verstoren zonder een goed nieuw stuk tot stand te brengen.⁵

Welke veranderingen waren nodig volgens het oordeel van de commissie? Voor ons stond vast, dat in een program van een politieke partij niet langer mocht ontbreken

een passage over de staat. Ook mocht niet ontbreken een uiteenzetting over de democratie. Te gemakkelijk achtte men vroeger de democratie vanzélfsprekend. Doch de aanvallen, waaraan de democratie in de na-oorlogsperiode heeft bloot gestaan, de anti-democratische escapades ook van enkele onderdelen der internationale arbeidersbeweging en de fascistische en communistische dictaturen, ook verschijnselen, die men in 1912 niet kende, maken het noodzakelijk, dat de partij duidelijk stelling neemt. Bovendien was er in onze partij zelf een proces van theoretische bezinning, dat o.a. tot uiting kwam in de verschillende rapporten, die onze partij werden voorgelegd en welker conclusies door de congressen werden goedgekeurd: het rapport 'Nieuwe Organen', het rapport over het staatkundig stelsel der sociaal-democratie. Er zijn nog andere rapporten, ook de vrucht van grote studie. Ik spreek over het socialisatie-rapport, het Plan van de Arbeid.⁶

In aansluiting hierop mag ik nog enige punten noemen. Het lijkt de commissie wenselijk, sterker dan voorheen het geval was, de nadruk te leggen op de bestaansonzekerheid in het kapitalisme. Dit is het kwaad, dat het kapitalisme berokkent aan de arbeiders en aan de andere bevolkingsgroepen, die aan de klasse van de bezitters van de voortbrengingsmiddelen onderworpen zijn. Daarnaast leek het de commissie noodzakelijk aandacht te besteden aan de factoren van sociaal-psychologische aard. Het leiding geven aan het in verschillende kringen opkomende anti-kapitalistisch verzet is mede een nieuwe taak, waaraan de partij naar het oordeel der programcommissie aandacht moet schenken. Ook was de commissie eenstemmig van oordeel, dat de tijd gekomen was ons in positieve zin uit te spreken over de plaats van de sociaal-democratische beweging in de natie. Ook dat is het resultaat van een ontwikkeling van de laatste kwart-eeuw.

Men zal nog enkele verschilpunten vinden met het program van 1912. Er is, toen wij eenmaal met ons herzie-

ningswerk begonnen waren, meer gebeurd dan alleen het herstellen van enkele vergissingen. De wereld is in die 25 jaar een andere geworden en gelukkig geldt datzelfde voor de massa-beweging, die tot taak heeft het democratisch socialisme op te bouwen. Wij hebben echter gehouden de gedachtengang van het Leidse program. Het is een dynamisch program, waarin beschreven worden krachten en tegenkrachten binnen het kapitalisme. Dat is een element, dat aan het program van 1912 zijn eigen betekenis gaf. Wij hebben dit denkbeeld overgenomen. In de vooroorlogsperiode lag het voor de hand, dat de sociaal-democratie haar einddoel slechts met een enkel woord aanduidde. Voorheen richtte ons reformistisch streven zich vooral op het krijgen van allerlei verbeteringen. Maar thans kan met het reformisme ook in de praktijk niet meer worden volstaan. Thans is nodig onmiddellijk aan de orde te stellen de fundamentele wijzigingen, die het kwaad in de wortel aantasten. Daarmee zijn wij radicaler geworden. Met de groei van onze aanhang in het land is onze verantwoordelijkheid toegenomen en in het nieuwe program vindt men de bereidheid van de beweging een zwaardere taak op onze schouders te nemen. Toch zijn wij er ons van bewust, dat wij ons niet los kunnen maken van ons eigen verleden. Onze grondbeginselen zijn niet veranderd, doch wel treden zij in veranderde sociale en politieke verhoudingen in nieuwe vorm naar voren. Het nieuwe program bouwt op het oude voort. Het is geenszins een breken met het verleden, het handhaaft de continuïteit, doch continuïteit duidt op groei, op vernieuwing, waarvoor wij ons niet schamen, en waarvoor wij ook heden rond uitkomen! Oud en nieuw! Oud is het program, omdat het de belichaming is van het oude ideaal. En ook nieuw, omdat het uiting geeft aan de wil van de nieuwe generatie, die na de grote oorlog in een ontredderde wereld terecht kwam. Oud is het, omdat het met gelijke stelligheid de arbeidersklasse aanwijst als de eerst geroepene in de strijd voor het socia-

lisme en tevens is het nieuw, omdat het ook de andere bevolkingsgroepen oproept tot deze strijd. Oud is het, omdat het uiting geeft aan het heilig ideaal, waarvan sedert de eerste tijd in de socialistenmars de pioniers hebben gezongen; nieuw is het, omdat het niet schroomt recht te doen wedervaren aan de geestelijke krachten, die deze wereld beheersen.

De commissie is ervan overtuigd, dat dit program zal kunnen worden tot het gemeenschappelijk geestelijk bezit van onze partij. Ik mag er voorts op wijzen, dat het program niet in Godsnaam, doch van harte en eenstemmig is goedgekeurd door alle leden. Ik heb in het discussieorgaan gelezen, dat dit vanzelf sprak.⁷ Doch het is voor de partij een zeer verheugend feit. Alle stromingen van de partij zijn in de programcommissie vertegenwoordigd. Op dit eenstemmig voorstel aan dit congres kan de partij trots zijn, omdat deze eenstemmigheid niet is bereikt door compromissen hier en door compromissen daar, doch, voor zover er meningsverschillen waren, door een synthese. En toch waren er, die niet zo happig waren op een herziening van ons beginselprogram. Dat was ook het geval binnen de commissie.⁸ Ik mag wel zeggen, dat bij deze twijfelaars twee bezwaren waren. In de eerste plaats dit: Is deze tijd van zo grote verschuivingen wel de meest geschikte om een nieuw program op te bouwen? In de tweede plaats: sommigen hadden de vrees, dat, nu wij het in de praktische politiek zo eens geweest waren, wel eens meningsverschillen konden ontstaan over de principiële vraagstukken. Wat het eerste betreft zeg ik het met reserve. Wij hebben gepoogd er zo goed mogelijk in te voorzien en wij zullen het oordeel van de toekomst moeten laten afhangen. Ik wil echter een andere overweging voorleggen. Het is toch wel zo, dat wij elke dag gedwongen zijn ons bezig te houden met de grote lijnen. Wij willen niet voeren ééndags-politiek. Wij willen dus ook in de praktische ontwikkeling een politiek perspectief zien.

Het tweede bezwaar is in de practijk geheel anders gelopen. Er waren wel meningsverschillen, doch ik heb vóór het congres de notulen der commissie nog eens nagelezen. Als er een meerderheid of een minderheid was, dan was die telkens weer anders samengesteld. Het is geen heksentoer geweest in deze commissie de eenheid te vinden, de noodzakelijke eenstemmigheid over de grondslagen van het optreden van onze partij. Het kan misschien voor enige tegenstanders een tegenvaller zijn, dat wij het in deze beginselvraagstukken zo gemakkelijk eens zijn geworden, doch voor ons is het belangrijkste, dat wij daardoor indruk kunnen maken op hen, die wij nog voor onze beweging moeten winnen.

Ik geef toe, dat het nieuwe ontwerp niet simpel is gesteld. Het behoort niet tot de rubriek van publicaties, die men treinlectuur zou kunnen noemen. Het is de vrucht van ernstige studie. De toelichting op het program zal moeten worden gegeven in woord en geschrift. De toelichting zullen wij moeten geven in onze actie en in de daden van onze vertegenwoordigers.

Het nieuwe program is daarom reeds anders, omdat het opent met een samenvatting, met een omschrijving van de sociaal-democratische doelstellingen. Voorop staat als vlag de omschrijving van ons socialistisch einddoel, de verwezenlijking van het democratisch socialisme met voor allen welvaart, bestaanszekerheid en gelijke maatschappelijke voorwaarden ter ontplooiing der persoonlijkheid. Deze passage is bedoeld als het wezenlijke in ons beginsel. Men vindt er onmiddellijk in: socialisme en democratie als een twee-eenheid. De nadruk is gelegd op de eis, waar het ons om te doen is. Wij vinden er ook aangegeven, dat wij de vervulling van deze eis vragen voor allen. Het is een algemeen maatschappelijk belang, dat de socialistische ordening van de maatschappij wordt verwezenlijkt. De maatschappij-critiek blijft intussen een belangrijk element vormen van ons socialistisch werken en

ook dat is in het nieuwe program tot uitdrukking gebracht. Gewaagd wordt van het oorlogsgevaar, opgeroepen door het kapitalisme, van het verzet, dat door de kapitalistische ontwikkeling in de eerste plaats bij de arbeidersklasse wordt gewekt. Het is de S.D.A.P. in Nederland, die aan deze politieke strijd vorm en inhoud geeft.

Voor een politiek gezelschap als dit is het wellicht overbodig een toelichting te geven bij iedere alinea. Ik mag volstaan met een kort overzicht van de gedachtegang van het nieuwe program. Wij hebben dus eerst gehad in de eerste alinea de formulering van het einddoel. Daarop volgt onmiddellijk de beschrijving van de maatschappelijke ontwikkeling. Zo vindt men in de derde alinea de karakterisering van het kapitalisme en dat is er een in kritische zin. Men zal hebben opgemerkt, dat in deze alinea het beschrijvende element en het kritische element dooreenlopen. Dat was in 1912 ook het geval. Laat ons niet vergeten, dat bij alle actuele vraagstukken de maatschappij-critiek een van de wezenlijkste elementen in onze sociaal-democratische actie blijft. Wij zullen moeten blijven aangeven, dat het kapitalisme onverenigbaar is met de belangen van het gehele volk. Over het crisisverschijnsel is afzonderlijk gesproken.

Paragraaf 5 bedoelt niet te geven een ontleding van het oorlogsverschijnsel in de gehele geschiedenis. Daar wordt alleen over de oorlogen gesproken in verband met de kritische beschrijving van het kapitalisme. Dan volgt onmiddellijk een zin over het politiek verzet door het kapitalisme opgeroepen en de partij, die aan dit verzet vorm en inhoud geeft, is de S.D.A.P. Wij zeggen met grote stelligheid, dat het alleen de S.D.A.P. is, die aan het verzet van de arbeiders de nodige socialistische vorm geeft.

De paragrafen 8 en 9 geven enige trekken van verdere ontwikkeling van het kapitalisme. Steeds sterker vraagt het bedrijfsleven zelf om planmatige leiding. De beroemde vrije concurrentie is verdrongen uit de rol, die zij in een

vroegere periode van het kapitalisme heeft vervuld. De heldenfiguur van den eenzamen ondernemer is een legende geworden van het kapitalisme. Hij is nog slechts te vinden op de redactie-bureau's van enkele liberale bladen, doch in het kapitalisme van 1937 is voor hem geen plaats meer. Nu in deze periode van het kapitalisme allen als verbruikers aan het kapitalisme onderworpen zijn, nu kleine bedrijven steeds meer afhankelijk worden van het grootkapitaal, breekt ook bij de middengroepen het anti-kapitalistisch verzet los. Daarop wijst paragraaf 10 en voor de verschillende groepen, waar het om gaat, werken de volgende paragrafen deze gedachten nader uit.

Paragraaf 14 vraagt, waar deze krachten ontstaan zijn. Dan blijkt, dat het verzet ontsprongen is uit dezelfde bron als het proletarisch verzet. Zo mogen wij concluderen: er is één tegenstelling, de tegenstelling tussen uitbuiters en uitgebuiten. Aan het gehele anti-kapitalistisch verzet, ook aan dat van de middengroepen, moet en kan de S.D.A.P. vorm en inhoud geven. Wat dat betekent vindt men in paragraaf 15 en 16 omschreven.

Wat betekent dat verzet? Aan de ene kant de onmiddellijke strijd in nauwe samenwerking met de vakbeweging tot behoud en verheffing van het levenspeil, de gewone reformistische actie, de oude strijd om de verdeling van de koek. Die strijd blijft actueel en nodig. Het is in deze crisisjaren zeer duidelijk gebleken, dat wij, partij en vakbeweging, op dit punt geen ogenblik mogen aflaten. De commissie heeft er aan gehecht dit reformistische element nog eens in het bijzonder te noemen als een onderdeel van de taak der partij. Anderzijds is meer dan ooit nodig de radicale actie tot vernieuwing van het maatschappelijk bestel. Dat is slechts te bereiken door volkomen vernieuwing van de economische grondslagen der maatschappij, door ordening, door socialisatie van de beschikkingsmacht, de socialisatie van de voornaamste voortbrengingsmiddelen. Paragraaf 17 stelt dan de onverbreekelijke samenhang van

socialisme en democratie. Paragraaf 18 geeft uitdrukkelijk de gelijkberechtigtheid van alle staatsburgers, zonder onderscheid van ras en zonder achterstelling van de vrouw.

Paragraaf 19 stelt dan de staat aan de orde: voor de verwezenlijking van haar doeleinden heeft de sociaal-democratie de politieke macht nodig. Maar er wordt onmiddellijk aan toegevoegd, dat die verovering van de macht zal en moet plaats vinden langs democratische weg. Daarna komen wij tot de algemene beginselen van de sociaal-democratische staatstheorie. Wij verwerpen de opvatting, dat de staat zich zoveel mogelijk moet onthouden van bemoeiing met het economische leven. Wij verwerpen de totale staat zowel als de standenstaat. Onze staat moet zijn een rechtsstaat, wiens taak het is het verwezenlijken en krachtig handhaven van het recht. In paragraaf 20 en 21 vindt men op grond van de door onze partij uitgebrachte rapporten, hoe met behulp van nieuwe organen de democratische staat sterk en tevens geschikt moet worden gemaakt voor zijn veelomvattende taak.

Dat in de ordening nooit mag worden geraakt aan de democratische vrijheden is nog eens uitdrukkelijk vastgesteld in paragraaf 22. Dit behoort tot ons democratisch beginsel en aanhangers van het kapitalisme, die het anders willen voorstellen en die zeggen, dat ordening leidt tot aantasting van de democratische vrijheden, kunnen eens en vooral weten, dat zij daarmee onwaarheid spreken. Tevens omschrijft paragraaf 22 deze democratische vrijheden: vrijheid van godsdienst, van spreken, van drukpers, van vereniging en van vergadering. Van geen van deze vrijheden mag volgens sociaal-democratisch beginsel een haar worden gekrenkt.

Dan spreken paragrafen 23 en 24 over de plaats van de Nederlandse sociaal-democratie in de Nederlandse natie. Deze paragraaf stelt de zaak in agressieve vorm. Nemen wij onmiddellijk een term als 'historische lotsgemeenschap', dan geven wij direct onze eigen socialistische for-

mulering. Spreken wij van de 'beste' tradities, die in de Nederlandse geschiedenis zijn overgeleverd, dan zeggen wij opnieuw: wij zijn het vooral, die in Nederland deze tradities garanderen. Het is het kapitalisme, dat deze volkseenheid niet alleen verbroken heeft, maar nog steeds breekt. Pas de overwinning van de klasse-tegenstellingen in het socialisme zal de ware volkseenheid kunnen brengen. Wij vragen niet binnengelaten te worden. Wij zijn er! De arbeidersklasse heeft zichzelf in en door de strijd van de sociaal-democratie georganiseerd in sociale, economische, politieke en culturele zin en haar plaats veroverd, ondanks kapitalistische tegenstand, binnen de Nederlandse natie. Dat is een aanklacht tegen hen, die deze ontwikkeling hebben tegengehouden, die ons op losse gronden tot tweederangs-burgers hebben willen stempelen. Wij weten, dat het socialisme slechts op internationale grondslag zal worden voltooid, doch mochten er aanhangers van het kapitalisme zijn, die er zich over verheugen en zeggen, dat wij internationaal nog niet zo ver zijn en dat er dus voorlopig niets zal gebeuren, dan zouden zij zich vergissen. De nood duldt geen uitstel, onze wil om te handelen laat zich niet bedwingen, wij zullen ons werk beginnen binnen de nationale grenzen en wij zullen ervoor zorgen, dat onze actie en propaganda zo scherp mogelijk zijn. Daarmee doen wij niets af aan het internationale element in het socialistische beginsel. Wij zullen ons met stelligheid moeten weren tegen nationale overdrijving, tegen hoogmoed, dat wij ons volk beter zouden vinden dan een ander. Wij zullen ons blijven keren tegen de oorlogsgeest voor zover deze met nationalisme samenhangt. Wij blijven samenwerken met die partijen in andere landen, die hetzelfde doel nastreven.

Partijgenoten, het overzicht, dat ik u gaf, is zeer onvolledig geweest. De tijd was te kort om een volledig beeld te geven van het nieuwe ontwerpbeginselprogramma. Het is nog te vroeg uitvoerig te spreken over de amendementen.

Namens het Partijbestuur moet ik u mededelen, dat er twee amendementen zijn, die wij gaarne overnemen. Die zijn van Den Haag 3 en van Den Haag 10.

Zo gaat het echter niet door met de amendementen. Het is mogelijk en het gevaar is zelfs niet denkbeeldig, dat men met amendementen het stuk uit zijn verband haalt. De eenstemmigheid is verkregen op deze tekst. De programcommissie is nog eens bijeengekomen, toen in het discussie-orgaan vele partijenoten hun meningen hadden uiteengezet. De commissie meende echter, dat zij het hierbij moest laten.

Ik vraag uw aandacht speciaal voor twee hoofdpunten. Ik heb gepoogd een overzicht te geven van de gedachtegang van het program. Wat het ontwerp biedt over de democratie is zeer belangrijk, omdat het in de grote strijd, die de wereld thans verscheurt, de S.D.A.P. haar plaats aanwijst. Vandaar de zekerheid, dat de persoonlijke vrijheid onverlet zal blijven. Vandaar onze duidelijke uitspraak over het democratisch karakter van de sociaal-democratie, De sociale organisatie van de arbeidersklasse, die wij willen brengen, zal in elk geval aan de menselijke persoonlijkheid meer vrijheid laten dan de sociale en economische afhankelijkheid, die de grote meerderheid van de bevolking thans heeft. Over de democratie is met de S.D.A.P. geen twijfel mogelijk. Wij zijn niet bereid één voet te wijken noch voor de nationaal-socialistische barbaren, noch voor het communistische evenbeeld. Het is reeds zo duidelijk gezegd op vorige congressen, dat van andere kant alleen kwaadwilligheid tot misverstand kan leiden. Doch ook naar binnen in de partij is geen verschil meer mogelijk over de bekentenis tot de democratie. Hamburger heeft in 'De Sociaal-Democraat' geschreven: democratie en dictatuur zijn geen wezenlijke tegenstellingen. Als Hamburger zich daarbij beroept op Otto Bauer, dan moeten wij tot onze spijt zeggen: met alle respect voor Bauer, maar in vragen van democratische beginselen kan

Otto Bauer onze gids niet zijn.⁹ Hamburger geeft in zijn artikel te verstaan, dat wellicht de proletarische dictatuur in de strijd voor het socialisme niet kan worden ontbeerd. Wij antwoorden onomwonden: dat wijzen wij af. Voor ons is de democratie doel, beginsel en wij zijn niet bereid, ook niet in de illusie, daarmee voor de toekomst ons beginsel te dienen, dat beginsel voor zoveel te verraden. De S.D.A.P. aanvaardt in haar geheel geen dictatuur, ook niet een heel klein pietsie, ook niet voor een tijdje, doch helemaal niet. Democratie en socialisme zijn dat twee beginselen, zoals men het wel eens voorgesteld heeft? Neen, er is een wezenlijk verband tussen deze twee beginselen, die in de diepste grond een eenheid vormen. En waarom? Als men bij de eerste zin, de vlag van dit program: de S.D.A.P. stelt zich ten doel de verwezenlijking van het democratisch socialisme, begint, dan spreekt men tegelijk uit de eerbied voor den menselijken persoon. En bij de democratie én bij het socialisme gaat het in laatste instantie om den mens. En democratie én socialisme rusten op de erkenning van de diepe onderlinge verbondenheid van de mensen. Ook al zou het mogelijk zijn een staatsocialistisch dwangstelsel te verwezenlijken, dan nog zou daarmee niet het geringste deel zijn verwezenlijkt van ons socialistisch ideaal. Wij veroordelen de dictatuur, omdat zij met haar onderdrukking den mens knauwt. Wij veroordelen het kapitalisme eveneens, omdat het den mens knauwt. Daarom zijn democratie en socialisme één. Wij veroordelen het kapitalisme. Onze afkeer van het kapitalisme is even diep geworteld als onze trouw aan de democratie.

En daarmee kom ik tot het tweede kernpunt: het anti-kapitalisme gericht op de opbouw van het socialisme. Daarin is sedert 1912 geen verandering gekomen. Een vergelijking met 1912 leert, dat het oordeel over het kapitalisme niet milder is geworden. Het heeft het daar ook niet naar gemaakt. Oorlog, werkloosheid, geestelijke ontred-

dering, nood en bestaansonzekerheid en daarbij nog de zelfvoldaanheid van het kapitalisme zijn de bewijzen, dat het zo niet verder kan gaan. Ons anti-kapitalisme is in deze jaren feller, onverbiddelijker geworden. De strijd tegen het kapitalisme zal worden gevoerd tot het einde. Dit program bood ons de gelegenheid daarvan met kracht getuigenis af te leggen. Juist dit moet ons in staat stellen de leiding te nemen van het anti-kapitalistisch verzet over de gehele linie. Het program noemt in de eerste plaats het verzet van de arbeidersklasse, dat in zijn eerste periode reactionnair was en de machines aan stukken sloeg, totdat het zijn wereldhervormende kracht in het democratisch socialisme vond. Vervolgens noemt het program het verzet van de andere bevolkingsgroepen. Ook dat anti-kapitalistisch verzet was aanvankelijk spontaan, doch nutteloos en in sterke mate reactionnair. In de eerste periode van opkomst kan het een prooi worden voor de nationaal-socialisten. Ook dit verzet is nog niet bewust anti-kapitalistisch. Dit verzet is nog niet gericht en het moet nog worden gericht. Wij, de S.D.A.P., moeten het in Nederland richten en het een positieve vorm en constructieve inhoud geven door het in dienst te stellen van het democratisch socialisme.

Men heeft opgemerkt, dat in de loop der jaren de arbeidersklasse niet zo snel in aantal is toegenomen als vroeger verwacht werd. Dat is geen reden te wanhopen. Want naast dit verschijnsel doet zich een ander voor. Het anti-kapitalisme is ontwikkeld bij andere groepen. De arbeidersklasse zal de kerntroep blijven vormen, doch ongetwijfeld zullen de middengroepen dit leger moeten versterken. Daar alleen ligt de mogelijkheid van de S.D.A.P. voor uitbreiding van haar aanhang. Daar ligt het politiek perspectief, dat het nieuwe program biedt. Onze eerste taak is het grijpen en organiseren van de tot nieuw anti-kapitalistisch verzet gekomen bevolkingsgroepen. Wij moeten er ons op richten hen niet af te stoten, doch hen winnen, opdat wij samen het kapitalisme kunnen overwinnen. Wij moeten beden-

ken, dat deze groepen van ons vragen niet alleen bepaalde hervormingen, doch vooral een radicaal anti-kapitalisme. Wij geven natuurlijk toe, dat er binnen deze antikapitalistische massa belangentegenstellingen bestaan, doch die moeten door het wijdere en meer gezamenlijke belang terzijde worden gesteld. Allen, die tot deze anti-kapitalistische massa behoren, leven onder de economische druk van de kleine groep bezitters van de productiemiddelen. Zij staan onder druk. In een principieel en radicaal anti-kapitalisme worden de tegenstellingen tussen deze groepen opgelost door de strijd voor een ander stelsel, voor het democratisch socialisme. En daarbij lette men op dit: meer en meer breekt het inzicht door, dat het kapitalisme in wezen immoreel is en zedelijk veroordeeld, omdat het de zelfzucht heeft gesteld als richtsnoer. Ook daarin ligt een kracht, die kan bijdragen tot eenheid van de anti-kapitalistische volksbeweging. De mensen zijn te goed voor een maatschappij, die alle zedelijke overwegingen offert aan de winst. Al die zich hiervan bewust worden, zij allen zijn geschikt voor deelneming aan de actie voor de socialistische samenleving.

Ik stel nogmaals de vraag: wat is er met de herziening van het program in dit congres van 1937 aan de hand? Er heeft zich – wij zeggen het ronduit – in de sociaal-democratie een groeiproces voltrokken. Wij hebben geen reden dat te ontkennen. Het is zaak dat men ook buiten onze rijen de zin van deze ontwikkeling goed begrijpt. Wij hebben afscheid genomen van het optreden, dat ons de weg verspert naar andere bevolkingsgroepen. Doch laat men zich niet vergissen! Juist met behulp van deze groepen zal onze strijd tegen het kapitalisme des te doeltreffender zijn. Wij hebben ingezien, dat wij ons moeten stellen op de plaats, die wij onszelf in het Nederlandse volk hebben veroverd. Doch laat men zich niet vergissen! Al het spreken over nationale eenheid verliest zijn diepe zin, zolang niet door het overwinnen van de kapitalistische tegenstellingen Neder-

land wordt een tehuis voor al zijn inwoners. Wij hebben in de crisisjaren onze sociale en economische beginselen opgebouwd. Wij hebben niet alleen op de arbeiders gelet, doch hebben ook gebracht 'ons plan voor het volk'. Doch laat men zich niet vergissen! Dat betekent niet, dat wij neiging zouden gevoelen ons met de bestaande maatschappij-inrichtingen te willen verzoenen. Wij zullen met versterkte macht dit kapitalisme bestrijden. Wij zijn vastbesloten dit brede anti-kapitalisme te leiden naar de vernietiging van dit onmogelijke kapitalistische stelsel. Wij bouwden ons een bredere stelling. Het is een aanvalsstelling. Wie in Nederland gesteld is op het behoud van het kapitalisme heeft niet de minste reden zich over de vernieuwing van denkbeelden in de S.D.A.P. te verheugen. Onze trouw aan de democratie en ons onverbiddeijk anti-kapitalisme grijpen nauw ineem en zijn onafscheidelijk.

Hiermee heb ik u voorgelegd het program, dat mag worden genoemd: het levende geweten van de partij. Wij zijn geen secte meer. Wij hebben een eigen taak in het land te vervullen. Er is nood in de gezinnen. Er is gebrek ook voor de anderen. Er is bestaansonzekerheid voor bijna allen. Er is angst voor de toekomst. Er is armoede, omdat welvaart ontbreekt. Er is armoede ook in de diepere zin van het woord. Is het dan niet begrijpelijk, dat velen tot wanhoopsdaden dreigen te vervallen dat men alle geloof in de mensen verliest? Er is alle reden om in de wisseling van onze donkere dagen deze vraag te stellen. Wij antwoorden, de S.D.A.P. antwoordt: neen, zo is het niet! Het kan anders in deze wereld en dus zal het anders worden! Wij hebben de mogelijkheden onderzocht en leggen u ons beginselprogram voor. Met jonge kracht klinkt door het land de oude wekroep van de sociaal-democratie. Wij zeggen: er is toekomst, hoe zwaar de druk van deze dagen ook moge zijn. Dat is het democratisch socialisme. Wij roepen u op, volk van Nederland, om met ons de zedelijke strijd te voeren, die de mensheid zal brengen: welvaart, vrijheid en vrede

Beginsel-program S.D.A.P. 1937

- I 1. De partij stelt zich ten doel de verwezenlijking van het democratische-socialisme: een maatschappij op de grondslag van gemeenschapsbezit van de voornaamste productiemiddelen, met gemeenschapsbeheer van het bedrijfsleven en met waarborging van geestelijke en staatkundige vrijheid, opdat voor allen welvaart en bestaanszekerheid mogelijk worden, gelijke maatschappelijke voorwaarden tot ontplooiing der persoonlijkheid worden geschapen en het gemeenschapsleven kan opbloeien.
- II 2. Dit doel is bereikbaar geworden door de ontwikkeling, die zich in de kapitalistische maatschappij heeft voltrokken.
- III 3. In de kapitalistische maatschappij is de groote massa des volks gescheiden van de voornaamste productiemiddelen, zodat zij in economisch opzicht afhankelijk is van de betrekkelijk kleine klasse, die over die productiemiddelen beschikt en deze aanwendt, niet ter bevrediging van de volksbehoeften, maar tot het verkrijgen van winst, welke ten koste van loontrekkende en verbruikers wordt behaald.
4. De sociale tegenstellingen, die daarvan het gevolg zijn, worden des te sterker als ondragelijk ge-

- voeld, naarmate het eigenbelang der bezittende klasse meer in strijd komt met de belangen van de grote massa des volks.
5. Bovendien neemt met het kostbaarder worden van de uitrusting der bedrijven de economische afhankelijkheid van de meerderheid der bevolking toe en levert het ontbreken van maatschappelijke ordening van de productie steeds ernstiger gevaren op voor het geheele economische leven.
- iv 6. De kapitalistische voortbrengingswijze leidt tot telkens terugkerende crises van relatieve overproductie bij onderconsumptie van de massa's, wier koopkracht geen gelijke tred houdt met de groei der voortbrengingsmogelijkheden.
7. Dan verscherpen zich alle vormen van ellende en komt de kapitalistische werkelijkheid op schrijnende wijze in tegenstelling met de mogelijkheid tot welvaart voor ieder, geschapen door de vergroting van de productiviteit van de arbeid.
- v 8. De toenemende economische tegenstellingen tussen de staten belemmeren de volledige ont-plooiing van de wereldmarkt, versterken, tezamen met het ontbreken van internationale ordening in de voortbrenging, de bestaande politieke tegenstellingen en vergroten aldus het oorlogsgevaar.
9. Ten gevolge van de zich snel ontwikkelende krijgstechniek en onder de drang van het particuliere wapenkapitaal wordt het militaire apparaat voortdurend veranderd en uitgebreid, zodat het ook op zichzelf een bedreiging van de vrede wordt.
- vi 10. Het kapitalisme roept door zijn gevolgen velerlei verzet op, in de eerste plaats dat van de arbeiders.
11. Dit verzet vindt zijn oorspong in de stoffelijke nood, in het besef van gekrenkte waardigheid en in gevoelens van rechtvaardigheid, waarmede het kapitalisme in strijd is.

12. Dit heeft geleid tot het in het leven roepen van vakverenigingen en tot een strijd op politiek gebied.
- vii 13. In Nederland geeft de S.D.A.P. aan deze politieke strijd zodanige vorm en inhoud, dat hij wordt gericht tegen het kapitalisme als stelsel en op, de verwezenlijking van het democratisch socialisme.
- viii 14. De economische voorwaarden voor een socialistische productiewijze blijven zich in het kapitalisme ontwikkelen.
15. Het streven naar winst, de concurrentie en de vooruitgang van de techniek leiden tot snelle uitbreiding van de voortbrenging in grote, inwendig geordende ondernemingen, waarmede het ontbreken van bewuste maatschappelijke ordening van het economische leven in zijn geheel in scherpe tegenstelling is.
16. De invloed van het bankkapitaal op voortbrenging en handel neemt toe, de leiding van de bedrijven wordt meer en meer gescheiden van het kapitaalbezit, zodat de kapitaalbezitters als zodanig in steeds minder mate een taak vervullen in het productieproces.
- ix 17. Op een bepaalde trap der kapitalistische ontwikkeling brengt de concurrentie de winst in gevaar; dit leidt veelal tot aaneensluiting, met als hoogste vorm, het kapitalistische monopolie, waarbij de grote massa tevens als consument wordt uitgebuit.
18. Deze ontwikkeling betekent enerzijds een grote toeneming van het productievermogen, dat welvaart voor allen mogelijk is geworden, doch anderzijds een concentratie van macht in handen van een klein aantal particulieren.
19. Reeds heeft de overheid in het algemeen belang eigendom en beheer van verschillende bedrijven aan zich getrokken; ook organisaties van verbruikers, de coöperaties, hebben aan het particuliere be-

- drijfsleven een gedeelte van zijn gebied ontnomen.
20. Andere bevolkingsgroepen, eveneens onderworpen aan uitbuiting en gekweld door bestaansonzekerheid, komen ook tegen het kapitalisme in verzet.
- XI 21. Ten gevolge van mechanisatie en rationalisatie en van de uitbreiding van de overheidsbemoeiingen, groeit de 'nieuwe middenstand', bestaande uit technici, beampten en andere hoofdarbeiders.
22. Deze groepen komen – al onderscheiden zij zich in werkring en maatschappelijke aanspraken van de handarbeiders – op hun beurt in wezenlijke tegenstelling tot, het kapitalisme te staan.
- XII 23. De kleine zelfstandige ondernemers in voortbrenging en distributie – de 'oude middenstand' – wier aantal in crisistijd buitensporig toeneemt, gevoelen de afhankelijkheid van het kapitaal steeds drukkender, vooral in tijden, dat zij, evenals de arbeidersklasse, van welke koopkracht zij veelal afhankelijk zijn, onder de neergaande conjunctuur hebben te lijden.
- XIII 24. Ditzelfde geldt voor de grote massa der niet kapitaalkrachtige boeren en tuinders, die een belangrijk deel van hun bedrijfsopbrengst moeten afstaan aan den grondeigenaar of hypotheekhouder en zich in den regel, evenals de landarbeiders, slechts met de uiterste inspanning een bestaan verwerven.
- XIV 25. Het verzet van deze groepen komt, evenals van de arbeiders, mede voort uit de wil tot handhaving van de menselijke persoonlijkheid en uit een verlangen naar redelijke en rechtvaardige inrichting der samenleving.
26. Aldus doordringt meer en meer een algemene tegenstelling de gehele maatschappij, n.l. die tussen uitgebuitenen en uitbuiters.
- XV 27. De S.D.A.P. heeft de taak aan dit gezamenlijk

- anti-kapitalistische verzet vorm en inhoud te geven.
28. Zij streeft naar bescherming van het levenspeil der volksmassa tegen de neerdrukkende strekkingen van het kapitalisme en naar verheffing van dit levenspeil, in overeenstemming met de toenemende mogelijkheden.
29. Bij haar strijd botst de sociaal-democratische beweging steeds weer tegen de weerstanden van het kapitalisme, terwijl de voortdurende bestaansonzekerheid de verworven verbeteringen in gevaar brengt.
30. Zo moet de sociaal-democratie in steeds sterkere mate haar actie richten op verandering van de economische grondslagen der maatschappij.
- XVI 31. De S.D.A.P. beoogt derhalve ordening en planmatige leiding van voortbrenging en verdeling.
32. Zij tracht deze te verwezenlijken door socialisatie van de beschikkingsmacht en door socialisatie der eigendom der voornaamste voortbrengingsmiddelen, zodat gemeenschapsorganen de aanwending van de productiekrachten in overeenstemming met het algemeen belang kunnen regelen.
- XVII 33. Voor de S.D.A.P. is de strijd voor maatschappelijke gerechtigheid onverbrekkelijk verbonden met de eerbied voor de menselijke persoonlijkheid.
34. Daarom zijn voor haar socialisme en democratie onafscheidelijk, socialisme en dictatuur onverenigbaar.
35. Voor haar is de democratie een beginsel, dat haar standpunt voor het gehele gebied van haar werkzaamheid bepaalt.
- XVIII 36. Op grond van dit beginsel erkent zij de gelijkberechtigtheid op politiek en economisch gebied van alle leden der gemeenschap, ongeacht sexe en ras.
- XIX 37. Voor de verwezenlijking van haar doeleinden, heeft de sociaal-democratie de politieke macht nodig.

38. Zij wil deze langs democratische weg veroveren.
- xx 39. De S.D.A.P. verwerpt de opvatting, dat de Staat zich zo veel mogelijk moet onthouden van bemoeiing met het economische leven; zij verwerpt eveneens zowel de z.g. totale staat, die zijn doel zou vinden in zichzelf, als de standenstaat.
40. De Staat moet zijn het orgaan van de vrije volksovertuiging ter behartiging van het belang der gemeenschap; hij moet zijn een rechtsstaat, die zijn taak vindt in het verwezenlijken en krachtig handhaven van het recht.
- xxi 41. De Staat heeft voor de uitvoering van zijn groeiende taak bij de ordening van het economische en sociale leven behoefte aan nieuwe organen, naast de reeds bestaande.
42. Bij overdracht van gedeelten van de Staatstaak aan niet-territoriale lichamen worden naast vertegenwoordigers van het algemeen belang en deskundigen, vertegenwoordigers van bijzondere belangen in de uitvoering daarvan betrokken, waarbij zij aandeel krijgen in publiekrechtelijke verantwoordelijkheid.
43. De nieuwe organen zullen staan onder contrôle van het centrale gezag, dat op zijn beurt verantwoordelijk is aan de, op de grondslag van het algemeen kiesrecht, gekozen volksvertegenwoordiging
- xxii 44. Het ingrijpen van de Staat op economisch en sociaal gebied zal aan de geestelijke vrijheid geen afbreuk mogen doen.
45. Vrijheid op het gebied van de godsdienst, vrijheid van spreken, van drukpers en van vereniging en vergadering en gelijkheid voor de wet moeten ten volle verzekerd zijn.
- xxiii 46. De sociaal-democratische beweging weet zich door historische lotsgemeenschap deel van de Ne-

derlandse natie en bouwt voort op de beste Nederlandse tradities van geestelijke vrijheid en verdraagzaamheid.

47. De door haar nagestreefde opheffing van de klasse-tegenstellingen zal de sterkste belemmering voor de totstandkoming ener werkelijke volks-eenheid wegnemen.
- xxiv 48. In en door haar strijd heeft de arbeidersklasse zich een plaats in de nationale volksgemeenschap verworven, terwijl de uitbreiding van de politieke democratie de arbeiders tot volwaardige staatsburgers heeft gemaakt.
49. Hoewel de socialistische voortbrengingswijze slechts op internationale grondslag volledig kan worden verwezenlijkt, acht de S.D.A.P. het haar taak om, voorzover dat binnen de nationale grenzen mogelijk is, het economische leven in socialistische richting te leiden.
- xxv 50. Bewogen door haar verlangen naar internationale solidariteit keert de sociaal-democratie zich tegen de krachten, die oorlogsgevaar oproepen.
51. Zij streeft naar een internationale rechtsorde, waarin voor iedere natie de onafhankelijkheid gewaarborgd moet zijn.
- xxvi 52. Ter vestiging van die rechtsorde en ter verwezenlijking van het democratische socialisme werkt de S.D.A.P. samen met de partijen en stromingen in andere landen, die hetzelfde doel beogen.
53. Aldus is zij een deel van de internationale socialistische beweging, die een einde zal maken aan uitbuiting en onderdrukking en aan de mensheid zal brengen welvaart, vrijheid en vrede

Socialisme en Democratie III¹⁴

Geachte luisteraars,

Vanavond is het mijn taak, voor U enkele vragen te behandelen, die naar aanleiding van de twee vorige voordrachten over 'Socialisme en Democratie' zijn gerezen. Ik veroorloof mij, in de eerste plaats aandacht te vragen voor de omstandigheid, dat één vraag *niet* is gesteld. De twee lezingen over dit onderwerp, in het begin van deze maand voor de microfoon uitgesproken, hadden als uitgangspunt deze principiële zinnen uit het staatkundig beginselprogramma van de SDAP: 'Voor de SDAP is de strijd voor maatschappelijke gerechtigheid onverbrekkelijk verbonden met de eerbied voor de menselijke persoonlijkheid. Daarom zijn voor haar socialisme en democratie onafscheidelijk, socialisme en dictatuur onverenigbaar. Voor haar is de democratie een beginsel, dat haar standpunt voor het gehele gebied harer werkzaamheid bepaalt.'¹⁵

Welnu, de vraag, of dit nu wel absoluut vast staat, of het wel zo moet zijn, of er niet ergens een uitwegje zou liggen om in bepaalde omstandigheden tóch, al was het maar een klein eindje, van de zuiver-democratische weg af te wijken – deze vraag is *niet* gesteld.

Ik acht dit van belang, omdat in een democratische volksgemeenschap de aanhangers van uiteenlopende po-

litieke beginselen precies moeten en mogen weten, wat zij aan elkaar hebben. De botsing van meningen behoort nu eenmaal in zulk een gemeenschap thuis; een waardige en zakelijke gedachteswisseling over vaak diep-ingrijpende verschillen van inzicht houdt een democratisch volk wakker en levend. Doch wij moeten tegenover elkaar staan als volstrekt-eerlijke tegenstanders, die ruitelijk uitkomen voor hun opvattingen en bedoelingen en van de wederpartij ook niet anders verwachten of veronderstellen. En in dagen van spanning is het meer dan ooit nodig dat de aanhangers van de overigens inderdaad zeer uiteenlopende politieke programs van de democratische partijen weten, dat zij ten aanzien van de handhaving van de grondslagen van de Nederlandse staatsinstellingen, naar binnen en naar buiten, op elkaar kunnen rekenen.

Er is een tijd geweest – voor ons gevoel lijkt het langer geleden dan het in werkelijkheid is – dat de democratie iets volstrekt vanzelfsprekends was. Zó vanzelfsprekend, dat velen de waarde van een bestuursstelsel, dat de vrijheid waarborgt en op het recht gebouwd is, niet meer erkenden. In die dagen is in uiteenlopende kringen wel eens wat gemakkelijk gepraat over methoden van optreden, die met de democratische beginselen niet te verenigen zijn. Toen de ontwikkeling in ons werelddeel echter liet zien, dat de democratie zelve op bepaalde ogenblikken in gevaar zou kunnen komen en dat de beginselen van menselijkheid, vrijheid en recht, waarop de democratie berust, verdediging behoeften, toe heeft zich in het Nederlandse volk een ontwikkeling voltrokken, die ik zou willen aanduiden als een proces van democratische bewustwording. Nu eerst gingen wij de grote, onvervangbare waarde beseffen van wat wij in een door en door democratisch land als Nederland bezitten; nu eerst zagen velen voldoende in, dat bijkomstige fouten, die verbeterd kunnen worden, niet afdoen aan de innerlijke betekenis van de democratie. Het program van de S.D.A.P. zegt nadrukkelijk, dat wij willen

voortbouwen 'op de beste Nederlandse traditie van vrijheid en verdraagzaamheid.'¹⁶ Deze tradities zijn verankerd in het Nederlandse volk, dat daarom voor de moderne democratische bestuursvorm als voorbestemd was. De geestelijke kern van de democratie, zo zagen wij een vorige maal, is 'het gevoel van onbepaalde achting voor elken medemens.' Sociologische studies over het Nederlandse volkskarakter hebben bevestigd, dat dit beginsel precies past bij de geest van ons volk.

En hiermede kom ik tot de eerste vraag, die ik moet bespreken. Toen ik, zo zegt een briefschrijver, de kenmerken van de democratische bestuursvorm heb behandeld, zou ik niet voldoende aandacht hebben besteed aan de voorwaarde, dat, wil de democratie stevig staan, een groot deel van de leden van een gemeenschap van een democratische geest doortrokken moet zijn. Gaarne wil ik op deze zeer belangrijke zijde van het vraagstuk thans nader ingaan.

Het is natuurlijk niet zo, dat een democratische bestuursvorm slechts zou kunnen bestaan, als de ideale toestand was bereikt, dat zij niet anders dan overtuigde democraten omvatte. De politieke belangstelling en daarmee het politieke inzicht zijn over de mensen ongelijk verdeeld; er zijn altijd velen, die men, zonder daarmee een afkeurend oordeel uit te spreken, de 'onverschilligen' kan noemen. Intussen zal het grootste deel van deze groep in dagen van grote beroering zich toch niet aan een zekere, zij het oppervlakkige, bepaling van positie kunnen onttrekken. Een ieder moet zich dan wel eens afvragen, of hij er op gesteld zou zijn, de vrijheid van mening op te geven; de waarborgen van gelijke behandeling, die de rechtsstaat aan al zijn leden biedt, verloren te zien gaan. Wie hierop met 'Neen' antwoordt, hij *is* van de democratische geest doortrokken.

Anders staat het met de tegenstanders van de democratische beginselen. Op zichzelf ligt het den democraat slecht, de actie van dezulken te beperken, omdat hij immers aan elke oprechte overtuiging vrij baan wil laten. Zo-

lang de propaganda van hen, die principieel een andere bestuursvorm voorstaan, zich beweegt binnen de grenzen van een vrije gedachtenwisseling, kan er geen reden zijn, uitzonderingsmaatregelen te treffen. De democraten behoeven dan naar hun overtuiging zulk een debat ook geenszins te vrezen.

Moeilijker wordt het geval daar, waar de anti-democraten zich niet houden aan de regelen, die nu eenmaal in een democratische gemeenschap gelden. Ik spreek met opzet van 'regelen', omdat het hierbij waarlijk niet alleen om wettelijke bepalingen gaat. Democraten, die krachtens beginsel verdraagzaam zijn, onderhouden onderling, ook in de strijd, een soort gewoonterecht, dat op het gemeenschappelijke uitgangspunt berust. Het is niet nauwkeurig te omschrijven; deze 'spelregels' veranderen met de tijd wel eens, maar men weet toch precies, wat in de politieke strijd of bij een andere confrontatie van de opvattingen en beginselen, als behoorlijk kan worden beschouwd, en wat *niet*. Natuurlijk zijn er altijd wel lieden, die zo nu en dan eens over de schreef gaan; maar dan is het in een gezonde democratische samenleving de publieke opinie, de openbare mening, die als scheidsrechter optreedt en den overtreders van de regelen van het openbaar fatsoen ondervindt van zijn ontsporing slechts nadeel. Uitzonderlijke figuren of groepjes, die zich van de publieke opinie niets aantrekken en de aandacht op zich pogen te vestigen, juist door van de gebruikelijke en als fatsoenlijk aanvaarde regelen af te wijken, zijn dan ongevaarlijk. Zij veranderen niet wezenlijk het beeld van het openbare leven.

In twee gevallen kan echter zulk een optreden wél gevaarlijk worden voor het leven van een democratie. Ik denk in de eerste plaats aan de gang van zaken in die landen, waar, veelal omdat de democratie nog jong was en dus nog niet vast verankerd in het volksleven, anti-democraten een zo grote aanhang verwierven, dat zij, zij het als minderheid, werden tot een directe bedreiging van vrijheid en

rechtszekerheid. Heeft men te maken met een voorbijgaand verschijnsel, dan kunnen sterke afweermaatregelen uitkomst brengen. Gaat de anti-democratische gezindheid van een sterke minderheid dieper, dan wordt de toestand bedenkelijk en dan kan het ogenblik komen, dat de democratische bestuursvorm tijdelijk in zo'n land verdwijnt, tot dat de drang naar menselijkheid en vrijheid voldoende grijpt is om een herstel te bewerkstelligen.

Denkt men hierbij uiteraard aan volken, waar de tradities van geestelijke vrijheid en verdraagzaamheid niet aanwezig is of slechts zwak zijn – ook in de landen met een oudere democratie kan het optreden van in getalsterkte kleine anti-democratische groeperingen gevaarlijk worden, en wel in dagen van spanning, met name, als de internationale ontwikkeling zó is, dat de handhaving van de onafhankelijkheid van een staat bijzondere waakzaamheid vergt. Het is duidelijk, dat dan een tijdelijke beperking van democratische vrijheden en rechten noodzakelijk kan zijn, om het behoud van de vrijheid en van het eigen, nationale bestaan te verzekeren. Wat het zwaarst is, moet zeker in zulk een situatie het zwaarst wegen; een uitzonderingstoestand kan uitzonderingsmaatregelen rechtvaardigen.

Onder *normale* verhoudingen, echter, kan het in het algemeen voldoende worden geacht, dat een groot deel van de leden van een democratische gemeenschap van een democratische geest doortrokken is. De sociaal-democraten zijn er van overtuigd, dat deze gezindheid in het onderwijs en door de organen van de publieke opinie moet worden levend gehouden en versterkt. Wij kunnen ons vooreerst niet de weelde veroorloven, terug te vallen in de gemoedelijke rust van de periode, toen de democratie als vanzelfsprekend gold. Het proces van democratische bewustwording, dat, zoals ik reeds opmerkte, in de laatste jaren zich in ons volk heeft voltrokken, is naar onze mening nog geenszins gesloten.

Parallel met deze verdieping van het democratisch bewustzijn moet naar sociaal-democratische opvatting lopen de verbetering van het democratisch bestuursapparaat; de aanpassing van dit apparaat aan de eisen van een nieuwe tijd. De democratie moet zijn opgewassen tegen de praktische problemen, vaak levenskwesties voor een volk betreffend, die de maatschappelijke ontwikkeling aan de orde stelt. Dat is nodig ter wille van het zakelijk resultaat; het is van niet minder belang voor het prestige en tenslotte dus voor de kracht van de democratie zelve. De laatste vraag, die gesteld werd, geeft mij aanleiding, over deze hervormingen, door de sociaal-democratie nodig geacht en in haar rapporten uitgewerkt ietwat uitvoeriger te spreken dan de vorige maal mogelijk was.

De s.d.a.p. streeft naar economische ordening; zij is de overtuiging toegedaan, dat een stelselmatig geleide voortbrenging en verdeling de bestaansonzekerheid, die zoveel levens ondermijnt, althans voor het overgrote deel zullen opheffen. Alleen langs deze weg ook schijnt het ons mogelijk, het doel te bereiken, dat wij vooraan in ons staatkundig program hebben geplaatst; een toestand te scheppen, waarbij een ieder mensenkind gelijke gelegenheid tot ontplooiing van zijn persoonlijkheid wordt gegeven. Om die werkelijke vrijheid voor de menselijke persoonlijkheid is het ons tenslotte te doen; ik wees u er reeds op, dat derhalve hier het punt ligt, waar onze socialistische en onze democratische beginselen in elkaar over gaan. Terwille van deze ordening van het economisch bestel en de daarmee gepaard gaande verheffing van het algemeen levenspeil zal in de sociaal-democratische gedachtengang de bedrijfsvrijheid, de vrijheid van den ondernemer, aanmerkelijk moeten worden beperkt. Men verwarre déze vrijheid echter niet met de geestelijke vrijheid, die, zoals ik U reeds uit het beginselprogramma voorlas, onaangepast moet blijven. De zaak staat juist andersom; terwijl naar ons inzicht in het maatschappelijk bestel van onze dagen maar al te vaak een zoon of

dochter uit een gezin, dat niet over geldelijke hulpbronnen beschikt, het eerste het beste baantje moet aanpakken, om maar zaterdagavond enkele guldens voor het eerste levensonderhoud in te brengen, zonder dat rekening kan worden gehouden met de geestelijke of andere bijzondere gaven van den jongen of het meisje, hopen wij door de socialistische hervorming van de maatschappij de grondslag te leggen voor de vrije ontwikkeling van *ieder* menskenkind.

Bij de ordening van voortbrenging en verdeling zal het gemeenschapsbelang richtsnoer moeten zijn. De staat, het aangewezen orgaan ter behartiging van dit gemeenschapsbelang, krijgt er dus een nieuwe taak bij. Volgens een bekende formule zal aan de oude functie van de staat, het bestuur over personen, worden toegevoegd een nieuwe functie, namelijk het beheer der zaken.

Zou het bestaande staatsapparaat deze plicht opgelegd krijgen, dan zou er – wij ontkennen het niet – zoal geen bedreiging van de persoonlijke vrijheid, dan toch een gevaar van verstarring, van overwoekerende ambtenarij ontstaan. De sociaal-democratie heeft daarom gezocht naar een andere weg; zij heeft er één gevonden, die niet slechts de democratie ongerept laat, maar waarvan bovendien kan worden getuigd, dat de methode zelf in de kern democratisch is.

Zelfbestuur – het was het eerste kenmerk, dat wij vonden, toen wij in de eerste van deze drie lezingen de definitie van de democratische bestuursvorm gaven. Zelfbestuur, en nu in andere zin, streven de sociaal-democraten na met hun plan van hervorming der democratie. Zelfbestuur van de deskundigen en direct-belanghebbenden, hetzij voor een bepaalde bedrijfstak, hetzij voor een openbaar belang als de volkshuisvesting, de volksgezondheid enz.

Het is niet denkbaar, dat de departementen en de volksvertegenwoordiging, die het beleid moet contrôleren, voldoende deskundig zouden zijn voor de behandeling van de ontelbare details van de vele technische vraagstukken, waarvan de staat zich meer en meer bezig moet houden.

Het ligt voor de hand, dat wij deze arbeid overlaten aan de naastbetrokkenen, die met iedere bijzonderheid vertrouwd, en dus het meest deskundig zijn. Reeds heeft zich in de maatschappij een ontwikkeling voltrokken, waarbij zij, die op één bepaald gebied hun werkterrein hebben, zich aansluiten voor onderling beraad, voor behartiging van de gemeenschappelijke belangen enz. En het is nu al zo, dat de landsoverheid in steeds toenemende mate met deze in vrijheid gegroeide organisaties contact moet houden; zij moeten advies geven; zij zijn immers de deskundigen.

Het gaat er nu om, aan deze natuurlijke ontwikkeling van zaken de staatkundige vorm te geven. Wij wensen geen centralisatie; als maar eenmaal de algemene richtlijnen, het goed-ineen-passende plan voor het geheel van het maatschappelijk leven is opgesteld, streeft de sociaal-democratie naar *gedecentraliseerde* uitvoering. Aan de mensen, die in een bepaalde bedrijfstak werkzaam zijn, of aan de personen, die allen een publiek belang als de volkshuisvesting dienen, zal de dagelijkse gang van zaken worden overgelaten. Hiertoe zullen nieuwe organen moeten worden ingesteld. Gaat het om een bedrijfstak, dan zullen in zulk een orgaan naast vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers, ook, waar mogelijk, afgevaardigden van de verbruikers en in ieder geval vertegenwoordigers van het algemeen belang zitting hebben. Dit laatste is van principiële betekenis, omdat het nu eenmaal zo gesteld is in de wereld, dat de deskundigen in zeer veel gevallen ook de belanghebbenden zijn. Het gevaar zou dus kunnen rijzen, dat zulke organen het belang van de producenten ten koste van de verbruikers en van het geheel zouden laten overheersen, ware het niet, dat zij steeds binnen de perken van het algemeen belang werden gehouden.

Voor de regeling van de eigen zaken vraagt de SDAP voor deze organen verordenende bevoegdheid; zij zullen een grote mate van bewegingsvrijheid genieten; het verantwoordelijkheidsgevoel, dat onder strak-ambtelijke leiding

verloren zou kunnen gaan, blijft intact. Maar de algemene lijnen zijn bij voorbaat getrokken door de landsoverheid, door de regering in overleg met een op grond van algemeen kiesrecht gekozen volksvertegenwoordiging, en de centrale overheid behoudt altijd het recht van contrôle.

Deze hervorming zal, naar sociaal-democratisch oordeel, staat en maatschappij tot elkaar kunnen brengen. Dat element in de corporatieve of organische theorieën, dat *niet* in strijd is met het wezen van de democratie, kan aldus worden gebruikt. De democratie, ik zeide het reeds, is gelukkig zo soepel, dat zij, bij gelijkheid van wezen en beginsel, in verschillende perioden van de geschiedkundige ontwikkeling andere vormen kan aannemen. Het doel van de sociaal-democraten is, met de hier geschetste vernieuwing van de democratie haar levenskracht te bewaren, te versterken.

DENKEN OVER DE DOORBRAAK

Vijf en twintig jaar staatkundig leven

Bij de parlementaire behandeling van de Grondwetsherziening van 1917 sprak Troelstra uit, dat deze herziening de strekking had, 'in onze Grondwet op te nemen de resultaten van twee processen van politieke ontwikkeling in ons land: vooreerst de financiële gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs, en ten andere de volledige invoering van het algemeen kiesrecht.'¹

Deze herziening is dus te beschouwen als de afsluiting van twee grote volksbewegingen, die in de voorafgaande jaren het staatkundig leven van Nederland voor een belangrijk deel hadden beheerst en ten dele zelfs ten grondslag lagen aan partijvorming en partijscheiding in het openbare leven van ons land. De 'schoolstrijd' vond zijn einde met de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder lager onderwijs; de actie voor algemeen kiesrecht bereikte eveneens haar doel. De Grondwetsherziening van 1917 sloot een tijdperk af; ook als de wereldoorlog, met zijn diep-ingrijpende gevolgen achterwege ware gebleven, zou de politieke strijd in Nederland nieuwe objecten, en daarmee een ander karakter, hebben gekregen. Het moet voor sociaal-democraten, die, als Albarda, in 1913 hun intrede deden in de volksvertegenwoordiging, een schoon vooruitzicht geweest zijn. Het ogenblik was gekomen om de oogst binnen te halen van de actie, waaraan zij buiten

het parlement hun aandeel hadden gehad. En daarachter lag een nieuwe taak: versterkt door de overwinning in de kiesrechtstrijd – die door de publieke opinie met recht als een overwinning van de sociaal-democratie werd aange-merkt –, en op grondslag van de groter mogelijkheden, die het algemeen kiesrecht de S.D.A.P. bood, zouden zij de strijd voortzetten voor ver-liggende doeleinden. De sociale en economische hervormingen, in de programs der S.D.A.P. voorzien, zouden op den duur evenmin zijn tegen te houden als het algemeen kiesrecht.

Na lange en pijnlijke innerlijke twisten in de eerste tien jaren van deze eeuw had de S.D.A.P. haar eenheid gevonden en bevestigd.² Met de grote verkiezingsoverwinning van 1913, die haar aantal zetels tot meer dan het dubbele deed stijgen, had de partij zich een belangrijke positie in ons volksleven verworven.³ Het moest een lust zijn, zich met jonge kracht te zetten aan het grote werk, dat lokte. De sociaal-democratie had de wind in de zeilen.

Al dadelijk evenwel kwam de partij voor grote moeilijkheden. Als voorhoede van de oppositie had zij haar taak voortreffelijk verricht; niet slechts door het wekken en politiek organiseren van de verworpenen-der-aarde, die enkele tientallen jaren tevoren nog geheel buitengesloten waren van de behartiging van de publieke zaak; doch eveneens door het opdrijven van de andere groepen ter linkerkant, vrijzinnig-democraten en liberalen, die onder de invloed van een krachtige propaganda én onder de druk van een wel-doordachte socialistische ‘herstemmingspolitiek’⁴, geleidelijk aan de eisen van algemeen kiesrecht en staatspensioen hadden moeten overnemen.

Als oppositie sterk...

De overwinning der ‘linkerkant’ stelde de sociaal-democratie in 1913 voor een nieuw probleem: zou zij, tezamen met liberalen van verschillende schakering, regeeringsverantwoordelijkheid aanvaarden?⁵

De S.D.A.P. heeft ‘neen’ gezegd; de plaats ontbreekt, om hier in te gaan op de discussies en besluiten van die bewogen weken.

Wel moet een enkel woord worden gezegd over de betekenis van deze beslissing. Vindt zij, zoals herhaaldelijk is betoogd, haar historische rechtvaardiging in de omstandigheid, dat de jonge partij voor regeren ‘nog niet rijp’ was? Naar mijn mening moet de diepste oorzaak van de onzekerheid waarin de partijleiding in 1913 verkeerde, elders worden gezocht, en wel in de uitzonderlijke partijvorming in Nederland.

De tegenstelling ‘rechts-tegen-links’ beheerste de verhoudingen. Als regeringsbondgenoten kwamen slechts in aanmerking de diverse politiek-vrijzinnige partijen, waarmee ook bij de herstemmingen was samengewerkt, – de verkiezingen van 1913 waren de laatste, die volgens het districtenstelsel plaats hadden. De verwezenlijking van het algemeen kiesrecht – én, zoals men destijds mocht hopen, toch... reeds was te voorzien, dat bij de hervormingen, die op de basis van het nieuwe kiesrecht tot stand zouden kunnen komen, de tegenstand in de eerste plaats zou komen van de liberalen, die immers de vertegenwoordigers van de bezittende klasse waren. Politiek samengaan met de groepen, die in de sociale strijd, die dagelijks in het land woedde, de felste tegenstanders waren; en dat dan tegenover een ‘rechtzijdige’, die honderdduizenden arbeiders en andere niet-bezitters achter zich had? Zeer bewust – men denke aan de Groninger schoolmotie! – had de S.D.A.P. geweigerd, zich te vereenzelvigen met de ‘linkerkant’; bij ‘rechts’ behoorde zij nog veel minder.⁶ Hoeveel gemakkelijker kon een Arbeiderspartij in het Engeland, dat slechts liberalen en conservatieven kende, haar plaats vinden. Van de eerste dag af moest de S.D.A.P. zich principieel stellen tegenover een partij-indeling, waarbij de concrete vragen van staatkundige organisatie en de sociaal-economische tegenstellingen, die zich met de ont-

wikkeling van het kapitalisme sterker op de voorgrond drongen, naar het tweede plan verbannen waren.

Toen dan ook in 1917 het algemeen kiesrecht in veilige haven was, heeft het congres van de S.D.A.P. van Februari 1918, de bereidheid tot het dragen van regeringsverantwoordelijkheid ditmaal duidelijk uitsprekend, tegelijkertijd doen uitkomen, in welke richting deze mogelijkheid werd gezocht; het ging om samenwerking met die groepen, die bereid zouden zijn, mede te werken aan ingrijpende sociale en economische hervormingen, en men maakte zich waar, dat de niet-socialistische arbeiders in het kamp van de rechtse partijen waren beland. Reeds enkele jaren dus, nadat de befaamde 'kabinetsquaestie' van 1913 had gespeeld, was het denkbeeld van samenwerking uitsluitend met liberale partijen, bij de sociaal-democratie losgelaten. De jaren van de wereldoorlog, de mobilisatie en de eerste spanning over de vraag, of de rampspoed van mensenslaching en vernietiging ons land bespaard zou blijven – schiepen aanvankelijk een mildere onderlinge stemming, die de totstandkoming van de Grondwetsherziening bevorderde; vervolgens moesten, met het stijgen van de economische nood, de sociale tegenstellingen in scherpte toenemen, zodat de oppositie van de S.D.A.P. tegen de zittende regering feller werd; het einde van de oorlog, tenslotte, en de ineenslorting van het oude regiem in de verslagen staten veroorzaakten hier te lande een spanning, die de burgerlijke partijen wel bereid deed zijn, belangrijke sociale hervormingen te slikken, doch tevens sterke afkeer in het leven riep jegens de sociaal-democratie, waarvoor zij ten onrechte een oogenblik zo bevreesd waren geweest.

Ten onrechte... naar duidelijk blijkt uit de Gedenkschriften van Troelstra, waarin de Novemberdagen van 1918 op grond van nauwkeurige studie van alle beschikbare stukken met grote openhartigheid zijn behandeld.⁷

Ongetwijfeld zijn ook van sociaal-democratische zijde

fouten gemaakt – het is gemakkelijk genoeg, dit achteraf vast te stellen – bij de beoordeling van de stemming van het Nederlandse volk én bij de overweging van wat wenselijk en onmogelijk was. Doch een 'revolutiepoging' is niet gedaan en evenmin voorbereid. Troelstra en anderen mogen in de spanning van het uur woorden hebben gesproken, die bij nadere toetsing onverstandig moeten worden geacht, – ook in de grootste opwinding heeft Troelstra geen minuut de democratische beginselen vergeten of willen loslaten. En voor de historie staat vast, dat de stoot tot de reeks gebeurtenissen en uitlatingen, die anderen de kans hebben geboden, de S.D.A.P. jaren lang achteraf te houden, is gegeven door den toenmaligen burgemeester van Rotterdam, den heer Zimmerman, die in een door hem belegde bespreking met leiders van de Rotterdamse sociaal-democratie als vanzelfsprekend aannam, dat de revolutionaire beweging ook naar ons land zou overslaan.

Hoe dit zij, – reeds vóórdien, bij de verkiezingen van 1918, waren de liberalen en vrijzinnig-democraten sterk teruggelopen⁸; de rechterzijde had een ministerie gevormd, dat na de schokken van de Novemberdagen stevig zat. Het was dit ministerie, dat de kans kreeg, de sociale hervormingen, die de omstandigheden van die jaren onafwijsbaar maakten, tot stand te brengen. Voor het eerst namen de katholieken in het Nederlandse politieke leven een leidende plaats in en er mag niet aan worden getwijfeld, dat de heer Aalberse en zijn medewerkers gaarne de gelegenheid hebben aangegrepen om een deel te verwerken van de sociale wensen, die in de dagen van oppositie tegen een liberaal bewind of van bescheiden meedoen onder anti-revolutionaire leiding in deze kring waren gerijpt. Doch evenzeer staat vast, dat de katholieke leiders zich beroepen, om de katholieke arbeiders vast te houden, – en verre te houden van S.D.A.P. en moderne vakbeweging. En zo begon de lange periode, waarin de S.D.A.P. met toenemende invloed en rijpend verantwoor-

delijkheidsbesef, tot deelneming aan het landsbestuur bereid en gereed, gedwongen is de op zichzelf gewichtige taak van oppositie te vervullen; want de liberalen, wier toegestoken hand in 1913 bijna was aanvaard, komen niet meer als bondgenoten voor een regeringsblok in aanmerking; en de volkspartijen ter rechterzijde, welker sociale basis haar voor samenwerking heeft voorbestemd... nog niet.

Steeds zwaarder drukt de last van de onzuivere partij-indeling op de politieke ontwikkeling van ons land. Steeds minder toont ons politiek bestel, aan deze partij-indeling geketend, zich in staat, om politieke vorm te geven aan de veranderingen in de volksovertuiging en aan de snelle sociaal-economische ontwikkeling van onze dagen. Ons politiek leven is verstard. De oppositie kan de regering voortstuwen; – zij kan een andermaal door verzet groot kwaad voorkomen; – het is gelukkig nu eenmaal zo in een democratische staat, dat de actie van een krachtige en doelbewuste oppositiepartij zich ook bij het regeringsbeleid kan laten gelden; – doch dit doet niet af aan de geleidelijk benauwend wordende omstandigheid, dat ons politiek leven een beeld van grauwe eenvormigheid is gaan vertonen. De fantasie heeft geen kans; belangrijke verschuivingen blijven uit. De opeenvolgende ministeries mogen voldoende soepelheid hebben getoond om al te grote spanningen te voorkomen, in grote lijnen is, sedert in de nazomer van 1918 een rechts kabinet optrad, het regeringsbeleid hetzelfde gebleven, of het ministerie zich openlijk ‘rechts’ noemde, dan wel te boek stond als een extra-parlementair kabinet met meer of minder uitgesproken rechtse tint.⁹ Het loont de moeite, nader in te gaan op het karakter van deze christelijke partijen, die aan het staatkundig leven van ons land zijn eigen, van die in andere democratische landen zozeer afwijkende signatuur verlenen. Zij zijn ontstaan en sterk geworden in de negentiende eeuw, in voortdurend noodzakelijk verzet tegen een liberalisme van de

gegoede burgerij, die zich ‘het denkend deel’ der natie gevoelde. De oude strijd tussen de regenten enerzijds, en de predikanten met de brede volkslagen anderzijds, in andere vorm herleefd. In de schoolstrijd hebben de rechtse partijen haar directe doel gevonden, en zij zijn ongetwijfeld in en door de schoolstrijd sterk geworden. Toch was de inhoud van hun streven van wijder aard. In dit uitzonderlijk theologische volk kon de gedachte, dat kerkelijke verschillen ook de staatkundige posities behoorden te bepalen, gereder ingang vinden dan elders. De roep om politieke ontvoogding van het volk-achter-de-kiezers verzekerde bovendien met name aan de protestantse rechterzijde een gulle ontvangst bij de kleine luyden. Er was in de tweede helft van de 19e eeuw alle reden voor een actie, die ten doel had, speciale verlangens van de ‘kerkelijken’ ten aanzien van de inrichting van het publieke leven te verwezenlijken. Eerst de zelfstandige politieke actie van de kerkelijke partijen heeft aan belangrijke ‘kerkelijke’ opvattingen de plaats gegeven, die haar krachtens de krachtenverdeling in het Nederlandse volk in ons openbare leven toekomt. De strijd voor de eigen ‘vrije’ school moest ten onzent worden uitgevochten. Hij heeft bij de Grondwetsherziening van 1917 een waardige afsluiting gevonden, waarop, helaas, een aanmerkelijk minder waardige jacht op allerhand subsidies, bijdragen voor speciale doeleinden enz. is gevolgd.

De schoolstrijd verklaart niet alles. De strijd om de ‘vrije’ school heeft men ook in andere democratische staten gekend, zonder dat hij dezelfde gevolgen had voor de politieke kaart van het land. In een enkele andere democratische staat hebben de katholieken eveneens hun eigen partijorganisatie gesticht. Doch in geen ander land met protestantse bevolkingsmeerderheid vindt men een partij, die met de Anti-Revolutionaire (of Christelijk-Historische) te vergelijken is. Een figuur als Groen van Prinsterer is volstrekt-Nederlands. Het blijvend resultaat van zijn be-

ginselvaste arbeid is ten dele toe te schrijven aan de eenzijdig-rationalistische machtspolitiek van kleinere liberale navolgers van Thorbecke; doch het is tevens te beschouwen als een gevolg van de theologische trek in ons volkskarakter.

Is het ontstaan van de 'rechtse' partijen verklaarbaar, hiermede is niet bewezen, dat zij ook voor een nieuwe en zo geheel andere tijd, met volstrekt andere eisen en vraagstukken, bestaansrecht zouden hebben. Zij bleven voortleven, toen de schoolstrijd was gewonnen, toen zij hun algemene taak ten aanzien van de plaats van de christelijke volksgroepen in de Nederlandse volksgemeenschap hadden vervuld. Van één van de stuwende krachten in de Nederlandse staatkunde zijn zij, ondanks de grote kwaliteiten van enkele harer leiders en ondanks belangrijke prestaties op het gebied van de wetgeving, de verstarrende machten geworden, die geleidelijk aan, ieder jaar meer, de gezonde democratische ontwikkeling in gevaar brengen. Neen, het is geen minachting voor de betekenis, die de beginselen voor het politieke leven hebben, die mij dit oordeel doet uitspreken. Politiek – deze omschrijving van Troelstra, moge worden herhaald, – is: het vorm geven aan maatschappelijke krachten. Doch de beginselen zijn het, die de vorm bepalen, waarin nieuwe maatschappelijke krachten haar politieke uitdrukking vinden. En wel, in uiteenlopende fundering en uitwerking, die beginselen, die in de groei van onze Westeuropese cultuur geleidelijk tot ontwikkeling zijn gekomen. Zeer bewust is bij de jongste programherziening in de S.D.A.P. erop gewezen, dat het socialistische en het democratische beginsel hun krachten putten uit deze gemeenschappelijke wortel: de eerbied voor het leven en persoonlijkheid van ieder menselijk individu, dat in deze wereld wordt geboren.¹⁰ Het scherm met een beginsel, dat niet voor deze tijd zijn verbinding met bepaalde maatschappelijke krachten heeft gevonden, is zinloos, is Don Quichotterie. Doch anderzijds is

naakte belangenpolitiek alleen maar schadelijk voor het algemeen belang en der democratie onwaardig. Dat het kiezersvolk dit zeer goed beseft, bleek opnieuw bij de laatste Kamerverkiezingen, toen de wil tot behoud van de democratische vrijheden en rechten alle andere overwegingen naar de achtergrond bande.¹¹

Moeten wij dan voor alle toekomst in dit goede land 'Christelijke partijen' behouden, ter vertegenwoordiging van 'het' Christelijk beginsel? Nogmaals: neen. De kerkelijke partijen mogen zin hebben gehad, toen het zaak was, bepaalde beginsel-eisen van het kerkelijk volksdeel politiek-maatschappelijke verwerkelijking te geven, voor de grote vraagstukken, die thans aan de landsoverheid worden voorgelegd, heeft 'het' Christelijk beginsel (welk?) niet uit zijn natuur een oplossing gereed.

Mocht er voorheen aanleiding zijn, ook in het landsbestuur een tegenwicht te vormen tegen het rationalisme, dat liberalen van verschillende schakering én aanvaankelijk de sociaal-democratie beheerste, ook ten deze zijn de tijden veranderd. Onder de aanhangers, ja, onder de leiders van de niet-kerkelijke partijen zijn steeds meer personen, die voor zichzelf hun positie in het politieke strijdperk hebben gekozen op grond van hun opvatting van het Christendom. En tezelfdertijd groeit, links én rechts van de nog steeds geldende scheidingslijn, de overtuiging, dat het niet geoorloofd is, aan één soort staatkundige practijk, aan bepaalde regeringsdaden, (gaande van onverbiddelijke bezuiniging als vermeend middel tot crisisbestrijding tot contingentering van dweilen) de naam 'Christelijk' toe te kennen. Ter meerdere glorie van de Christelijke beginselen, die van deze aarde niet zijn, zal ook de best-geslaagde politiek van 'Christelijke' ministers en Kamerleden bezwaarlijk kunnen strekken. Dagelijks meer moet het voor de publieke opinie de schijn hebben, dat 'het' Christendom onverbrekkelijk gekoppeld is aan bepaalde politieke en maatschappelijke belangen. Er zijn schoner en meer

doeltreffende vormen, waarin de mens kan en moet streven naar de verwerkelijking van de eeuwige eisen in dit aardse leven.

Het is onvermijdelijk, dat men, om het bestaansrecht van de 'Christelijke' partijen te verdedigen, zekere meningsverschillen moet opblazen en... verschillen moet zoeken, waar deze niet zijn. En tegelijkertijd worstelt een ontwrichte maatschappij om nieuwe vormen; tegelijkertijd gaat de brede volksmassa gebukt onder de gevolgen van een crisis van ongekende heftigheid. Zeker, ook de 'Christelijke' partijen houden zich met deze verschijnselen bezig, maar hoe kunnen zij leiding geven bij de organisatie van een nieuwe samenleving, zolang zij binnen haar partijverband vooruitstrevenden en conservatieven tesaam moeten brengen en leden van alle maatschappelijke groepen tevreden moeten stellen? Haar grondslag is niet reëel en het kan geen verwondering baren, dat zij voor de grote problemen, die de tijd aan de orde stelt, slechts halfslachtige oplossingen kunnen bieden, ontspruitend aan vernuftige compromissen. Dit betoog is niet nieuw; maar het moet worden herhaald, nu wij pogen, de som op te maken van vijf en twintig jaar politieke ontwikkeling of... verlamme stilstand. De gevolgen traden na 1918 niet direct aan den dag, doch de toestand begint kritiek te worden, nu de maatschappelijke nood zo hoog gestegen is en de Nederlandse coalitie-democratie zich onbekwaam toont, om de problemen van onze dagen aan te vatten. Men heeft er zich over verwonderd, dat nationaal-socialisme en andere dictatuurleuzen juist bij ons, van ouds zo vrijheidlievend, volk betrekkelijk meer invloed hebben kunnen verlangen dan bij andere kleine democratische volkeren. Naar de oorzaak van dit verschijnsel behoeft men niet ver te zoeken; het is een gevolg van de verlamming der democratische ontwikkeling ten gevolge van verouderde 'Christelijke' partijvorming. Dat het op deze wijze moet mislopen, – met anderen heeft Troelstra het

gezien en hij heeft zijn laatste begrotingsrede in de Tweede Kamer gewijd aan een bespreking van 'die valse grondslag van ons politieke leven'. Reeds toen, in 1924 sprak de sociaal-democratische leider van 'de ontaarding van ons parlementaire stelsel'; de veertien jaren, die sindsdien verstreken zijn, hebben maar al te zeer bewezen, dat zijn harde vonnis gerechtvaardigd was.¹² De onzuivere, irreële partijvorming maakt de volksvertegenwoordiging tot een 'hinkend parlement'¹³, – aldus Troelstra, wiens betoog hier in het kort moge volgen. De 'scheiding in de Kamer' is niet berekend 'op de grote werkelijke noden van de tegenwoordige tijd', zo ontstaat een 'schijneenheid', die geen stevige grondslag voor eensgezind regeerbeleid kan waarborgen. En dan volgt deze waarschuwing – de rede van 1924 is beangstigend actueel! – 'Zoals de toestand nu is, meen ik, dat wij feitelijk in een crisis verkeren. Het geloof in de politieke leiders neemt zichtbaar af. Het geloof in de regering en de Kamer is verbazend geschokt'. En: 'Als wij op deze vraag, hoe de grondslagen voor een beter parlementair leven moeten worden gevonden, geen voldoende antwoord krijgen, dan acht ik dat een groot gevaar voor de toekomst van ons volk. De sociaal-democratie heeft zich steeds op het standpunt gesteld, dat de enige mogelijke grondslag voor politieke partijvorming in hoofdzaak is van sociale aard. Daarom hebben wij ons nooit laten indelen bij de linkerzijde. Wij hebben de strijd gevoerd tussen conservatisme en democratie.' Niet het theologische, maar het sociale element behoort de grondslag te zijn voor partijvorming. De praktijk is immers, dat het in het parlement voornamelijk gaat om sociale vraagstukken, – het woord 'sociaal' hier genomen in de ruimste betekenis: 'Wat er gebeuren moet is voornamelijk van maatschappelijke aard.'

Vertegenwoordigers van Christelijke partijen hebben sedertdien de leiding van 's lands zaken behouden, – met steeds afnemend succes. Vier jaren lang sprak men van

een 'brede basis', al was zij niet zo breed, dat ook de sociaal-democraten een plaats was toegedacht, maar sedert 1937 regeren de mannen van de drie 'rechtse' partijen weer alleen.¹⁴ En in deze gehele periode, welker aanvang in de zomer van 1918 moet worden gesteld, moesten in brede lagen van ons volk onbehagen, ongerustheid en weerzin toenemen. Is het nodig een opsomming te geven van de uitingen van een anti-parlementaire stemming, die in de verlamming en onmacht van het Nederlandse rechterzijde-parlementarisme haar voedingsbodem vindt? Hadden de machten van de anti-democratische reactie de volksgeest niet tegen, hoe gemakkelijk zou haar spel in Nederland zijn te winnen! Minder dan in enig ander land bleek de Nederlandse regering in staat, de crisis van de jaren na 1929 te stuiten, haar gevolgen te verzachten, de volkswelvaart te herstellen. Het is steeds weer 'de valse grondslag', die de volksovertuiging verhindert, zich op de normale wijze in parlement én in regeringsdaden te uiten.

Laten wij hier de anti-democraten van rechts en links, die op de grofste wijze op de algemene ontevredenheid speculeren, ter zijde, dan moeten wij vaststellen, dat de onrust over deze toestand ook leeft onder de besten van ons volk. Wij hebben de tijd gekend, in de periode van 1922-1925, dat de 'gave gulden' de 'Christelijke' vlag was, die een lading van sociale afbreuk moest dekken; de tijd van de eenzijdige aanpassing ligt nog vers in het geheugen. Vóór en na de verkiezingen hebben de sociaal-voortstrevende elementen in de 'Christelijke' partijen van rechts evenzeer als de sociaal-democraten aangedrongen op één grote planmatige aanval op het front van de werkloosheid. Men mocht ten deze spreken van een volksovertuiging; – zij verkreeg en verkrijgt niet de kans, zich in de praktische politiek te laten gelden. In gemoede: denkt iemand, dat dit op den duur goed kan blijven gaan?

Een man als dr. Jan Romein – ik geef twee uit ontelbare voorbeelden – schrijft in 'De lagen landen bij de zee': 'Ter-

wijl we in de vorige periode, ruw genomen van het laatste kwart der 19de eeuw tot het begin van de wereldoorlog, de partijen, voorzover daartoe door haar karakter in staat, bezig zien de massa te veroveren, vervreemdt deze in de periode, waarin wij nu leven, steeds meer van de partijen en haar leuzen en vervreemden deze harerzijds voortdurend van de behoeften der massa.'¹⁵ En Romein schrijft als vanzelfsprekend over de verzwakking van 'de betekenis van het parlement en daarmee van de parlementaire partijen', hij critiseert, ten onrechte, alle partijen met dezelfde scherpste; hij noemt als oorzaak 'het technisch-administratief karakter van de moderne regeringsmachinerie'¹⁶, doelend op een ontwikkeling, waarop ik nader terugkom. Doch hij verzuimt te wijzen op de direct-politieke oorzaak: de onjuiste partijvorming. Het blijft als bij de zeer vele intellectuelen, bij een niet-doordachte uitval tegen het parlement.

Een jaar later, in 1935, is de Leidse hoogleraar Huizinga, in de tweede druk van zijn geschrift 'Nederlands geestesmerk', ingegaan op de zuiver-politieke zijde van het vraagstuk. Een onverdacht en onvervaard tegenstander van de dictatuur-propaganda.¹⁷ En toch, hoe scherp is zijn oordeel over het verouderd partijstelsel. Zijn opmerkingen zijn van betekenis, mede, omdat Huizinga formuleert, wat onder duizenden onafhankelijke geesten in ons land leeft.

Uit de onmogelijkheid, normale parlementaire kabinetten te vormen – het is één van de meest verontrustende verschijnselen van de laatste kwart-eeuw – besluit Huizinga reeds: 'Feitelijk werkt dit partijstelsel reeds lang niet meer'. Zijn critiek geldt alle partijen, maar hij richt het verwijt, dat de grote politieke groeperingen niet meer de titel van politieke partijen verdienen, 'met name' tot de 'confessionele' partijen. Sedert deze partijen haar bijzondere taak in ons volksleven hadden volbracht, 'werd de re-

ligieuze qualificatie dier partijen haarzelf een schade en voor de gezonde ontwikkeling der Nederlandse politiek een belemmering.' Op grond van verschillen in politiek 'temperament' ontwerpt Huizinga een indeling in drie groepen: het behoudende, het vooruitstrevende en het radicale. 'Een staat', zo schrijft hij, 'zal, schijnt het mij, gezonder zijn, naarmate het politieke leven zich zuiverder voltrekt in de eenvoudige driedigtheid van het fundamentele temperamentsverschil.' In veel sterker mate, dan aan Huizinga voor ogen staat, zullen, naar mijn oordeel, de maatschappelijke krachten aan deze politieke driedigtheid in opeenvolgende perioden haar inhoud moeten geven. Maar het uitgangspunt is zeer vruchtbaar, met name voor een parlementaire democratie. Wat, in dit schema, met de bestaande Nederlandse partijen te beginnen? Och, op de 'linkse' partijen past het vrij aardig. Beschouwt men, met Huizinga, de 'radicale' richting als de stroming, die uitgaat op 'omverwerping', dan zouden zowel communisten als nazi-groepjes hieronder vallen. De sociaal-democratie levert, met een vleugel van de vrijzinnig-democraten, de vooruitstrevende kracht. De rest van de vrijzinnig-democraten, die in luttele maanden zo braaf Colijn leerde denken en handelen, kan, tezamen met de liberalen, het benodigde 'behoudende' leger leveren. Voor geen van de 'Christelijke' partijen echter is een plaats te verzinnen in dit schema, dat toch de meest voor de hand liggende en redelijke grondslag biedt voor het politieke leven in een democratische staat. 'Van een werkelijke parlementaire praktijk is sinds lang geen sprake meer. De volkswil kan zich evenmin spontaan vormen als uitspreken of doorzetten.' Het oordeel moge wat al te kras zijn, het is al erg genoeg, dat men er een element van juistheid niet aan kan ontzeggen. En... velen, en niet de slechtsten zien de Nederlandse politiek zo. Valse politieke grondslag, partijvorming, die niet voldoende rekent met maatschappelijke krachten en politiek temperament, ... de kwart

eeuw, die in dit artikel aan de orde is, leert, dat deze stand van zaken aan het moreel gezag van de democratie zeer grote schade heeft toegebracht.

Men laat het geschrift van professor Huizinga geen recht wedervaren, als men in dit verband zijn bezwaren tegen de evenredige vertegenwoordiging onvermeld laat. Ook van deze vrucht van de Grondwetsherziening van 1917 hebben wij sindsdien voldoende kunnen proeven om deze methode van raadpleging der volksovertuiging opnieuw ter discussie te stellen. Huizinga ziet in dit kiesstelsel één van de hoofdoorzaken van de verstarring van ons politieke leven. Men denke aan het verlamme gevoel: 'er verandert toch niets', dat wij bij iedere nieuwe Kamerverkiezing in sterker mate zien optreden. De evenredige vertegenwoordiging is té volmaakt; alles zo precies uitgebalanceerd, dat er geen ruimte meer is voor 'speling', dat het element van strijd, van spanning, geheel is uitgebannen. 'Het was de dode mechanisering van het staatkundig leven.' Men kan twisten over de vraag, welke betekenis aan deze factor, het kiesstelsel moet worden toegekend. Maar heeft het niet eveneens de strekking ons staatkundig leven te doen verstarren? De commissie uit de S.D.A.P., die in 1935 haar rapport uitbracht over 'Het staatkundig stelsel der sociaaldemocratie', heeft zich uitgesproken over de handhaving van de evenredige vertegenwoordiging. Schrijver dezer regelen, die het voorrecht had, deel uit te maken van deze commissie, heeft zich, na enige aarzeling met deze uitspraak verenigd.¹⁸ Thans, opnieuw terugblikkend op de kwart eeuw, die achter ons ligt, en waarnemend, dat het Nederlandse politieke leven meer dan ooit verlamd ligt, neemt hij de vrijheid, zijn standpunt te herzien. De 'Christelijke' partijen zijn de hoofdschuldigen; maar ik kan niet ontkennen, dat het stelsel der evenredige vertegenwoordiging tot de verstarring in ons staatkundig leven heeft bijgedragen.

Ondanks de tegenstand van liberale principes en on-

dernemersbelangen heeft de staat zich in deze kwart eeuw steeds meer moeten inlaten met het economisch leven; reeds vóór 1913 had de 'ordering' op sociaal terrein een aanvang genomen, die in onze periode, met name na 1918, op grote schaal is voortgezet. Deze bemoeiing met voortbrenging en verdeling treedt het eerst op in de oorlogsjaren; 'het oorlogssocialisme' had uiteraard weinig uiterlijk en innerlijk verband met bewuste maatschappelijke ordening; het was haastwerk, uit de nood geboren. Na de wereldoorlog echter zijn de economische bemoeiingen van de overheid zich onder de onverbiddelijke drang der omstandigheden blijven uitbreiden. En hier treedt het tweede element van zwakheid in de parlementaire democratie aan den dag. In hoeverre zijn de oude vormen van het bestaande democratische bestuursapparaat gegroeid in een tijd, dat de staat zich onthield van ingrijpen op sociaal-economisch terrein, doelmatig en voldoende voor de nieuwe tijd, die zo geheel andere en zoveel zwaardere eischen, ook aan een democratische overheid, stelt?

Wij mogen constateren, dat dit probleem van sociaal-democratische zijde het eerst is gesteld; eveneens staat vast, dat onzerzijds de concrete plannen voor de noodzakelijke aanvulling en versterking van de democratische bestuursorganen zijn uitgewerkt en gepubliceerd. In 1907 reeds heeft Troelstra voorzien, dat zulk een aanvulling van het democratisch bestuursorganisme noodzakelijk zou zijn, wilde men voorkomen, dat – bij de onafwendbare uitbreiding van de staatstaak – de 'bureaucratie der departementen' oppermachtig zou worden.¹⁹

Na een geestelijk proces van ongeveer twintig jaar – aanvankelijk was de belangstelling voor de zaak zeer gering; in later tijd werd vaak heftige strijd gevoerd bij het zoeken naar de middelen om het wezenlijke van de democratie onverkort te bewaren voor een staatsorganisatie, die de socialisatie zou moeten leiden – kon een commissie uit S.D.A.P. en N.V.V. het rapport 'Nieuwe Organen' publice-

ren.²⁰ Enkele jaren later verscheen het reeds genoemde rapport 'Het staatkundig stelsel der sociaal-democratie'. Het doel, ook van de sociaal-democratische staat, is: Het bevorderen van het algemeen welzijn en van de gerechtigheid tegenover een ieder. Bij iedere regeling, ook op economisch en sociaal terrein, blijft het laatste woord aan de volksvertegenwoordiging en de op deze steunende regering, die immers het algemeen belang behartigen. De volksvertegenwoordiging zal worden gekozen op grond van individualistisch, algemeen kiesrecht. Deze gedachte vooronderstelt het bestaan van politieke partijen, gevormd op grond van de uiteenlopende beginselen, waarbij een ieder zich de vraag stelt, op welke wijze het algemeen belang het best wordt gediend. De kiezer behoort zich bij het uitbrengen van zijn stem te laten leiden door overwegingen van gemeenschapsbelang.

Daarnaast – of beter; daaronder – zullen de georganiseerde maatschappelijke groepen haar taak krijgen. De corporatieve gedachte, als enig werktuig voor de behartiging van het algemeen belang ten enenmale ongeschikt, is niettemin geboren uit de drang der omstandigheden. 'Nieuwe organen' voor afzonderlijke bedrijfstakken of gebieden van openbare zorg zullen ieder voor het eigen terrein optreden, – alles volgens de richtlijnen, die de volksvertegenwoordiging heeft getrokken, en onder contrôle van de regering. Zo krijgen bedrijfs- en beroepsgemeenschappen – 'corporaties', als men wil – eigen arbeid en eigen verantwoordelijkheid op een wijze, die enerzijds de democratische behartiging van het algemeen belang in volle kracht laat, doch anderzijds de parlementaire lichamen en de departementen ontlast van werk, waarvoor zij de geschiktheid en de speciale deskundigheid missen. 'De grondslag van de staat', aldus het rapport over het 'Staatkundig stelsel', 'blijve parlementair, democratisch, individueel, de verdere bouw zij in beginsel corporatief.'²¹

Dat is een rapport..., het is nog geen werkelijkheid. En

intussen toont de practijk in de periode, die achter ons ligt, dat bij ontbreken van zulke organen de overheid op sociaal-economisch gebied maar al te vaak een slecht figuur maakt. Hier en daar moge een bedrijfsraad met nog zeer beperkte bevoegdheid zijn ingesteld, voor belangrijke delen van ons maatschappelijk leven heeft de overheid zelf moeten optreden. Zij heeft verzet uitgelokt en steeds sterker ongenoegen bij de direct-betrokkenen – men denke aan de landbouwcrisismaatregelen! – die zelf terecht een woordje wilden meespreken. Zo is, tengevolge van nog onvoldoende uitrusting van de democratische staat, bij velen afkeer gewekt van de ‘democratie’ in het algemeen. Bovendien glijden wij zónder ‘nieuwe organen’ langzaam maar zeker af in de richting van een ‘volmachtenregering’. Ook op dit stuk komt de Nederlandsche democratie te laat. In de R.K. Staatspartij hebben zich opvattingen baangebrosen, die voor een goed deel parallel lopen met de plannen van de sociaal-democratie. Doch bij de coalitiegenoten, met name bij de anti-revolutionnaires, vinden deze opvattingen weinig waardering en zo heeft ook hier de onzuivere partijvorming het noodzakelijke werk van vernieuwing geremd.

Program en daad, – het zijn bij de R.K. Staatspartij twee zeer verschillende dingen. Natuurlijk moet men aanvaarden, dat een partij, als zij regeringsmacht krijgt, niet in een handomdraaien haar gehele program kan uitvoeren; te minder, als zij in een regeringsmeerderheid met andere partijen moet samenwerken. Maar welke partijen zij als bondgenoten zoekt of aanvaardt, – dáárvan moet men een partij wel degelijk verantwoordelijk stellen.

Met de belangrijkste wetten van Aalberse uit de periode 1918-1922 is de sociale arbeid van het Nederlandse katholicisme vrijwel ten einde. Vóór en vooral na het verschijnen van de encycliek *Quadragesimo Anno*²² hebben katholieke theoretici nog belangrijke prestaties geleverd;

doch terzelfdertijd is de bestuurspractijk van katholieke ministers steeds meer omgebogen in oud-liberalistische richting. Van tijd tot tijd klonken sedert 1922 protesten uit de katholieke Kamerfractie; in den lande beschikte de Staatspartij over redenaars, die de kunst verstaan, de sociale trom te roeren. Het baatte weinig meer dan niets.

De Staatspartij is de sterkste partij in den lande en zij is zich van haar machtspositie wel zeer bewust. Zonder ons, zo spreken de katholieken openlijk, kan geen ministerie worden gevormd. In de zuiver-staatkundige sfeer schijnt de positie van het katholicisme voorlopig onaantastbaar. Coalitie, ‘brede basis’ van alle niet-socialistische partijen, samenwerking met de S.D.A.P.? De leiders van de Staatspartij zullen het wel uitmaken. Ongetwijfeld heeft deze sterke positie de katholieken in staat gesteld, ten dele bij de bezetting van ambtenaarsplaatsen enz. in te halen, wat hun in de dagen van de liberale opperheerschappij nog was onthouden. Maar merkwaardig is, dat, na een periode van twintig jaar met katholieke regeerders, in het openbare leven van ons land, in de politieke en maatschappelijke sfeer, van toepassing van wat als katholieke beginselen wordt aangediend, zeer weinig valt te bespeuren. Het is, alsof die twee stromingen, die van ouds in Nederland werden aangetroffen, de liberalistische en de calvinistische, zoetjes aan het Nederlandse katholicisme hebben ingepalmd, om vervolgens weer ongestoord haar eigen weg te gaan.

Over een program moge men binnen de Staatspartij eenstemmigheid hebben weten te bereiken, bij de beslissingen van practisch-politieke aard is deze partij steeds weer verlamd door de gespletenheid van haar bases: zij vertegenwoordigt immers volstrekt uiteenlopende belangen en opvattingen ten aanzien van de sociaal-economische vraagstukken. Als algemeen verschijnsel moet men vaststellen, dat bij de beslissing vrijwel altijd de sociaal-reactionnaire vleugel in de Staatspartij aan het langste eind

trekt. Alle katholieke oppositiebewegingen zijn, veelal na korte tijd, als zeepbellen uit elkaar gespat. Of de heer Colijn regeert dan wel een ander conservatief, als hij met de katholieken maar een beetje handig omspringt, heeft hij geen last met ze.

Zonder ruggegraat, zonder doorzettingsvermogen toont zich telkenmale de sociaal-voortstrevende vleugel van de katholieke beweging. De katholieke vakbeweging is in politicus als een trouwe hond, die even janken kan of even blaffen, om spoedig met de staart tussen de benen zich te onderwerpen aan den baas. Een enkele onafhankelijke persoon, als professor Veraart, heeft de strijd langer volgehouden, doch aanhang van betekenis kreeg hij niet.²³ Bij de vakbeweging laat zich bovendien het concurrentiemotief gelden, – men vreest van samenwerking met de S.D.A.P. massa-desertie naar de moderne vakorganisaties. Sociaaldemocraten kunnen, zolang niet andere figuren opstaan, op de linkervleugel van de Staatspartij nauwelijks meer hopen; de reactie heeft geen reden meer, voor haar soms nog boze stem te vrezen. Wie twaalf maal door de knieën ging, doet het de dertiende maal ook!

Angst voor samenwerking met de S.D.A.P., ondanks de treffende overeenstemming in zeer belangrijke hoofdstukken van de programs. Ja, angst. Wij ontkennen niet, dat het grote verschil in geestelijke achtergrond moeilijkheden zou kunnen baren; ook onzerzijds is hierom het enthousiasme voor een regeringsverbond met de Staatspartij – liefst samen met anderen! – niet onverdeeld. Maar bij de Staatspartij overheerst, naar harerzijds met overbluffende openhartigheid is uitgesproken, de angst voor de gevolgen: de reactionnaire kampioen Van Wijnbergen en zijns gelijken voorspellen een groei van het fascisme als gevolg van een Rooms-rood verbond, en dus blijft men liever veilig thuis. Arme partij, die haar politiek mede door vrees laat bepalen en zich dus indirect door den doodsvijand de marsroute laat voorschrijven.

Angst, ook voor het behoud van de organisatorische eenheid bij deze ‘machtige’ partij. Er is in deze ‘macht’ namelijk veel schijn. In brede kringen (speciaal bij de politieke bondgenoten van rechts) heeft men het gaarne over de ‘protestantse natie’. De katholieke emancipatie moge in ons land welhaast een eeuw oud zijn, nog dagelijks zien wij de gevolgen van een taai minderwaardigheidscomplex. Hoe luide reageert de katholieke pers op ieder symptoom van anti-papisme! Ministers heeft de Staatspartij en zij bezet vele invloedrijke posten, maar zij gevoelt zich toch als in een verdedigingspositie. En het tragische is, dat de halfslachtingheid van haar politiek, de evidente tegenstelling tussen program en daad en de acrobatische toeren van redekunst en vage formulering, die bij iedere voorkomende ongelegenheid het figuur moeten redden, de tegenzin tegen de ‘Roomse praktijken’ onder brede lagen van ons volk juist moet versterken.

Van de vorming van een kabinet van sociale en economische hervorming, dat in de eerste plaats op de Staatspartij en de S.D.A.P. zou steunen, wilden en willen de katholieken niet weten. In 1923, na de verwerping van de Vlootwet, had deze oplossing voor de hand gelegen; in het najaar van 1925, toen aan mr. Marchant de kabinetsvorming werd opgedragen, is de tweede kans verzuimd.²⁴ Destijds was van allerlei ‘gevaren’, die nu opgeld doen, nog in het geheel geen sprake. Bij de groeiende tegenzin tegen de slappe politiek van de kabinetten-Colijn, die zich onmachtig tonen, de volkswelvaart te beschermen en te herstellen, had opnieuw samengaan van de S.D.A.P. met de Katholieke Staatspartij voor de hand gelegen; men wil niet, men durft niet.

Een kwaad ding voor onze volksmassa, omdat de politiek van planmatig herstel om deze reden achterwege blijft. Een teleurstelling voor de sociaal-democratie, die gaarne haar kracht aan het openbaar bestuur wil geven en langzamerhand de nadelen ondervindt van een te lange

periode van oppositie; – internationaal trouwens valt het verschijnsel waar te nemen, dat de tijd, dat de oppositie ‘voordelig’ was voor een politieke partij, voorlopig is afgesloten. Doch het slechtst moet deze gang van zaken op den duur blijken voor de Staatspartij zelve. Eenmaal zal de spanning tussen program en daad te groot blijken. Dat het geduld van de katholieke niet-bezitters grenzenloos zou zijn, is al zeer onwaarschijnlijk. De stijgende weerzin bij andere bevolkingsgroepen is thans reeds duidelijk genoeg. Enkele grotere verschuivingen binnen het kiezerscorps, wellicht versterkt door een hervorming van het kiesstelsel, als wij boven aanduidden, dan zal een kabinet van sociaal en economisch herstel zonder katholieken kunnen worden gevormd. De Staatspartij heeft veel gelegenheden verzuimd. Er kan een ogenblik komen, dat het te laat is. Wie zijn de bondgenoten, die thans zijn uitverkoren? Er was een tijd, dat bij den sterksten bondgenoot, de Anti-Revolutionaire Partij, ook tekenen van hervormingsijver waren te bespeuren. Had het kabinet-Kuyper van 1901-1905 de eerste teleurstelling opgeleverd, tijdens Talma’s ministerschap bleek nog de invloed van noden en wensen van de kleine luyden en van andere niet-bezitters, die Kuyper’s partij volgden. Maar van den ouden Kuyper van de negentiger jaren naar Colijn, – het is een verre reis. De opvattingen, die in de kringen van de grote kapitaalbezitters opgeld doen, kregen de overhand in de leiding van de Anti-Revolutionaire Partij.

Een stoute grappenmaker heeft opgemerkt, dat Colijn Nederland’s principieelste liberaal is; voor het sociaal-economisch terrein had hij voor een goed deel gelijk.

Eenzelfde gezindheid kenmerkt nog de leiding van de Christelijk-Historische Unie, die immers van ouds – aanvankelijk juist tegenover de anti-revolutionairen van Kuyper – haar kracht en haar doel zocht in het behoud. In later jaren echter deed zich in de Unie een ontwikkeling in tegengestelde richting gelden; jongeren in haar rijen plei-

ten voor maatschappelijke ordening en voor actieve welvaartspolitiek. Onbevooroordeeld poogt men hier de eisen van de nieuwe tijd te verstaan. Zo hebben, sedert de dagen, dat Kuyper en Lohman uiteengingen, de Anti-Revolutionaire Partij en de Christelijk-Historische Unie de bordjes verhangen.²⁵

Wat het liberalisme betreft, – de liberale ‘gezindheid’ is in Nederland nog steeds zeer sterk. Neemt men dit begrip ruim, dan moet het als een blijvend element van het Nederlandse volkskarakter worden aangemerkt. Liberaal in die zin, dat men verdraagzaamheid betracht en de vrije loop wil laten aan iedere geestelijke stroming, die op het eigen erf is ontsproten, is de grote meerderheid van ons volk. Met het wezen van het katholicisme is deze werkelijke geestelijke vrijheid kwalijk te vereenigen, al zijn de katholieken als minderheid in Nederland voorzichtig met het drijven naar dwang. Bij de Calvinisten is de gedachte: ‘dwingt ze om in te gaan’ niet onbekend, doch evenals de christelijk-historischen kunnen vele anti-revolutionairen – en, tot op zekere hoogte, ook talrijke katholieken – met de niet-rechtse groepen in dit opzicht als ‘liberaal’ worden beschouwd. Ik zonder hierbij de communisten en de N.S.B. uit. Liberaal of beter: liberalistisch op sociaal-economisch gebied, is eveneens een deel van ons volk, dat de enge grenzen van de liberale partij verre overschrijdt. Wij doelen op de anti-revolutionairen, op vele christelijk-historischen en katholieken en zelfs op niet-weinig vrijzinnig-democraten. Zeker geen meerderheid in het volk is liberalistisch, maar wel de meerderheid in die groepen, die zich de leiding van dit volk kunnen verzekeren, zolang de normale meerderheidsvorming en de politieke vormgeving van nieuwe opvattingen tengevolge van de onzuivere partijscheiding onmogelijk is.

Over de liberale partij slechts een kort woord. Zij heeft in de hier besproken periode noch het program noch de leiders kunnen vinden, die het verlies aan invloed na de

invoering van het algemeen kiesrecht enigszins zouden hebben kunnen vergoeden. Door in vele gevallen puur-reactionnair te sturen, heeft zij velen van haar kiezers rijp gemaakt voor een overgang naar de N.S.B.

De vrijzinnig-democraten, tenslotte, hebben het er beter afgebracht. Hun invloed is ongeveer gelijk gebleven. Jaren lang hebben zij gewacht, totdat zij als gewaardeerde derde hun taak zouden kunnen vervullen bij Rooms-rode samenwerking. In 1933 is echter de vrijzinnig-democratie van haar stuk geraakt. Na de overwinning van Hitler in Duitsland was tijdelijk bij hen, evenals bij de katholieken, de vrees een factor van doorslaand gewicht; stamt niet uit hun kring de komische noodgekreet, dat Colijn 'de laatste kans voor de democratie' zou zijn? Zo hebben zij zich laten aanmonsteren op de schuit van Colijn en vier jaren lang waren zij gewillige medewerkers onder Colijn's bemanning. In 1937 wel zeer slecht voor de goede diensten beloond, zijn zij noodgedwongen tot de oppositie teruggekeerd. Of zij hun oude karakter en daarmee hun speciale plaats in ons openbare leven zullen hervinden?

Zoals de 'rechtse' partijen de afsplinteringen kennen, waarover in dit kort overzicht niet kan worden gesproken, zo had de S.D.A.P. de communisten naast zich. Ook de communistische politiek droeg in het algemeen een parasitair karakter: zij was steeds een weerslag op het gedrag van de sociaal-democratische massa-beweging, nu eens vleierend om een eenheidsfront, dan weer met hatelijkheden pogend, een deel van de sociaal-democratische aanhang mee te krijgen. Van betekenis zijn de communisten slechts geweest als schrikbeeld ten dienste van reactionaire propagandisten, die er nut in zagen, den braven burgerman ongerust te maken.

Deze reactionaire krachten hebben, in vrijwel alles het voorbeeld van de nationaal-socialisten in Duitsland volgend, haar organisatie gekregen in de N.S.B. Anti-parlementaire gezindheid, algemene anti-democratische ge-

voelens kende ons land uiteraard sinds lang. Het incident, in 1916 veroorzaakt door den heer Nierstrasz, die aan deze gevoelens uiting gaf op het ogenblik, dat het algemeen kiesrecht tot stand zou komen, was een symptoom.²⁶ Zonder de internationale gebeurtenissen zou de N.S.B. als partij in Nederland weinig aanhang hebben gekregen. Zeer groot was en is in het algemeen de indruk, die grote verschuivingen in de internationale politiek op de publieke opinie van ons land maken. Economische verbondenheid met het wereldgebeuren, die in sommige opzichten tot afhankelijkheid wordt, moest deze factor versterken. Dit bleek in het bijzonder na de vernietiging van de democratie in Duitsland, toen een groot deel van democratisch Nederland als verlamd scheen en het doelbewuste verweer tegen de aanvallen op de democratie aanvankelijk alleen aan de sociaal-democratie scheen te worden overgelaten. De anti-democratische partijen dankten hun succes mede aan de economische ontwrichting en aan de sociale nood, die Colijn en zijn mederegeerders over het hoofd groeiden. Ziehier in enkele lijnen een schets van het staatkundig milieu, waarin de Nederlandse sociaal-democratie haar werk moest verrichten. Bracht de invoering van het algemeen kiesrecht de S.D.A.P. nog een belangrijke versterking, sedertdien is de groei vrijwel tot staan gekomen. [...]. Hier nog een enkel woord over de gevolgen, die de ontwikkeling van zaken in de wereld voor houding en program der sociaal-democratie moest hebben.

In 1933, het is reeds gezegd, waren het S.D.A.P. en N.V.V., die een grootse actie tegen het dictatuurgevaar, tegen fascisme en communisme, op touw zetten. Deze activiteit was niet alleen van betekenis voor de gezondheid van de eigen organisaties. Zij was het eerste teken van een proces van democratische bewustwording, dat zich eerst nadien ook in andere delen van ons volk voltrok.²⁷ De negatieve strijd, gevoerd tot verdediging van de democratie, moest uitgroeien tot een positiever actie voor de denkbeelden van het Plan van

de Arbeid, eveneens door N.V.V. en S.D.A.P. gezamenlijk opgesteld. Nauw verband immers bestaat er tussen de kansen van de vijanden der democratie en de sociaal-economische ontreding. Ook deze denkbeelden hebben in andere kringen weerklank gevonden, doch – ook dit verhaal dreigt eentonig te worden – de valse partijverhoudingen beletten het doordringen van de Plan-denkbeelden tot in de ministeries. Beide acties van de sociaal-democratie sloten aan bij een theoretische ontwikkeling, die sedert jaren binnen de S.D.A.P. in gang was; zij werden op haar beurt de aanleiding tot een herziening van het beginselprogramma, die in 1937 haar beslag kreeg. De onvoorwaardelijke bekentenis tot de democratische beginselen en methoden vond in het nieuwe programma een plaats naast de grondslagen van de Plangedachte. Niet alleen voor de arbeidersklasse, die natuurlijkerwijze als eerste maatschappelijke klasse tegen het kapitalisme in verzet moest komen, doch evenzeer voor andere maatschappelijke groepen, die in een volgend stadium van de maatschappelijke ontwikkeling tot antikapitalistische gezindheid ontwaken, moet de sociaal-democratie de politieke uitdrukking zijn. Uitdrukking niet slechts van het verzet, doch vooral van de positieve wil tot opbouw van een redelijker en rechtvaardiger samenleving. In dit land, met zijn kerkelijke scheidingen in politiek en vakbeweging, moet de strijd voor dit einddoel dubbel zwaar zijn. Doch er is reden voor vertrouwen, als de internationale ontwikkeling ons kleine volk de gelegenheid laat, zijn eigen banen te gaan. Dit vertrouwen vindt vooral zijn grond in de innerlijke kracht, die de S.D.A.P. in de zware jaren, die achter ons liggen, heeft getoond. Veel langer dan elders heeft de partij ten onzent met kinderziekten te worstelen gehad. Steeds weer wierp men zich met graagte op tactiekdebatten en andere meningsverschillen-binnen-de familie en in de gevechten over theoretische vraagstukken toonden de Nederlandse sociaal-democraten zich de zonen van een theologiserend volk. Doch toen de omstandigheden dreigend werden, sloot men

de rijen. De laatste partijtwist, die eindigde met de afscheiding van de O.S.P., was niet meer dan een flauwe nagalm van de donderbuien, die in de eerste jaren van deze eeuw het partijleven vulden.²⁸

Meningsverschillen zijn er nog genoeg, wat voor een levende partij slechts gelukkig is, maar de eenheid-in-activiteit is gevonden en in alle moeilijkheden bewaard gebleven. Jarenlang reeds heeft de sociaal-democratie de wind tegen; crisis en internationale tegenslagen hadden innerlijke twisten en uiterlijke teruggang kunnen verklaren en verontschuldigen. Twisten en teruggang echter zijn uitgebleven; men denke daarover niet gering.

Als de wind keert – en hij kan gauwer keren dan men thans geneigd is te veronderstellen – is de Nederlandse sociaal-democratie gereed. Wij hebben naar buiten niets verloren in een tijd, die de trouwen standvastigheid van wel en niet-georganiseerde aanhangers op zware proef gesteld heeft; wij hebben aan innerlijke versterking zeer veel gewonnen. Met de zwaarte van de druk groeide het verantwoordelijkheidsbesef. Nog is de sociaal-democratie op meer dan één punt in het defensief; nog duurt het wachten voort, het wachten op een kans. Wij zijn bereid tot nieuwe aanvallen op het ineensstortende kapitalistische stelsel, bereid ook tot constructieve arbeid. Niemand kan voorspellen, hoe lang het wankel bouwsel van liberalistische politiek achter een 'Christelijke' gevel het nog zal houden. Maar als de gelegenheid zich voordoet om de overleefde politieke constellatie te doorbreken, dan zullen wij geen minuut aarzelen. 1913-1938; vijf en twintig jaar van oppositie, die vaak zeer vruchtbaar waren, maar naar onze smaak niet vruchtbaar genoeg. Vijf en twintig jaar van innerlijke groei. Het portefeuille-aanbod van dr. Bos keert niet terug. 1938 vraagt een ander programma en andere bondgenoten.²⁹ Het uur komt, dat de Nederlandse democratie een beroep zal doen op de kracht, die zij te lang reeds 'links liet liggen'.

Kabinet-De Geer

Keerpunt in Nederlands staatkundig leven

Zo zal het ongeveer luiden in het jaartallenboekje voor een toekomstige generatie: 1939 – Kabinet-De Geer treedt op; eerste sociaal-democratische ministers.³⁰

Wat zal het oordeel zijn van de historische studie, die aan het jaartallenboekje zijn inhoud moet geven? Als de latere historicus aandacht schenkt aan die merkwaardige verschijning, die als het ‘vijfde kabinet-Colijn’ is geboekt, dan zal hij kunnen vaststellen, dat het in 1939 in Nederland onmogelijk was om een ministerie aan het werk te zetten, dat klaarblijkelijk niet paste bij de opvattingen van de meerderheid van de volksvertegenwoordiging. En hij zal aandacht wijden aan de figuur van den heer Colijn, die, na een opmerkelijke levensgang, van het soldatenvak via het kapitalistisch grootbedrijf naar de politiek, op dit politiek terrein groot succes behaalde om tenslotte, door overschatting van eigen gezag, zichzelf een fiasco te bezorgen, dat ook zijn tegenstanders dezen man aan het eind van zijn leven gaarne bespaard hadden gezien. Met bekwaamheid heeft ook Colijn, zij het op geheel andere wijze dan Abraham Kuyper, het klavier der volksconsciëntie bespeeld, maar hij moest ondervinden, dat men zelfs als men deze kunst tot in de perfectie verstaat – ondanks de steun van de negen mannen van het grootkapitaal en ondanks de hondentrouw van de ‘grote’ liberale en neutrale pers in dit land – niet duurzaam

kan ingaan tegen wat door een groeiende meerderheid van het volk als eis van de tijd wordt verstaan. Leider van de rechtse coalitie en tezelfdertijd troetelkind van het liberalisme, dat toch de traditionele vijand van deze coalitie was – vroeger of later moest deze dubbelzinnigheid zich wreken.

Op het ogenblik, dat deze bladzijden geschreven moeten worden, is in Europa de oorlog uitgebroken. Wat zal deze oorlog betekenen voor Nederland en voor onze politieke verhoudingen? Wij weten het nog niet en wij moeten ons er dus toe zetten om, los daarvan, enkele algemene conclusies uit de binnenlandse gebeurtenissen van deze zomer te trekken. Nemen wij deze drie verschijnselen: de coalitie viel uiteen; met de Colijniaanse crisispolitiek werd gebroken; de sociaal-democratie nam, voor het eerst, een deel van de regeringsverantwoordelijkheid op zich.

In en door de schoolstrijd zijn de partijen der rechterzijde groot geworden; in en door die strijd is de coalitie gesmeed. Haar kracht echter zoog zij uit wortels, die dieper boorden in ons volksleven; in een volk, dat zo zeer theologisch is aangelegd als het Nederlandse, moest op de heerschappij van het liberalisme een reactie volgen. De coalitiepartijen vochten voor de erkenning van de eigen betekenis van het calvinistische en van het katholieke volksdeel voor de Nederlandse natie. Wie de geschiedenis kent, zal niet willen beweren, dat deze actie overbodig was.

De rechtse partijen en hun verbond, zij hadden hun zin en hun waarde voor de staatkundige ontwikkeling van ons land. Deze erkenning echter heeft ons er nooit van kunnen weerhouden, de grondslag van de partijformatie in ons land te critiseren. Ook nadat zij haar eigenlijke taak hadden vervuld – toen de eigen scholen hadden gekregen, wat zij maar begeren konden, en de rechtse volksgroepen de plaats hadden verworven, waarop zij aanspraak konden maken – ook nadien zijn de rechtse partijen blijven bestaan en zij poogden telkens weer, zich te verenigen in de coalitie. Het was geen domme miskenning van de beteke-

nis, die geestelijke vraagstukken voor het openbare leven bezitten, als wij vaststelden, dat deze scheidingslijn tussen 'christelijke' partijen en... anderen, tot schade van ons volk geen rekening hield, geen rekening houden *kon*, met de grote vraagstukken van sociaal-economische aard, die zich nu eenmaal in het staatkundig leven op de voorgrond dringen. De kwade gevolgen kennen wij maar al te goed: het was schier onmogelijk, te geraken tot een zuiver stellen van de tegenstelling tussen de reactie van liberalistische bezitters en de drang naar welvaartspolitiek en bestaanszekerheid, die in meer of minder doordachte vorm in de volksmassa groeide. Anderzijds bood de onwerkelijke partijvorming lange jaren aan vertegenwoordigers der reactie de gelegenheid, met een beetje meer of een beetje minder camouflage, hun wil op te leggen aan ons volk. Bij velen rees de benauwende vraag, of dan tóch de democratie onmachtig was, gezien de brede kloof tussen volkswil en regeringsbeleid. Nieuwe verkiezingen brachten weinig verandering; zaten wij hopeloos vast in het moeras? Wij wezen wel aan, dag aan dag, de grote verschillen, die de bewoners van het vervallen coalitiehuis verdeeld moesten houden; wij protesteerden wel tegen de lankmoedigheid van de vele voorstanders van nieuwe gedachten binnen de coalitiepartijen, die de kracht misten, voor hun sociaal-economische denkbeelden én programs op de bres te staan; wij hadden met deze actie 'gelijk', maar – zo kon de wankelmoedige vragen – wat baat het allemaal?

En ziet: het had tóch gebaat. Het Plan van de Arbeid van S.D.A.P. en N.V.V. was een grootse en geslaagde poging, om aan de nieuwe economische opvattingen een concrete vorm te geven. Het heeft veel critiek en hoon ontmoet, maar er is over gesproken en geschreven, overall. Sedert jaren had zich een katholieke economische school ontwikkeld, wier opvattingen precies tegenovergesteld waren aan het samenstel van oud-liberale denkbeelden, dat goeddeels het praktische regeringsbeleid bleef beheersen. Zij, vaak aangeduid

als de 'Tilburgse school', had niet onmiddellijk succes; maar haar arbeid werkte door. Tegelijkertijd waren verwante denkbeelden tot ontwikkeling gekomen bij jongeren in de christelijk-historische rijen; zonder zich aan veler boosheid te storen publiceerden zij zeer belangrijk werk, dat groter invloed had, dan een oppervlakkig beoordeelaar zou vermoeden. De 'zuinige huismoeder' verloor haar aureool. Al dit werk, dat hier en daar in politiek-vrijzinnige kring weerklank vond, ondermijnde de grondslag, waarop de eenzijdige aanpasserij was opgetrokken. Nóg belangrijker is, dat het de bodem voor een beter bewind bereidde.

Moeten wij hierbij nog een kracht van andere aard noemen, die pas sedert kort actief is? Onder jongeren van vrijwel alle groeperingen heeft de gezapige onveranderlijkheid van ons politieke leven in de laatste twintig jaar verzet opgeroepen. Zij vonden elkaar, dan hier, dan daar; in de laatste tijd trokken vooral de conferenties op Woudschoten de aandacht.³¹ Veel was in dit streven nog onduidelijk en onvolgroeid. Maar zowel de wil tot vernieuwing van de sociaal-economische politiek (waarbij een veel krachtiger bestrijding van de werkloosheid op de voorgrond stond) als de geneigdheid tot samenbrengen van alle werkelijk Nederlandse krachten, traden duidelijk aan het licht.

Eenmaal, in de jaren vóór de wereldoorlog, was de heer de Geer de eerste rechtse politicus-van-naam, die het algemeen kiesrecht aanvaardde. Het is, dunkt mij, niet te optimistisch om te concluderen, dat dezelfde de Geer thans voelde, wat onherroepelijk komen moet en daarom – tot veler verwondering – toen de tegenstand van de Colijnianen hem hiertoe uitnodigde, niet terugdeinsde voor de formatie van een ministerie, op welks beleid de opvattingen van de nieuwe economie grote invloed zullen hebben; een ministerie, bovendien, waarin de S.D.A.P. is opgenomen.

Het zou voorbarig zijn, te beweren, dat de coalitie definitief dood is. De treurzangen in anti-revolutionaire en in enkele katholieke organen zijn al te roerend. De traditie

heeft nu eenmaal een vervaarlijk uithoudingsvermogen en de reactionaire elementen, die in alle rechtse partijen aanwezig zijn, zullen het uiterste doen om, zij het tijdelijk, te eniger tijd hun geliefde coalitie als regeringsbasis te herstellen. Thans staan de krachten van de vooruitgang en die van de reactie duidelijker tegenover elkaar, dan sedert lange tijd in Nederland het geval was. Maar de oude partijverdeling is daarmee nog niet verdwenen.

Voor de sociaal-democratie is de ban gebroken; vijf en veertig jaar na haar geboorte, na een periode van vaak vruchtbare, maar tenslotte dikwerf ontmoedigende oppositie, heeft de S.D.A.P. regeringsverantwoordelijkheid aanvaard. Dat de dubbele partijraad, die zich over deelneming aan een ministerie heeft uit te spreken, dit besluit met op één na algemene stemmen nam – het is een verschijnsel, dat ook op onzen vriend-den-vijand indruk heeft gemaakt. Het is een gebeurtenis van grote historische betekenis voor de S.D.A.P. én voor ons volk – wij zeggen dit laatste met vrijmoedigheid, omdat wij in de kracht van ons beginsel en in de praktische waarde van onze programs en rapporten *gelooven*. Dat wij voor de anderhalf jaar, die ons van de verkiezingen van 1941 scheiden, zeker in een tijd van zo grote internationale spanning, geen wonderen kunnen verwachten, – het is reeds zo duidelijk gezegd en zo goed verstaan, dat het geen zin zou hebben, het hier uitvoerig te herhalen.

Wel behoeft de korte beschrijving van de krachten, die deze vernieuwing in de Nederlandse politiek bewerkstelligden, nog een aanvulling: de ontwikkeling van de denkbeelden binnen de eigen rijen mag in dit verband niet worden vergeten. Wij zijn in de laatste jaren, bij de herziening van ons beginselprogram en van onze praktische politiek, onze *eigen* weg gegaan, zonder ons door het veelvuldig en vaak kwaadwillig commentaar van anderen te laten storen. Hooghartige en ironische betuigingen-van-instemming van tegenstanders mogen soms tijdelijke onwil hebben opgeroepen in onze eigen rijen; – spoedig genoeg

zag de sociaal-democratie in, dat wie een ‘eigen weg’ wil gaan, zich ook niet indirect moet laten beïnvloeden. Daaraan schenken wij ook thans geen aandacht.

Neen, wij spreken nogmaals voor *onszelf*.

Zonder ruzies of kabaal heeft de Nederlandse sociaal-democratie, na zorgvuldige voorbereiding in een alzijdig samengestelde commissie, haar beginselprogram herzien. In de wereld van na 1918 was zoveel anders dan voorheen, er had zich een zo ingrijpende ontwikkeling in de denkbeelden, buiten en in onze rijen, voltrokken, dat het nodig was, de blijvende grondbeginselen van het democratische socialisme opnieuw te formuleren, zó, dat zij passen op de wereld van onze dagen.

En de tactiek? Ook ten deze hebben wij ons eerlijk afgevraagd, in hoeverre oude gebruiken en leuzen bestand waren tegen de maatschappelijke en politieke werkelijkheid van onze dagen. Kon, om één van de belangrijkste punten te noemen, een partij, die zelf de stuwkracht was geweest bij het ingroeien van de arbeidersklasse in de natie, nog langer net doen, alsof de nationale goederen en symbolen haar niets aangaan? Het is nog maar zes jaar geleden, dat de reactie er in geslaagd was, de S.D.A.P. in een hoek te duwen, waar zij zich bevond in een niet benijdenswaardig isolement. Zonder de rug te buigen; zonder één ogenblik te vergeten, dat wij op het stuk van beginselen ‘onszelf blijven en zullen blijven’, zijn wij er in geslaagd, dit isolement te doorbreken. Thans klinkt onze stem krachtig in het Nederlandse koor; onze denkbeelden hebben gelegenheid, zich te laten gelden. En, sedert een maand, zitten sociaal-democraten in de Nederlandse regering!

De man, die in de moeilijkste tijden de klappen voor ons allen heeft opgevangen; de man, die in fierheid en met zekerheid zo’n belangrijk aandeel heeft gehad in de ontwikkeling van de S.D.A.P. – hij, Albarda, maakt thans deel uit van het kabinet. Tezamen met Van den Tempel, in wiens kundigheid een ieder groot vertrouwen stelt, zet Al-

barda daar het werk voort, dat hij zolang in het parlement en op de congressen voor zijn beginselen heeft verricht. De onzekerheid is groter dan ooit; mobilisatie in eigen land, oorlog in Europa en wat staat tenslotte ons volk te wachten? Niettemin mag worden gezegd, dat de formatie van het kabinet-de Geer, zelve het gevolg van een aantal ontwikkelingsprocessen in ons volklevens, op haar beurt het begin *kan* zijn van een geheel nieuwe periode in de Nederlandse politiek.

Grondslag voor discussie: Nederlandse Partijwezen en de S.D.A.P.

Bezwaarlijk zal men kunnen ontkennen, dat het politieke leven in ons land leed aan een verstarring, die voor gezondheid van ons democratisch staatsbestel tot een gevaar begon te worden.

Evenals de andere partijen had de S.D.A.P. onder de gevolgen deze verstarring te lijden. Na vier jaren van geestelijke en organisatorische activiteit mochten wij al zeer gelukkig zijn, als wij enkele procenten van de kiesdeeler vooruit konden gaan. Onze partij was innerlijk wel zoo sterk, dat zij den last van dezen op zichzelf weinig opwekkenden gang van zaken langen tijd kon dragen; voor de toekomst echter lag hier een gevaar, dat herhaaldelijk voor den oorlog is gesignaleerd. Gelukkig mag worden vastgesteld, dat onze partij in geestelijken zin den vaart der gebeurtenissen wist te houden; in de laatste jaren wist zij op staatkundig gebied opnieuw een stuwende kracht te zijn en leiding te geven ook aan anderen. Hierbij denken wij met name aan de leidende gedachten van het Plan van den Arbeid en aan de Plan-actie. Een en ander versterkte wel ons gezag – doch niet onze aanhang in zulke een mate, dat een verschuiving van beteekenis ten onzen gunste zich manifesteerde.

In dezen vorm vooral toonde zich de verstarring aan onze Partij; de verstarring, die tot een wijdverbreide poli-

tieke vermoeidheid zou kunnen leiden en ongetwijfeld reeds lag aan den wortel van de onlustgevoelens, die zich in enkele lagen van de bevolking ten aanzien van de politiek in het algemeen vertoonden.

Voor dezen teleurstellenden gang van zaken – of moet liever van het ontbreken van iederen ‘gang’ worden gesproken: de incompetentie van de oude bestuursvormen voor de nieuwe, ingrijpende sociaal-economische taak van de overheid; de verouderde partijindeeling; en evenredige vertegenwoordiging.

Ten aanzien van het eerste punt, – een verschijnsel, dat door de sociaal-democratie niet slechts het eerst gezien, maar zelfs voorzien is – hebben wij in de rapporten over ‘Nieuwe Organen’ en over het ‘Staatkundig stelsel’ onze houding bepaald: de oplossing moet gezocht worden in de functioneele decentralisatie en het is van groote betekenis, dat deze gedachte, mitsgader de overtuiging, dat zij in volstrekt democratischen zin kan en moet worden uitgewerkt, in alle waarlijk Nederlandsche partijen geleidelijk aan zijn aanvaard.

Alvorens over de partijindeeling te spreken, een enkel woord over de Evenredige Vertegenwoordiging. Dit kiesstelsel, dat meer waardeering verdient uit abstract-wiskundig dan uit sociaal-psychologisch oogpunt, heeft de strekking, de nadeelen van de Nederlandsche Partijindeeling te versterken, te verduurzamen... en voor een kritisch publiek extra duidelijk te maken. Dit stelsel werkt de partijsplitsing in de hand en bemoeilijkt daardoor zoowel de vorming van een kabinet als de doelmatige activiteit van de volksvertegenwoordiging. Van de vele andere fouten, worden hier nog slechts genoemd deze: dat de E.V. uit den verkiezingsstrijd – en daarmee uit dat deel van het politieke leven, dat alle staatsburgers raakt – de elementen van spanning, kans en extra-inspanning heeft doen verdwijnen; elementen, die juist geschikt zijn om den ‘hominem ludentem’ zich verbonden te doen gevoelen met het staatkundig leven.

Hoofdzak is thans voor ons het vraagstuk van de partijindeeling. Het naast elkaar werken van ‘rechtsche’ en ‘linksche’ partijen *moet* wel veelzins onvruchtbaar blijven, omdat wij hier te maken hebben met staatkundige organisaties, die op gelijksoortigen grondslag zijn opgetrokken. Het is alsof de rechtsche partijen de geestelijke, en vooral de direct-kerkelijke vraagstukken hebben losgemaakt uit het groote complex van de staatkundige problemen. De andere partijen stellen het volledig staatkundige beginsel op den voorgrond. Zoo vecht men veelal niet tegen elkaar, doch beiderzijds slaat men in de lucht, langs elkaar heen.

Uiteraard ontkennen wij niet de beteekenis van de geestelijke problemen. Wij weten, dat er ook en nog tegenstellingen zijn, waarbij de scheidingslijn rechts-links reëel is (zoogezegde ‘zedelijkheidswetgeving’ enz.). Evenmin ontkennen wij dat de kerkelijke partijen in de geschiedenis van ons volk haar zin en haar taak hebben gehad. Zij zijn in den strijd voor de gelijkstelling van bijzonder en openbaar onderwijs groot geworden, haar eigenlijke taak reikte verder; zij hebben voor twee belangrijke volksgroepen de ontvoogding bewerkstelligd; hen, die tot deze groepen behooren, tot volwaardige staatsburgers gemaakt. Het is dezelfde actie (met eenzelfde resultaat), die de S.D.A.P. voor en met het grootste deel van de Nederlandsche arbeidersklasse heeft gevoerd.

Heeft zulk een actie eenmaal haar doel bereikt, dan rijst voor deze partijen onherroepelijk de vraag, in hoeverre zij recht van bestaan houden. De S.D.A.P. heeft dit recht gezocht en gevonden in haar nieuwe staatkundig program; – een program, dat wijst in de richting van de vorming van een volkspartij op breeden grondslag.³²

Anders staat het voor de rechtsche partijen; bij haar onveranderd voortbestaan speelt de wet van de traagheid een meer dan betamelijk sterke rol. Ook al mogen er dan nog ideologische tegenstellingen bestaan, die somtijds voor een zoo gaarne theologiseerend volk als het onze veel aan-

dacht vragen, die dringende problemen van de naaste toekomst liggen elders. De kerkelijke partijen zijn aldus geworden tot een remmende, ja storende kracht. De ongelijksoortige partijvorming leidt tot allerhande verwarring, verdoezeling, vervalsching vaak ten aanzien van de groote sociaal-economische vraagstukken. Dit blijkt bij de regeeringsvorming; het blijkt telkenmale bij stemmingen in het parlement, enz.,

Om misverstand te voorkomen, moeten wij op deze plaats stellen, dat een democratisch staatsbestel *beginsel*-partijen vraagt; politiek optreden van belangengroepen is uit den boeze. Doch deze beginselen moeten worden gericht op staatkundig terrein, en daar alleen.

Niemand kan de illusie hebben, dat de rechtsche partijorganisaties gemakkelijk tot zelfmoord bewogen zullen kunnen worden; – dit te minder, nu met name de anti-revolutionairen zich in dezen tijd zoo krachtig hebben betoond. Toch is gebleken, dat er onder de leidende figuren in die partijen enkele zijn, die voor de roep om vernieuwing van partijindeeling niet geheel doof geacht kunnen worden te zijn. Bij het vertrouwelijk contact, dat enkelen onzer over dit vraagstuk met bedoelde figuren mochten hebben, is zelfs de procedure ter sprake gekomen. Het is niet te verwachten, dat eenige partijleiding na den oorlog ‘niet thuis’ zal geven; vernieuwing, zoo zij al mogelijk is, is slechts te verwezenlijken ‘door de oude organisaties heen’. In ieder geval zal in de eerste periode na het herstel van de zelfstandigheid samenwerking van alle waarlijk Nederlandsche partijen noodzakelijk zijn voor het herstel van het normale leven en voor de bepaling van onze internationale positie voor de toekomst. Voor hen, die vroeger onze felste tegenstanders waren, staat nu wel vast, dat wij ons aandeel in dit werk van nationale opbouw zullen moeten hebben. Ook voor ons zelf moet het dunkt mij, vanzelfsprekend zijn, dat wij ons aan deze plicht in geen geval onttrekken.

Samenwerking is eveneens noodig, omdat een groot deel van ons volk het kwalijk zou verdragen, zoo direct de oude partijstrijd op dezelfde wijze werd hervat. Niet slechts om dit te voorkomen, maar vooral om een gelegenheid te bieden aan de denkbeelden omtrent vernieuwing van de partijindeeling om zich te concretiseeren – zal het noodzakelijk zijn voorloopig geen nieuwere verkiezingen uit te schrijven. Gebeurde dit wel, dan zouden stellig de oude partijen in dezelfde slagorde in het strijdperk verschijnen.

‘Door de oude organisaties heen’... zij, die dit willen ontkennen en met behulp van de Unie of dergelijke producten van revolutiebouw onmiddellijk niets nieuws willen, gaan, naar het mij voorkomt, gevaarlijke wegen. Bij de vernieuwing van het partijwezen zullen wij zoo sterk mogelijk aan de onderhandelingstafel moeten verschijnen; wij moeten ons-zelf zijn, ons bereid verklarend, mede te werken in een richting, die aansluit aan ons oude streven naar vorming van een breede volkspartij. Zou het, boven hoop en verwachting, mogelijk blijken, een radicale vernieuwing in de partijindeeling te bewerkstelligen, dan, ... maar ook eerst dan zullen we moeten toonen, voor dat doel bereid te zijn tot het brengen van offers, zoo noodig tot het brengen van zeer groote offers. Uiteraard zal onze houding mede bepaald worden door hetgeen aan het licht komt, als de publieke opinie zich weer in vrijheid zal kunnen uitspreken, en vormen.

Tenslotte gaat het ons niet om onze partij*organisatie*, maar om de behartiging van de belangen van het geheele volk. Doch die volksbelangen vragen, naar onze oprechte overtuiging, verwezenlijking van de groote denkbeelden, die in ons program waren neergelegd. Slechts als wij voor deze denkbeelden door verandering van partijsysteem grooter aanhang en dus grooter mogelijkheid van verwezenlijking kunnen verwerven, zijn wij verplicht, onze medewerking te verleenen; ... in dat geval zullen wij het ook *moeten* doen, omdat de gezondheid van de Nederlandsche

democratie van het voortduren van de oude, irreëel geworden tegenstellingen in toenemende mate schade zal onder- vinden.

DE NATIONALE GEDACHTE

Sociaal Democratie en Nationale Gedachte

Rede door dr. H.B. Wiardi Beckman, gehouden op het achtste congres van de A.J.C. 24 november 1934 te Amsterdam.

Kameraden,

Het is mij een voorrecht, op het congres van de A.J.C.¹ te mogen spreken over een onderwerp, dat in deze tijd in het bijzonder onze aandacht vraagt en, als ik het wel zie, óók van ons vraagt een daad. Het gaat om de verhouding tussen de sociaal-democratie en de nationale gedachte, of, om het anders te zeggen, om de plaats van de sociaal-democratische arbeidersbeweging en van de verschillende onderdelen van die grote beweging, in de Nederlandse natie; niet daarbuiten, maar *daarin*.

Het valt niet te ontkennen, dat er perioden zijn geweest in de geschiedenis van de arbeidersbeweging, dat men minder aandacht, te weinig aandacht wellicht, voor dit vraagstuk heeft gehad. Maar ik moet vooropstellen, dat dit vraagstuk binnen de sociaal-democratie van de aanvang af de belangstelling van de leiders had.

Om verschillende redenen is op dit ogenblik een bespreking van de nationale gedachte bijzonder actueel.

Reeds één keer is de elementaire kracht van de nationa-

le gedachte hier en elders ons hard voor ogen gesteld, n.l. in Augustus 1914. Vóórdien was wel de betekenis van het nationaal saamhorigheidsgevoel in de sociaal-democratische theorie erkend, doch in 1914 eerst hebben velen leren begrijpen, van hoe geweldige en alles overheersende kracht het nationale gevoel in bepaalde omstandigheden is.

Ook in deze tijd kunnen wij niet ontkennen, dat de nationale gedachte zich in dit land en in andere landen als een beslissende kracht laat gelden.

Hiermee heb ik niet in de eerste plaats het oog op het oorlogsgevaar, dat inderdaad dreigender schijnt, dan het enige jaren geleden was.

De oorzaak van de opleving van het nationaal besef is te zoeken in de economische crisis. Door de steeds groter werkloosheid, door de steeds groter nood daartoe gedwongen, hebben de staten, de één na de ander, de economische muren langs hun grenzen hoger en hoger opgetrokken. Alle volkeren zijn deze weg gegaan om van het eigen economisch leven nog zoveel mogelijk te redden. Meer dan ooit staat de directe strijd om het bestaan op de voorgrond, meer dan ooit voelt ieder individu, dat eigen levensmogelijkheid afhankelijk is van de economische toestand van zijn land. Sterker dan in jaren het geval was, is aller bestaan teruggedrongen binnen de nationale grenzen.

Doch er is een diepere oorzaak, die eveneens ten nauwste verband houdt met de crisis. Zij, die geteisterd worden door werkloosheid, door vermindering van inkomen, door de onmiddellijke zorg om voor het gezin brood en kleding te verschaffen, zij allen zoeken een houvast. De drang naar aansluiting bij anderen is in dagen van nood algemeen; men vraagt, *mag* vragen, steun van de overheid, dat is: van de regeerders van het *eigen* land. Voor de duizenden, die, losgeslagen van hun ankers, zoeken naar vaste grond, is het eigen land de uitkomst. Opnieuw toont zich

het nationaal saamhorigheidsgevoel als een elementaire kracht.

De natie is een feit; de nationale gedachte is een kracht, die het gehele volk, óók ons, beweegt.

Een enkel woord over het ontstaan van deze kracht mag niet ontbreken. Het nationaal gevoel, zoals wij het kennen, – zoals wij het in onszelf en om ons heen waarnemen, is een kind van de Franse Revolutie; op het vasteland van Europa is het niet veel meer dan honderd jaar oud.

Men begrijpe mij wel; ik wil niet beweren, dat ‘het’ nationaal gevoel omtrent 1800 plotseling zou zijn ontstaan. De kiem voor het nationaal saamhorigheidsbesef is eeuwen eerder te vinden. Na het einde van de Middeleeuwen is het gevoel van stamverwantschap, van tezamen horen door gemeenschappelijke taal en zeden, geleidelijk sterker geworden. Doch lang bleef overheersend de band aan de ‘partijenschappen’, terwijl de aanhankelijkheid en trouw aan den ‘wettigen’ vorst aanmerkelijk sterker was dan patriotisme, taalgemeenschap enz.

Voor zover er in de landen van West-Europa vóór de Revolutie sprake is van nationaal besef, van nationale trots e.d., blijven deze gevoelens beperkt tot de bovenlaag van de bevolking. Eerst met de Franse Revolutie is de behartiging van het nationaal belang een zaak van het *gehele* volk geworden.

In de Revolutie zelf is het nationale element van grote betekenis. Het is niet toevallig, dat in Frankrijk in die jaren de ‘ware revolutionair’ zich ‘patriote’ noemde; het is niet toevallig, dat het lied van de Revolutie, de Marseillaise, begint met de woorden: op, kinderen van het vaderland (allons enfants de la patrie). De oude heersers, de koning, de adel en een deel van de geestelijkheid, zij zochten en vonden tegen de Revolutie steun bij de buitenlandse vorsten, die tevens Frankrijk’s vijanden waren. De legers van deze vorsten trokken het Franse land binnen om het ‘oude régime’ te herstellen en in deze legers bevonden zich de uitge-

weken edelen. De revolutie en het vaderland (de Franse grond), zij werden *gelijkelijk* bedreigd. Het volk werd zich bewust van zijn eenheid in de strijd tegen de buitenlanders, die tevens de vijanden van de Revolutie waren. In de oorlog ter verdediging van revolutionaire veroveringen én vaderland, hebben zich de volkslegers gevormd, die de buitenlandse reactionaire vijand hebben weten te verslaan. De leiders van de Revolutie hebben het gehele volk opgeroepen voor de verdedigingskrijg, de 'levée en masse'; voor het eerst ging de oorlog om een zaak van het gehele volk, – niet meer alleen om de zaak van de vorst of van de heersende standen.

Hier begon inderdaad, naar het aan Goethe toegeschreven woord, een nieuw tijdperk in de geschiedenis. Napoleon behoefde om de 'algemene dienstplicht' in te voeren, slechts een bescheiden stap verder te gaan. Napoleon was het ook, die door zijn veroveringsoorlogen in andere landen (Nederland, Duitsland) de organisatie van het *volks*verzet tegen de 'vreemde' onderdrukking opriep en ook voor deze landen de ontwikkeling inluidde, die aan haar einde *nationaal* belang en *volks*belang zou doen samenvallen. De oorlog, vroeger een zaak der vorsten, is een zaak der volkeren geworden.

De Franse revolutie maakte voor de opkomst van het kapitalisme de baan vrij en er is verband tussen de groei van het kapitalisme en die van de nationale gedachte; – wij spreken daarover straks.

Doch er is niet minder nauw verband tussen de ontwikkeling van de nationale gedachte en die van de politieke democratie. Geen burgers meer van de tweede rang, die als mensen van een minderwaardig slag beschouwd werden en reeds daardoor aan de volkseenheid, aan de natie geen deel konden hebben. Sedert dien gold de regel: alle burgers worden gelijk geboren; voorts was er sprake van gelijke rechten, ook al bleven in de praktijk nog tientallen jaren belangrijke rechten als het kiesrecht tot de bezitters

beperkt. Geleidelijk echter betrok na 1800 de voltooiing van de politieke democratie allen in het leven van de staat; meer en meer kon ieder verantwoordelijkheid gevoelen voor *zijn* land; liefde gevoelen voor *zijn* land; *de nationale gedachte drong door tot alle lagen van het volk*.

Het kapitalisme, dat in zijn drang naar uitbreiding van de winstmogelijkheden het aanwenden van het oorlogsmiddel niet schuwt, – het kapitalisme heeft herhaaldelijk het nationaal gevoel misbruikt. Het heeft andere zuivere gevoelens eveneens misbruikt en het zou dwaasheid zijn, alleen om dit misbruik de nationale gedachte te verwerpen of te bestrijden.

Hebben de socialistische voorgangers zich dan niet van het vaderland losgemaakt?

Na 1815 trad een periode van reactie in, die de volksvrijheden tijdelijk voor een goed deel teniet deed. Aan de grote massa van de niet-bezitters werden de politieke rechten ontnomen. Tegelijkertijd bracht het jonge, nog ongebreidelde kapitalisme over de arbeiders de uitbuiting in haar ergste vorm.

In die periode, in 1847, verscheen het Communistisch Manifest, waarin Marx en Engels in menig opzicht terecht konden schrijven: 'De arbeiders hebben geen vaderland'; – een befaamd woord, dat menigmaal te onpas door vriend en vijand is aangehaald. Een woord, dat 85 jaar geleden op zijn plaats was, mits men het goed verstaat; mits men het zó leest: 'De *arbeiders* hebben geen vaderland'.²

Men moet ook de volgende zinnen uit het Manifest lezen: 'De arbeiders hebben geen vaderland. Men kan hun niet afnemen, wat zij niet bezitten. Terwijl het proletariaat zich allereerst de politieke heerschappij veroveren, zich tot nationale klasse verheffen, zichzelf als natie vormen moet, is het zelf nog nationaal, zij het ook volstrekt niet in de zin der bourgeoisie.'

Voor ons is in deze passage dit het belangrijkste, dat het proletariaat *zich tot nationale klasse verheffen moet*. Met an-

dere woorden: het moet zich een vaderland veroveren; het moet zich *het* vaderland veroveren.

Reeds lang voor 1914 was het letterlijk herhalen van deze volzin uit het Communistisch Manifest in strijd met de werkelijkheid, Wie deze woorden voor 1934 tot de zijne maakt, begaat een gevaarlijke dwaasheid.

Wat toch is er na 1848 gebeurd? Sedert dien is opgekomen de zelfstandige arbeidersbeweging. De arbeiders hebben hun vakorganisaties en politieke strijdorganisaties gevormd. Langzamerhand is de juiste methode gevonden voor het verzet tegen het kapitalisme. De arbeiders hebben verovering op verovering gemaakt; zij hebben politieke rechten verkregen; zij hebben hun levenspeil een stuk beter weten te maken dan het in de jaren van het ongebreidelde kapitalisme was.

Zij zijn daarmee ingegroeid in de natie. Met iedere nieuwe verovering en met iedere hervorming, die zij bereikten, ging dit proces verder.

Vroeger was de arbeidersklasse een vormloze massa, zonder rechten, zonder persoonlijkheid, zonder klassebesef én zonder nationaal besef. 'De arbeiders hebben geen vaderland' – het is veranderd! Zelf hebben de arbeiders zich hun plaats in het vaderland veroverd. Er is hun niets gegeven! De sociale wetgeving is het gevolg van de actie van de arbeidersklasse zelf. Niet anders staat het met de politieke rechten: het algemeen kiesrecht. In die strijd en door die strijd zijn zij een zelfstandig, wezenlijk deel geworden van de natie.

Men denke aan de betekenis van de sociale wetten. De niet-bezitters hebben een beroep op de Staat gedaan en dank zij de politieke macht, die hun eisen steunde, is dat beroep op de Staat niet vergeefs geweest. 'De arbeiders hebben niets te verliezen dan hun ketenen?'³ Sedert de invoering van de eerste sociale wetten hadden de arbeiders reeds meer te verliezen dan hun ketenen. Met alle politieke en sociale rechten, die zij zich verwierven, groeiden zij

vaster in de nationale staten. Niet alleen het besef: wij horen erbij in dit vaderland, maar ook dit andere: de belangen van dit land zijn ook *onze* belangen.

Zo gezien is het duidelijk, dat de socialistische strijd voor ontvoogding van het proletariaat, dat de verheffing van de arbeidersklasse tot nationale klasse, is geweest een nationaal werk bij uitnemendheid. Ieder, die niet verblind is door socialistenhaat, moet erkennen, dat de sociaal-democratie de niet-bezittende meerderheid van het volk aldus de weg tot de natie heeft gebaad.

Bij de sociaal-democratie ontkenning van de natie? Als Hendrik de Man het Plan van de Arbeid opstelt, rekent hij voorlopig slechts met wat binnen de natie en tot versterking van de economische en geestelijke kracht van de natie kan geschieden.⁴ Voor zover wij in andere landen ons tot voorbereiding van een Plan van den Arbeid voor 'ons' land hebben gezet, handelen wij evenzo. Wij vergeten niet, dat in overeenstemming met de maatschappelijke ontwikkeling de uiteindelijke doelmatige ordening van het maatschappelijk leven slechts internationaal zal kunnen worden voltooid; doch wij weten tevens, dat het onze plicht is, 'nationaal' te beginnen.

De eerbied voor de nationale onafhankelijkheid, het verzet tegen nationale onderdrukking, heeft in de socialistische Internationale geleefd van het begin af. De Eerste Internationale is tot stand gekomen naar aanleiding van een bijeenkomst om te protesteren tegen de onderdrukking van Polen! Reeds in 1896 sprak het Londens congres van de Tweede Internationale zich duidelijk uit voor het zelfbeschikkingsrecht van alle nationaliteiten. Op volgende congressen (o.a. Stuttgart 1907 en Kopenhagen 1910) is deze uitspraak met nadruk herhaald. Ook voor de wereldoorlog zag de sociaal-democratie het zo, dat de internationale rechtsgemeenschap zal moeten zijn gebouwd op de erkenning van de eigen rechten en van het eigen karakter van iedere nationaliteit.

In de praktijk hebben de sociaal-democraten overal hen, die voor nationale vrijheid moesten strijden, ondersteund. De bevrijding van onderdrukte volkeren was de eerste plicht, – de voorwaarde, die moest zijn vervuld, voordat er sprake zou kunnen zijn van de onvermijdelijke beslechting der sociale tegenstellingen. In de Internationale werden Polen, Finnen en Tsjechen, die destijds geen ‘eigen staat’ hadden, als vertegenwoordigers van een onafhankelijke natie behandeld. Otto Bauer schreef zijn boek over de sociaal-democratie en het nationaliteitsvraagstuk.⁵ En voor zover het nodig was, was het Troelstra, die ook binnen de Internationale de gelijkberechtiging van de vertegenwoordigers van onderdrukte naties bepleitte.

Waarlijk, steeds heeft de sociaal-democratie de nationale gedachte erkend als één van de belangrijkste onder de krachten, die in onze eeuw het leven der volkeren beheersen; erkend ook als een kracht, die tevens *ons* beweegt. Men denke aan een figuur als de Franse socialistische leider Jaurès! Jaurès beschouwde zichzelf (terecht!) als de voortzetter van de nationale Franse tradities. In een onlangs door *De Stem* gepubliceerd artikel kon Hendrik de Man schrijven: ‘Jaurès belichaamde een natie’; – dit mocht en moest getuigd worden van den man, die tevens de strijdbare aanvoerder van de socialistische arbeiders in zijn land was. ‘De arbeiders’, zo schreef Jaurès in zijn *Armée Nouvelle*⁶, ‘kunnen slechts overwinnen, door zich eigen te maken de beste producten van verstand en geest van het eigen land, door zich eigen te maken de wezenlijke elementen van hun nationaal leven’. En verder: ‘meer dan enige andere klasse staat de arbeidersklasse midden in het vaderland’. En weer elders, sprekend tot zijn partijgenoten: ‘Gij zijt aan deze bodem gehecht, door al hetgeen aan u is voorafgegaan en door al hetgeen u zal volgen; door hetgeen u geschapen heeft en door hetgeen gij zult scheppen; door het verleden en door de toekomst; door de

graven, die daar onbeweeglijk liggen én door het tere trillen van de wiegen’.

Deze nationale figuur is gevallen door sluipmoord; en zijn moordenaar was een werktuig van de misvorming, die de zuivere nationale gedachte steeds weer in het kapitalisme ondergaat: van het nationalisme.⁷

Is het in Nederland anders? Heeft niet ook een Troelstra steeds weer getoond, dat hij zich verbonden voelde met dit land en met *dít* volk? Heeft hij niet terecht zichzelf gezien als een ‘nationale figuur’? Troelstra’s eerste liefde was de Friese taal, het Friese volk. Weldra is hij uit deze kleinere kring getreden om zijn krachten te geven aan zijn nationale taak: de politieke organisatie van de Nederlandse arbeidersklasse. Als Troelstra in 1917 maandenlang in Stockholm de sociaal-democratie als vredeskracht poogt te organiseren, is zijn werk één worsteling met het nationaliteitsprobleem, dat steeds zijn volle belangstelling had; reeds zijn boekenkast getuigde daarvan! En van Troelstra is deze formulering: ‘De nationale gedachte is een organisch element van de internationale gedachte’.⁸

Wij verwaarlozen met dit alles geen ogenblik het internationale karakter van het democratisch socialisme. Wij vormen een internationale beweging, omdat ons einddoel is: de verwezenlijking van de internationale gemeenschap, die, zoals Troelstra meer dan eens uitsprak, nooit levenskracht zal kunnen bezitten, als niet de naties, waaruit zij is opgebouwd, stuk voor stuk een gezonde eenheid vormen.⁹ Wij streven naar deze gemeenschap, omdat voor ons het respecteren van alle medemensen, een heilig beginsel is. Bij ons bestaat niet de behoefte, eigen welvaart en geluk te bouwen op de ellende van onze medemensen. Alle nationalisme is ons vreemd en nationalistische overschatting, die in blindheid de eigen waarden van een ander volk kleineert, is ons een gruwel. Ons nationaal besef is vrij van ieder streven naar overheersing van anderen.

Ons ideaal is: samenwerking der volkeren op economisch en geestelijk gebied.

En hierbij vinden wij de machten van het kapitalisme tegenover ons; het kapitalisme is internationaal en zal ook internationaal moeten worden overwonnen... Internationaal is het kapitalisme ook in die zin, dat de winsthonger geen grenzen kent; de 'nationale' houding van het wapenkapitaal is te bekend, dan dat ik er hier over zou behoeven uit te wijden. Het nationale gevoel wordt – wij weten het – misbruikt voor oorlogsvoorbereiding en oorlogsvoering. De overdrijving van de nationale gedachte, het nationalisme, was in de jaren vóór 1914 zelf een oorlogsfactor geworden. Door zekere elementen in het kapitalisme is dit nationalisme zorgvuldig opgefokt. Wij kennen het imperialisme... de drang van de bezitters om met behulp van de militaire machtsmiddelen van de staat, zich buiten de grenzen nieuwe afzetgebieden en nieuwe winstmogelijkheden te verwerven. Tegenover dit drijven naar oorlog stellen wij ons fel verzet. De sociaal-democratie was en is de vredeskracht, die zich keert tegen de oorlog-verwekkende elementen in het kapitalisme en tegen de misvorming van de nationale gedachte tot nationalistische verdwazing. Ons doel is: de volkeren te verenigen door hen van het kapitalisme te bevrijden.

Maar even zeker is, dat wij daarom niet de nationale gedachte negeren of haar in ons eigen hart onderdrukken. Wij zijn internationalisten in de geest van het schone woord van Jaurès: *'Een beetje internationalisme verwijdert de mens van zijn vaderland, doch veel internationalisme voert hem naar dat vaderland terug'*.¹⁰

Of wij het willen of niet: wij zijn een *Nederlandse* partij; onze politieke organisatie en onze vakbeweging, zij hebben haar eigen Nederlands karakter. Met het ingroeien van de arbeidersklasse in de naties heeft de socialistische beweging zich in de verschillende landen verschillend ontwikkeld.

Als Nederlandse beweging hebben wij in dit land, dat ons lief is, belangrijk werk te doen. Het kapitalisme heeft over een deel van het volk materiële en zedelijke nood gebracht. Het kapitalisme scheidt de klassenstrijd, (men kan hem trachten weg te praten, maar hij bestaat!), en verdeelt daarmee de natie. Het is ónze actie, die de klassenstrijd zal beëindigen door de klassentegenstelling op te heffen. Het was en is ook de strijd van de sociaal-democratie, die de sociale en culturele verheffing van de volksmassa heeft mogelijk gemaakt. Men spreekt graag over de 'volkskracht', een bij uitstek nationaal belang. Wie zijn het, die steeds vóór alles voor de volkskracht hebben gewaakt?

Als wij de nationale gedachte zien als het besef van saamhorigheid van allen, die tot één natie, tot één volk behoren, dan mogen wij zeggen tot hen, die de verdedigers van het kapitalisme zijn: door uw tegenstand tegen ons streven, om het volk op te heffen, maakt gij u schuldig aan een on-nationaal bedrijf en u maakt uzelf belachelijk, door steeds weer te verkondigen, dat de beweging, die eindelijk de nationale eenheid in stoffelijke en geestelijke zin wil vestigen, u 'niet nationaal genoeg' zou zijn. *Het kapitalisme kan slechts ten halve nationaal zijn, omdat zijn aanhangers het nationale belang vereenzelvigen met het belang van de heersende klasse.* Op het gebied der nationale gedachte, geëerde tegenstanders, hebben wij van ú niets te leren.

Als sociaal-democraten behoeven wij ons voor het Nederlands volkskarakter niet te schamen! Dit volkskarakter is een product van onze geschiedenis: men heeft hetzelfde beleefd en men beleeft ook thans hetzelfde; men is verbonden door glorie en nederlaag, door welvaart en door ellende. De nationale gedachte ontstaat immers door een 'historische lotsgemeenschap'. Men heeft niet slechts dezelfde materiële belangen; wij zijn aan alle Nederlanders, óók aan onze tegenstanders, gebonden door dezelfde be-

schaving, dezelfde opvoeding, door ontelbare grote en kleine dingen van het dagelijks leven.

Welnu, in het Nederlands volkskarakter past de beweging voor het democratisch socialisme volkomen. In zijn studie over 'Nederlands volkskarakter en socialisme' toont dr. Kruyt aan, hoe één van de beslissende elementen in ons volkskarakter is: de vrijheidsliefde, die gepaard gaat met verzet tegen onderdrukking in iedere vorm.¹¹

Men spreekt in dit geval gaarne over de tachtigjarige oorlog als over een vrijheidsstrijd; en niet ten onrechte. Ik ontken niet de economische oorzaken van de strijd tegen Spanje, (tiende penning); ik zie niet over het hoofd, dat men voor een deel voor herstel van de overleefde Middeleeuwse 'vrijheden' vocht. Doch van grote betekenis waren de geestelijke krachten en vooral het streven naar godsdienstige en politieke vrijheid, die sedertdien in het Nederlandse volk niet zijn gedoofd.

Een wat te haastig tegenstander zou ons kunnen tegenwerpen: gij spreekt over vrijheid, terwijl gij de staatsdwang voorstaat. Het verwijt treft geen doel; niet slechts, omdat wij ook bij de organisatie van het gemeenschapsbedrijf zoveel mogelijk vrije armslag voor de afzonderlijke bedrijven vooropstellen;... doch vooral, omdat het socialisme door de grootst mogelijke economische ordening wil scheppen de grootst mogelijke geestelijke vrijheid en de beste kans op vrije ontplooiing van de individuele persoonlijkheid voor ieder mens. Zo wordt ten onzent de sociaal-democratie door de oude vrijheidsgedachte gestuwd; zo past het democratisch socialisme volkomen bij het Nederlands volkskarakter.

Vrijheid is niet denkbaar zonder democratie; is niet denkbaar zonder verdraagzaamheid. Bonte verscheidenheid van beginsel is van ouds een nationaal-Nederlandse trek. Altijd hebben op godsdienstig en politiek terrein velerlei stromingen naast en tegenover elkaar gestaan. Het is *on*-Nederlands, op enigerlei wijze de vrije groepering

van de volksgroepen, ieder op eigen beginsel, tegen te gaan. In deze op democratie en verdraagzaamheid opgebouwde samenleving spreekt het vanzelf, dat men rekening houdt met opvattingen van de minderheden. Ieder streven naar dictatuur of onderdrukking van bepaalde volksgroepen is strijdig met de beste elementen van het Nederlands volkskarakter.

In de sociale en politieke strijd zijn wij als democraten verplicht, onszelf steeds weer aan de eis der verdraagzaamheid te herinneren. Dat ten deze ook door ons wel eens is gezondigd, ik ontken het niet. Doch ook in dit opzicht is de sociaal-democratie in haar grote leiders steeds 'Nederlands' geweest in de beste zin van het woord.

Wie aldus heeft beseft, wat waarlijk Nederlands is en wat niet, begrijpt, dat niet alles, wat zich als 'nationaal' aandient, ook inderdaad nationaal is. Over 'nationaal'-socialisme en fascisme behoeft ik na het voorafgaande niet veel te zeggen. Op grond van zijn ontstaan en ontwikkeling, op grond van zijn program, organisatie en doel, ja krachtens zijn gehele wezen is het 'nationaal'-socialisme anti-Nederlands en on-nationaal. Voor zover deze beweging macht heeft, is zij zelfs een nationaal gevaar. De 'Nederlandse' nationaal-socialisten staan in nauw contact met de regerende groep in Hitler-Duitsland, bij wie de oude gedachte van Bismarck, 'Holland annexeert zich zelf', nog niet is verdwenen. Men droomt er van een vereniging van alle Germanen en wij hebben het twijfelachtig voorrecht, tot dat Germanendom te worden gerekend.

Het is onze taak, het gehele volk van het anti-nationaal karakter van deze bewegingen te overtuigen.

Doch er zijn anderen, die zich 'nationaal' noemen, zonder dat zij in het verband, waarin zij hem gebruiken, recht hebben op deze ere naam. Wij worden op het ogenblik in Nederland geregeerd door een coalitie van burgerlijke partijen, door een anti-socialistische coalitie, en de regering, die uit dit verbond is voortgekomen, noemt men een 'na-

tionale regering'.¹² Het streven naar een dode schijneenheid, waaraan vele niet-fascistische conservatieven zich in deze jaren bezondigen, is reeds on-nationaal, omdat het het bewaren en respecteren van de oud-Nederlandse veelvormigheid van beginsel ontkent.

In werkelijkheid bestuurt een kabinet uit de bezitterspartijen, dat eenzijdige crisispolitiek bedrijft; een crisispolitiek, die al zeer weinig nationaal is, omdat de grote massa der niet-bezitters het kind van de 'sluitende' begrotingsrekening wordt, (men denke aan de verlaging van de werklozensteun!).¹³

Ja, het is voor ons soms moeilijk, kameraden, onze juiste positie ten aanzien van de nationale gedachte in het oog te houden, nu wij in naam van deze gedachte zoveel vernietigd zien. Het blijkt zelfs mogelijk, dat een minister van Defensie, met een beroep op het 'nationale', poogt, een kwart van het Nederlandse volk te sluiten buiten de volksgemeenschap. Dit is een schandaal; wat van die zijde onder nationaal mom in deze jaren is misdaan, mag óns niet op een dwaalspoor brengen. Het is niet anders dan een misselijke caricatuur van de nationale gedachte; de politiek van Deckers¹⁴ is een aanfluiting van het waarachtige nationaal besef, doch wij zullen zelf onze plaats in de Nederlandse natie bepalen; wij *hebben* haar bepaald door onze daden.

Hebben die tegenstanders gelijk, die beweren, dat de sociaal-democratie, onder de druk van de omstandigheden, uit vrees misschien wel, op menig punt en ook op het stuk van de nationale gedachte van standpunt zou zijn veranderd? Neen, zo is het niet. Het mag zijn, dat wij het accent wat hebben verlegd, uit wat ik straks mededeelde over de geschiedenis van de socialistische beweging blijkt wel, dat hier van iets geheel nieuws geen sprake is.

Indien het zo ware, dat de sociaal-democratie in deze dagen uit vrees voor het fascisme gauw een schuilplaats zou zoeken onder de nationale vleugels, – indien het zo

ware, dat onze voormannen onder de druk van de bezittersregering slaafs zouden inbinden om maar weer in genade te worden aangenomen, – indien het zo ware, dat wij ons zelf en ons verleden zouden verloochenen om ons 'aan te passen' aan de nieuwe anti-socialistische en anti-democratische mode, – indien dit zo ware, kameraden, dan zou vooral de jonge generatie terecht zich afkeren van deze politiek en terecht de eis stellen, dat wij als sociaal-democraten onze eigen weg zouden blijven gaan.

Nogmaals: *het is zo niet*. Juist in zware tijden hebben wij onszelf te blijven; wij staan niet te smachten om toegelaten te worden in het zogenaamd 'nationaal' crishuis, dat de burgerlijke partijen inderhaast hebben opgetrokken. Wij eisen onze plaats op in de *werkelijke* nationale gemeenschap op grond van ons beginsel én op grond van onze daden.

Vijanden menen ons te treffen, door te beweren, dat wij overstag zouden gaan en 'iets nieuws' zouden bedenken! Laten zij luisteren! Ik lees u voor uit een artikel van een sociaal-democraat: 'Genoeg om aan te tonen, dat de Internationale niet de ontkenning der nationaliteiten wil, maar haar handhaving tegen de machtspolitiek van de sterkere en haar organisatie en de voltooiing in het internationaal verbond van vrije volkeren, dat door de samenwerking van het proletariaat van de verschillende natiën wordt voorbereid.'

En verder uit hetzelfde artikel: 'Het streven der sociaal-democratie is juist, aan die toestand van vernedering en overheersing (van de arbeidersklasse) een einde te maken. Zij juist wil en kan er niet in berusten – zij wil de natie ook voor het proletariaat veroveren – zij wil het lot der natie door het proletariaat doen bepalen – zij wil het proletariaat niet slechts de nationale cultuur deelachtig doen worden, zij wil de nationale cultuur met de nieuwe elementen bevruchten, die de ontwaking en bewustwording van het moderne proletariaat daaraan toevoegt – zij wil, in één

woord, wel verre van het proletariaat te ontnationaliseren, dit tot nationale klasse verheffen.’

Zijn dit nu uitingen van een angstig mens, die zich gauw even in 1934 wil bekeren? Neen, ik las u voor uit een artikel van Troelstra, een artikel, dat hij bijna twintig jaar geleden, in 1915, in *Het Volk* heeft gepubliceerd.¹⁵ Wij eisen onze plaats in de nationale gemeenschap van Nederland op, op grond van ons *onveranderd* beginsel.

Wij houden van de ‘lage landen bij de zee’; door de historische lotsgemeenschap zijn wij aan dit volk gebonden. De Nederlandse taal is ónze taal; de taal, waarin wij denken en waarin wij de schoonheid hebben kunnen benaderen. Het is de Nederlandse kunst (de schilderkunst!), die ons leven rijker maakt. De massa is opgenomen in het cultureel leven, in de *Nederlandse* cultuur.

En evenzeer zijn wij verbonden aan dit land. Dat beseft niet de oppervlakkige mens, die slechts leeft voor geld verdienen en lol, – dat type is onnationaal. Maar wel weet gij het, leden van de A.J.C., die ‘naar buiten’ gaat, zodra uw werk het toelaat.

Ook de liefde voor het eigen land is ‘oud’ in de arbeidersbeweging. Lees, hoe Anatole France een beschrijving geeft van den ‘boer’ Jaurès, die na zijn steeds té drukke werk op het Franse platteland, herstel van krachten vindt.¹⁶ En denk aan de plaats in de Gedenkschriften van Troelstra, waar hij zegt: ‘Fries boer, die ik toch eigenlijk altijd gebleven ben’.¹⁷ Hier ligt het verband met de oerkrachten, die zich, als het goed is, laten gelden in ons persoonlijk leven en in het leven van onze beweging. Er is waarlijk geen reden, zich te verwonderen over de somtijds onweersaanbare kracht van de nationale gevoelens in de massa, – in onszelf.

Ontbreekt deze kracht, dan heeft de mens een arm leven. Ons land – en ons water.

Meer dan iets anders heeft de zee, heeft de worsteling

met het water binnen en buiten de duinen, het karakter van het Nederlandse volk bepaald. In de verdediging van de poldergrond en in de zeevaart vooral heeft ons volk zich die eigenschappen verworven, die den buitenlandsen bezoeker het sterkst treffen: de kalmte, de rust, de taaiheid ook in werk en strijd, en de sterk-ontwikkelde individuele verantwoordelijkheid (de schipper aan het roer!). En nu de oud-Hollandse zeevaarder, gesterkt door deze zelfde eigenschappen, zich opmaakt voor de verovering van de lucht, nu leven wij, sociaal-democraten, niet minder hartstochtelijk dan anderen mee met de successen van de Nederlandse vliegers en niet minder schrijnend treft ons de tegenslag, die in de strijd tegen de natuur-elementen altijd op den durvenden mens loert.

Ik hoop voor u, kameraden, dat voor u de verbondenheid met de zee een levend bezit is. Zo dichtte de burgerlijke revolutionair De Lamartine: ‘Altijd zullen *vrije* mensen houden van de zee’. Wij zullen de strijd, die wij op ons hebben genomen, het zekerst en het zuiverst winnen, als in onze houding is te herkennen de onverbiddelijke wil van den mens, die gewend is, zich staande te houden in de zeewind, in de Westerstorm. In een volk, dat het innerlijk verband met de zee weet te bewaren, zal het fascisme geen kans hebben.

Wij zeggen het openlijk en luide: wij zijn sociaal-democraten én Nederlanders. Wij zeggen ‘neen’ tot nationalisme en oorlogsvoorbereiding, maar wij zeggen ‘ja’ tot de nationale gedachte. Het oorlogsgevaar is weer dreigend? Welnu, het is onze taak, niet om de nationale gedachte te ontkennen, doch om haar op te heffen uit het slijk en uit het bloed, waarmede het kapitalisme haar heeft besmeurd.

Wij weten ons één met dit volk, met zijn fouten en met zijn deugden. Wij willen dit volk, *ons* volk, verlossen uit de hel van het crisis- en oorlogverwekkend kapitalisme; wij willen dit land maken tot een waarachtig vaderland niet

voor één bevoorrechte klasse, maar voor de gehele natie.

Wij, de strijders voor het democratisch socialisme, wij laten ons niet dringen buiten de Nederlandse volksge-meenschap. Wij ontzeggen onze politieke tegenstanders het recht, aldus met de nationale eenheid te spelen; wij zullen zelf uitmaken, waar wij staan en hoe wij staan tegenover de natie, waartoe wij behoren.

Wij hebben onze plaats – een steeds groter plaats, kameraden – midden in het leven van de Nederlandse natie. Nederland heeft ons, jonge sociaal-democraten nodig, opdat wij eindelijk van dit volk een *eenheid*, een sociale eenheid, maken. Nederland heeft ons nodig om het te verdedigen tegen het aansluitend gevaar van openlijk en verbloemd fascisme, – om te bewaren hier de geestelijke vrijheid, het hoogste nationale goed.

Nederland roept *ons*, want wij zullen dit land maken tot een onzelfzuchtig doch krachtig en zelfstandig onderdeel van de volkerengemeenschap, die eenmaal komen *zal*.

‘In de schaduwen van morgen’¹⁸

‘In oudere en engere gemeenschapsvormen scheidt en bedrijft het volk zelf zijn vermaak: in zang, dans, spel en athletiek’. Wel valt niet te ontkennen, dat van ouds ‘de verhouding uitvoerenden en toeschouwers’ heeft bestaan, doch zeker is, dat in de moderne tijd het ‘passieve element’ een steeds groter deel van het gebied van de sport heeft veroverd op het actieve. Men laat voor zich spelen; kijkt toe, hoe anderen spelen. En: ‘zelfs het toeschouwen van sportwedstrijden wordt vervangen door de surrogaten van het radioverslag en het sportverslag in de courant’.¹⁹

Ziehier een greep uit het vrijwel alle gebieden van het menselijk leven bestrijkend betoog, waarin de Leidse hoogleraar Huizinga zijn ‘diagnose’ geeft van ‘het geestelijk lijden van onze tijd’.

De herfst-Zondag is warm; wijd staan de ramen open. Een eerste poging, voor de lezers van *De Socialistische Gids* Huizinga’s nieuwe boek te bespreken, moet onherroepelijk mislukken. Van links, van rechts – het is niet nauwkeurig vast te stellen, waar vandaan – klinkt radiogebrul: het ooggetuige-verslag van een internationale voetbalwedstrijd. Het baat niet, als men de ramen sluit. Het ‘verslag’ dringt door de muur, door het plafond (of komt het van beneden?). Hier is geen verweer mogelijk; wij laten het werk liggen.

In de andere kamer spelen de kinderen; hén stoort het kabaal niet. Het is een pijnigende vraag: zal een volgende generatie nog in staat zijn, te begrijpen, waarom dit, alle mensen van hun rust berovend, radio-geraas voor ons niet anders kan zijn dan een barre stompzinnigheid? De kinderen – Huizinga immers koos voor zijn veelzins sombere diagnose de titel: ‘In de schaduwen van morgen’!

‘Inkeer nu tot het diepste in hem zelf en wijding van het ogenblik zijn de dingen, die de mens om cultuur te bezitten volstrekt nodig heeft.’²⁰ Hoe zal het hiermee in de wereld van onze kinderen gesteld zijn?

Waarlijk, wij zijn niet ongevoelig voor de rondwarende ‘ondergangsstemmingen’, die Huizinga er toe brachten, ons zijn kijk op de ziekte onzer cultuur voor te zetten, opdat wij er ons rekenschap van geven, ‘hoezeer het bederf, dat haar bedreigt, is voortgeschreden’.

Het bovengenoemde ziekte-symptoom is stellig niet het ernstigste; het is bovendien een zaak, waaromtrent men gevoelig van mening kan verschillen. Mits maar zo sterk mogelijk de drang tot ‘zelf-doen’ en zelf-spelen worde ontwikkeld – zo horen wij tegenwerpen –, waarom zouden zij, die een grote wedstrijd niet kunnen bijwonen, niet een verhaal krijgen, geschreven of gesproken?

Als ‘ziektesympptomen’ van de tegenwoordige cultuur bespreekt de schrijver een aantal verschijnselen, die, als wij het wel zien, niet allen als gelijksoortig of gelijkwaardig kunnen worden beschouwd. Naast de scherpe ontleding van krachten, die, zo zij al niet vijanden-van-cultuur mogen worden genoemd, dan toch stellig beheersing behoeven om niet tot zulke vijanden te worden, vindt men bezwaren, die meer van persoonlijke aard zijn. Wat Huizinga bijvoorbeeld schrijft over de film, is stellig niet op één lijn te stellen met zijn beschouwingen over ‘de verzwakking van het oordeel’ en ‘de daling van de kritische behoefte’, – met zijn indrukwekkend pleidooi voor het ongerept behoud van ‘waarheid en menselijkheid, rede en

recht’. Wij weerstaan de verleiding, uit te wijden over de culturele betekenis van de film-kunst, en over de geestelijke inspanning, die het kritisch zien van het filmwerk vraagt. En wij erkennen gaarne, dat deze persoonlijke toon evenzeer als de persoonlijke, harmonische stijl aan het boek van Huizinga die kleur en levendigheid verlenen, die het ‘boeiend’ maken in de beste zin van het woord. Wie dit boek eens heeft opgenomen, leest het uit; – wellicht hier en daar tegenstribbelend, doch hij léést.

De grote waarde van Huizinga’s laatste werk is, dat het – kritisch overal en somber voor verreweg het grootste deel – niettemin *positief* is. Het staat niet zo, dat de schrijver ‘tegen’ de radio of ‘tegen’ de film zou zijn, – evenmin als hij ‘tegen’ één van de andere producten van de moderne techniek of ‘tegen’ het met deze techniek gegroeide organisatie-verschijnsel zou willen optornen. Hij is niet de ‘laudator temporis acti’, zingt niet de lof van schone, vroegere dagen om in het heden niets dan boosheid te zien.

‘Wij weten het: deze wereld van heden kan niet terug op haar pad. Het werd ons onmiddellijk bewust, wanneer wij dachten aan het werk van wetenschap, wijsbegeerte, kunst. De gedachte, het vormscheppend vermogen, zij moeten onversaagd verder op de weg, die de geest hen dwingt te gaan. Maar het is niet anders met de techniek en haar reusachtig apparaat en met de ganse economische, sociale en politieke toestand. Het is ondenkbaar, dat men door een gewild ingrijpen het aldoordringende mechanisme van kennisverspreiding, d.w.z. volksonderwijs, publiciteit, boekenproductie, zou willen of kunnen beperken, of dat men nieuwe mogelijkheden van verkeer, techniek en utilisering der natuur zou willen of kunnen beletten.’²¹

Wel stelt de schrijver de vraag: ‘Is het cultuurproces, dat wij beleven, één van barbarisering?’²², doch juist op die

bladzijden, waar de hartstocht dringt door het betoog, blijkt, dat hij gelooft aan de mogelijkheid, 'dit erfgoed der eeuwen, dat Westerse cultuur heet', zuiver te bewaren. Wat is dit boek anders dan een poging om het geestelijke gezag, dat Huizinga ongetwijfeld in ons land heeft, juist voor het beschermen van deze cultuurgoederen aan te wenden? Hij geselt, hij vermaant, – dus hij gelooft.

Cultuur, aldus Huizinga, vereist in de eerste plaats evenwicht van geestelijke en stoffelijke waarden. Evenwicht, – telkens treft het in dit boek, hoezeer de schrijver waarde hecht aan 'het harmonische' als onmisbare grondslag voor cultureel leven.

In de tweede plaats: 'Cultuur is gerichtheid', 'en wel op een ideaal, dat meer is dan dat van een individu, op een ideaal der gemeenschap'. Men zou Huizinga onrecht doen, door zijn werk 'individualistisch' te noemen. De kritiek op de ontwikkeling van het organisatie-wezen moge op een enkele plaats toegespitst schijnen door persoonlijke gevoelens; hij moge voor de wetenschap bepleiten 'het onmisbare isolement'; – wie de gedachtengang van dit boek zorgvuldig volgt, ziet in, dat het gedragen is door een gemeenschapsideaal. Reeds op de tweede bladzijde stelt de schrijver tegenover de vele onheilspellende tekenen de wil 'om samen te werken', de bereidheid van den modernen mens 'elk ogenblik zijn moed en zijn gehele persoon te geven aan een algemeen heil'. De mens, zo lezen wij elders, kán zich bedienen van de krachten dezer wereld 'door zich doelmatig te groeperen'. En als hij aan het slot meent te moeten vaststellen, dat de mensen, toen mechanisering en organisatie hen 'wezen naar' 'het collectivisme', er slechts in slaagden, 'het kwade te verwezenlijken, dat elk collectivisme in zich draagt', dan wijst hij niet 'terug', maar 'verder' naar 'het goede', dat eveneens in het collectivisme gelegen is. Een kreet om geestelijke vrijheid en om ruimte voor iedere persoonlijkheid is Huizinga's boek stellig; doch even stellig is het *niet* individualistisch

in de zin van: 'Laat ieder voor zich zorgen en de sterkste winnen'. Daarvoor is de ondertoon te religieus: 'een cultuur kan hoog heten, al brengt zij geen techniek of geen beeldhouwkunst voort, maar niet, als zij de barmhartigheid mist'.²³ De barmhartigheid, – het motief keert telkens terug.

In de derde plaats noemt Huizinga in zijn omschrijving van cultuur 'de eerste en oorspronkelijkste trek': het beheersen van natuur. Men vatte dit niet uitsluitend op in de technische zin; hier moet evenzeer worden gedacht aan de beheersing van eigen natuur; aan dat element, 'dat voor alle ware cultuur onmisbaar is: dat van dienst'.

Men ziet het: deze cultuuropvatting past zeer wel bij de geestelijke grondslagen van de tegenwoordige sociaal-democratie. Huizinga keurt af, dat volken, klassen en gezinden hun eigen cultuur menen te kunnen sluiten in hun 'welstands-, machts- en veiligheidsideaal', terwijl, wil er in werkelijkheid cultuur aanwezig zijn, het ideaal moet uitgaan 'buiten en boven de belangen van de gemeenschap zelve, die haar draagt'. Zeker doelt deze kritiek niet in de laatste plaats op de arbeidersbeweging; doch voor haar mag zij evenmin rechtvaardig worden genoemd, als voor andere stromingen in het Nederlandse volk. Wij erkennen het: er is en wordt ten deze gezondigd, door ons en door anderen, doch dat het streven naar dienst aan wijder gemeenschap, dat het streven naar dienst aan de geest, zou ontbreken, – het kan niet in redelijkheid worden volgehouden.

Het is niet mogelijk, uitvoerig te spreken over de hoofdstukken, waarin Huizinga de gegevens van 1935 toetst aan zijn cultuur-ideaal. Een enkele greep slechts.

Als één van de meest verontrustende verschijnselen bespreekt de schrijver: de algemene verzwakking van het oordeel. De vooruitgang van de wetenschap en de uitbreiding van het onderwijs hebben niet de resultaten gebracht, die onze voorouders zich droomden. Wél echter 'geraakt de gemiddelde mens minder en minder aange-

wezen op eigen denken en eigen uitdrukking'.²⁴ Als schuldege wordt aangewezen 'de moderne organisatie van kennisverspreiding', het goedkope boek, en vooral de krant en de radio. De kennis heet veelsoortig en oppervlakkig; voor 'een oog zonder kritische bewapening' is de geestelijke horizon te wijd. – Hier vinden wij weinig stof voor tegenspraak. De waarschuwing voor de gevaren van halve kennis en napraterij is, zeker in de arbeidersbeweging, reeds sedert jaar en dag telkens weer gehoord. Maar wij moeten ook hier 'doorheen'. De gevaren peilen, om ze met welgericht ontwikkelingswerk te overwinnen.

Niet minder nijpend is: de daling van de kritische behoefte. De drang, zich een zo zuiver en eerlijk mogelijk oordeel te verwerven, is verzwakt. Het moge juist zijn, dat volstrekte objectiviteit niet is te bereiken, – waar de trouw aan de Waarheid ontbreekt, heeft, ook naar onze stellige overtuiging, het leven een deel van zijn waarde – en van zijn waardigheid! – verloren.

Als een uiting van 'afval van de geest' beschouwt Huizinga vervolgens de verzwakking van de morele normen. Als 'afval van de geest' ook de roep om 'heroïsme'. De historicus, die in zijn studie *Nederland's Geestesmerk*²⁵ het beeld van het Nederlandse volksbestaan, ook in de bloeitijd van de Republiek, als 'onheroïsch' moest karakteriseren, stelt tegenover de lust naar uniform en 'er op slaan' het bekende woord van Nelson: 'Engeland verwacht, dat iedere man zijn plicht zal doen' (*niet*, dat iedere man een held zal zijn). Hiermede houdt ten nauwste verband het 'puerilisme'²⁶; er zijn gehele volkeren aan te wijzen, die zich, zo zij met levensgevaarlijk spel worden afgeleid, gaarne als onmondigen laten behandelen.

In meer dan één opzicht is het beeld, dat in deze bladzijden getekend wordt, té donker uitgewerkt. Er zijn plaatsen, waar boze woorden over niet nader aangeduide dagbladartikelen, ministeriële redevoeringen, e.d. prikkelen; wie wordt hier aangevallen? Het is ook zeker niet juist, dat

'het goede' in het collectivisme nergens zou zijn verwezenlijkt. De gevaren, door Huizinga ontleed, bestaan, doch levend en werkzaam zijn eveneens de tegenkrachten, die de schrijver niet of onvoldoende laat wegen. Schaduwen, – én licht.

Vergissen wij ons, als wij oordeelvellingen, die té negatief en daardoor onbillijk zijn, toeschrijven aan de omweg, die Huizinga's belangstelling voor de wereld-van-thans heeft genomen? Via bestudering van de nieuwere Amerikaanse geschiedenis en teboekstelling van indrukken uit het moderne Amerika kwam de historicus tot de cultuurproblemen van deze tijd. Wie het hier besproken werk met Huizinga's beide boeken over Amerika vergelijkt, vindt herhaaldelijk en uiteraard niet steeds ten onrechte, critiek op Amerikaanse verhoudingen geprojecteerd op West-Europa.²⁷ Wij denken hierbij in het bijzonder aan de wel zeer geringe waardering voor de staat en zijn organen, en aan het harde oordeel over politieke en maatschappelijke organisaties.

Men versta ons wel: wij zeggen niet, dat de onmiddellijke, warme belangstelling voor de problemen van ons, West-Europeanen, Nederlanders, niet bij den schrijver oprecht zou leven. Vergelijkt men vervolgens de enkele bladzijden, die in *Nederland's Geestesmerk* aan 'de crisis der cultuur' zijn gewijd, met Huizinga's nieuwe boek over hetzelfde onderwerp, dan blijkt, dat het oordeel van den schrijver thans ruimer en – als wij het zo mogen zeggen – milder is geworden. Het heeft hierdoor stellig aan algemene geldigheid, én aan invloed, gewonnen.

Moeten wij, alvorens te spreken over de algemene betekenis van dit welsprekend pleidooi-voor-de-geest, 'het marxisme' verdedigen tegen de aanvallen, die het heeft te doorstaan? Het is niet recht duidelijk, wat de schrijver onder 'het marxisme' verstaat. Bedoelt hij slechts het vermelde 'handboekje van moraal voor den jongen sowjet-burger'? Dan gaat het verwijt onze deur voorbij. Reeds twintig

jaar geleden heeft de Nederlandse sociaal-democratie het streven, haar te binden aan een zogenaamde 'klasse-moraal', resoluut afgewezen. Wie iets verstaat van wat er leeft in het democratisch socialisme, kan het verwijt, dat 'het zedelijk ideaal' 'ondergeschikt aan het maatschappelijk ideaal' zou blijven, onbesproken laten. Wij bepalen ons verder tot de opmerking, dat bij de in ander verband geplaatste beschuldiging tegen de 'leer' van de klassenstrijd niet had mogen ontbreken een woord over het *feit* van de klassenstrijd.

Toen de eerste verwoestende golven van het geestloos en geestvernietigend nationaal-socialisme over Duitsland sloegen, zijn velen van ons wel zeer teleurgesteld geweest door de onverschilligheid, waarmede de Nederlandse intellectuelen (de werkers van de geest!), de gebeurtenissen aankeken. Verstond men dan niet zin en draagwijdte van de afgekondigde geestelijke dictatuur? Men liet de vlammen van de boekenbrandstapel branden, en zweeg.

Terwijl velen, die zich anders gaarne bewegen in het publieke leven van onze dagen, niet van zich lieten horen, was het Huizinga, die sprak. De historicus, die de stilte van het studeervertrek boven alles prefereert, heeft het 'isolement' verlaten en is getreden in de publieke strijd. Men herinnert zich zijn optreden als rector-magnificus tegen een anti-semietisch hitser.²⁸ Ook dit boek is een daad. Steeds weer culmineert de critiek op moderne verschijnselen in een hartstochtelijk protest tegen de geestelijke verwording van de dictatuur, haar leer en haar praktijk. Zal intellectueel Nederland nu beseffen, dat het bij de grote kamp van onze dagen tussen democratie en dictatuur ook gaat om de eigen zaak: om de vrijheid van de geest en daarmee om de geest *zelf*? Zien wij het wel, dan kan Huizinga's boek in deze zin een gebeurtenis zijn in de geschiedenis van ons land. Over talrijke onderdelen, over de meest wenselijke uitwerking van de grondgedachte, kan men van mening verschillen, doch er is geen schikking

mogelijk tussen de dictatuur en de vrije geest.

In het hoofdstuk, aan de verzwakking der morele normen gewijd, rept de schrijver van de gevaarlijke neiging, niet meer te vragen naar recht en menselijkheid, zo een bepaald politiek systeem maar succes heeft: 'Onrecht, wreedheid, gewetensdwang, verdrukking, leugen, trouweloosheid, bedrog, rechtsverkrachting?' – Maar de straten zijn nu toch maar prachtig schoon, en de treinen komen op tijd!²⁹ Hoeveel oppervlakkige bewonderaars van Mussolini (om van de verdedigers van Hitler niet te spreken) kunnen zich dit voor gezegd houden?

Er is sprake van het verloochenen van het kritisch oordeel, van het verloochenen van de waarheid. Ook de wetenschap moet prijzen, wat de machthebbers wijzen; de beoefenaar van de wetenschap is onder de dictatuur onderworpen aan de diepste vernedering, in zijn kennen en denken. 'Waartoe moet, als het toch niet om kennen te doen is, de Staat zijn denkers voor of achter zijn triomfkar spannen om zijn waarde te bewijzen? Geeft hun een echtelijk bed, een spa en een uniformpet.'³⁰

Wij moeten met het citeren bescheiden zijn. Huizinga behandelt de 'rassentheorie'. Het zou onjuist zijn, te zeggen, dat hij deze 'theorie' bestrijdt; hij *vermorzelt* alle zotteklaap, die mannen met een wetenschappelijke naam daaromtrent onder de knoet van den dictator moeten bewerken. Wij noemen nog zijn uitvoerige bespreking van de nieuw-Duitse leer der staatsvergoding. En wij mogen niet onvermeld laten, dat deze schrijver, voor wien de Nederlandse nationale gedachte een zeer kostbaar goed is, – niet desondanks, doch juist *daarom* zich verzet tegen een nationalisme, als de 'nationaal'-socialisten prediken.

In de loop van zijn betoog vindt Huizinga meer dan eens gelegenheid, de gruwel van de moderne oorlog te laken. Verklaarend, dat hij geen voorstander is van nationale ontwapening, levert hij een even nuchtere als indrukwekkende aanklacht tegen de aanwending van bacteriologi-

sche middelen in de krijg; van nog groter belang lijkt ons zijn bestrijding van die geestelijke verwordingsverschijnselen, waaruit, zoals hij terecht aanduidt, de oorlogsgezindheid voortkomt.

Dat er donkere schaduwen liggen over ons aller leven, het valt niet te ontkennen. Doch er zijn lichtpunten en wij beschouwen het boek van Huizinga als één van de belangrijkste. De Leidse historicus heeft met dit boek zijn kennis en zijn kunnen in dienst gesteld van de geest, die inderdaad verdediging behoeft.

Verheugend is vooral, dat dit boek ook wordt *gelezen*. In enkele weken zijn duizenden exemplaren gekomen in handen van het Nederlandse publiek. Geheel de machtige ‘moderne organisatie van kennisverspreiding’, door Huizinga zeer kritisch besproken, is in actie gekomen om mede te werken bij de verbreiding van zijn gedachten. Het gebeurt niet vaak, dat de gehele Nederlandse pers aan een boek zoveel aandacht besteedt; en de radio – ja, óók de radio – deed het hare, om Huizinga’s beroep op hen, die in de geest geloven, te verbreiden.

Huizinga heeft gesproken en de publieke opinie van Nederland hoort toe. Het boek vond stellig niet voor alle onderdelen, doch zeker wel voor de leidende gedachten instemming bij de grote meerderheid van ons volk. Men heeft de bedenking geopperd, dat de schrijver juist in zijn conclusies ‘vaag’ is? Wij erkennen het, doch wij accepteren het *niet* als verwijt. Ware Huizinga concreter geweest, dan zou hij ongetwijfeld, van links en rechts, protesten hebben uitgelokt. Zulk een discussie zou haar belang hebben gehad, doch het boek zou niet hebben bereikt, wat thans bereikt is: dat democratisch Nederland zich op de grondslag van Huizinga’s werk bewust kan worden van krachten en opvattingen, die allen verbinden. De noodzakelijke gedachtenwisseling over de meningsverschillen kan in ander verband plaats vinden.

In de tweede druk van *Nederland’s Geestesmerk* heeft Huizinga zich wél aan een praktische conclusie gewaagd en wel op het terrein der politiek. Ook daar vinden wij opmerkingen van algemeen-historische aard, waarmede een ieder, die zich op politiek terrein beweegt, rekening moet houden. Doch als geheel is het slot van deze tweede druk voor ons onbevredigend, omdat het niet past op de bestaande verhoudingen.

Huizinga’s laatste boek ontleent zijn waarde aan zijn algemene geldigheid. Het zou onjuist zijn, te suggereren, dat Huizinga in enig opzicht sociaal-democraat zou zijn. Waar zijn sociaal-economische zienswijze even om de hoek komt, blijkt voldoende, dat dit geenszins het geval is. Wij zullen niet ‘naar ons toe rekenen’ en een gevierd schrijver ‘inrekenen’. Wel kunnen wij met recht verklaren, dat in de sociaal-democratische arbeidersbeweging de krachten van de geest, waarop Huizinga een beroep doet, zich met de dag sterker laten gelden. Wij zouden willen waarschuwen tegen een lichtvaardig citeren van een enkele smakelijke zinsnede uit dit boek ter staving van eigen bewering of betoog. Ongetwijfeld zijn hier te vinden ‘de stokken om honden te slaan’, waarin volgens Huizinga ‘de hedendaagse politieke publicistiek’ zou handelen. Men moet het liever niet doen. Het zou een grote winst zijn voor het publieke leven in dit land, zo het mogelijk bleek, van de emotie, die Huizinga met zijn boek heeft gewekt, althans iets zuiver te bewaren. Laat het een band zijn die alle burgers van democratische – en dus van Nederlandse – gezindheid bindt.

Indien al in de dagelijkse praktijk aan de door Huizinga gestelde geestelijke normen niet steeds valt te voldoen, – zij moeten toch de *normen* blijven; het zal niemand kwaad doen, eigen werk en optreden hieraan van tijd tot tijd te toetsen.

Schaduwen, – zijn het schaduwen van ‘morgen’? Hoe het ‘morgen’ zal groeien, is mede van ons afhankelijk. De

sociaal-democratie erkent en aanvaardt haar verantwoordelijkheid. Het gaat er om, oude cultuurgoederen te bewaren, door ze te verjongen; het gaat er om, voor onze 'eigen mensen', én voor het volk, te midden waarvan wij onze roeping vervullen, de geest in zijn zuiverheid te behoeden. Wij mogen niet nalaten, er in dit verband nogmaals op te wijzen, dat aan het einde van het congres voor het Plan van de Arbeid door den partijvoorzitter werd uitgesproken deze overtuiging: tenslotte gaat het ons om de *geest*.³¹

Temidden van de verbeterde gevechten tegen de materiële nood; temidden van de, onvermijdelijk scherpe, kamp tegen de verdedigers van oude maatschappelijke vormen, die naar onze overtuiging redelijk en zedelijk veroordeeld zijn; temidden van het dagelijks werk van organisatie, propaganda en strijd vergeten wij niet, dat de diepste grond van ons werk is gelegen in de vaste wil om – de woorden zijn de conclusie van Huizinga's boek – deze wereld 'te doordringen met geest'³².

Onszelf blijven

Het is geen schande, te erkennen, dat wij verdriet hebben. De oorlog is over ons gekomen; ons Nederland is bezet gebied; sedert de tiende Mei brengt iedere dag ons ervaringen, die ons het hart doorwonden.

Natuurlijk: voor een iegelijk stelt het dagelijkse leven zijn eisen; persoonlijke belangen, vreugden en zorgen, houden de mensen bezig. En toch, – en toch is daar op de achtergrond van ons bewustzijn, iedere minuut van dag en nacht, de smart over het lot van ons goede land.

Het heeft geen zin, dit te verdoezelen. Men kan net zoveel praten, als men wil, over plichten en mogelijkheden, die de nieuwe situatie biedt; men kan zelfs troost zoeken in beschouwingen over de vraag, welke gunstige gevolgen de ramp, die ons getroffen heeft, wellicht later voor ons volk zal kunnen opleveren. Alles goed en wel, maar in de geest van den Nederlander staat voorop de pijnigende herinnering aan de tiende Mei.

Laten wij de dingen zien, zoals zij zijn. Wij hebben de vijfdaagse veldslag verloren. Velen hebben zich in de eerste dagen na de capitulatie en later weer, trachten zoet te houden met allerhand illusies. Deze houding vermag ik niet te bewonderen; beter is het, de werkelijkheid recht in de ogen te zien, al is deze nog zo somber.

'Una salus victis nullam sperare salutem', – aldus de Ro-

meinese dichter Virgilius – ‘Voor overwonnenen is er maar één heil, en dat is, geen enkel heil te verwachten’. Deze kijk vertoont aanmerkelijk meer overeenstemming met de feiten, dan vele opgewekte beschouwingen uit de laatste maanden. Wie een krant opslaat, zou soms tot de slot-som komen, dat er eigenlijk helemaal niets aan de hand is. Och arme! Ons volk heeft in al zijn geledingen en in al zijn groeperingen geleerd, zelfstandig te denken. De al te zoe-te kost smaakt de overgrote meerderheid slecht. Wij gevoelen de druk; wij beleven het verdriet; en wij willen het weten.

Als men nu zou opmerken, dat de woorden, die ik hier van Virgilius aanhaalde, al te somber zijn, dan wil ik dat gaarne toegeven. Neen, wij hebben recht noch reden, ons te laten gaan in wanhoop. Is niet juist nu gebleken, blijkt niet iedere dag, hoe sterk de geestkracht van het Nederlandse Volk is? Wij, die in de oorlogsdagen deel hadden aan de landsverdediging, wij kennen de hechte verbondenheid tussen de zonen van één vaderland. Ook nadien is in ons land een algemeen Nederlandse gezindheid overheersend gebleven. De zeer velen, die het nationale leed niet ontvluchten, maar het moedig doorstaan, putten hieruit de kracht tot vertrouwen en tot trouw.

Er waren er in ons land, die de beslissende betekenis van de nationale verbondenheid niet voldoende erkenden; er waren er anderen, die zo vaak en zo gemakkelijk met de vaderlandsliefde verkeerden, dat de diepere zin schuiling onder al te vlot herhaalde woorden. In het uur van de nood hebben beide groepen, hebben de Nederlanders gelijkelijk, met volstrekke zekerheid ervaren, hoezeer zij hangen aan de eigen instellingen en eigen tradities, aan het eigen wezen van hun land. Ten deze bestaat er geen wezenlijk verschil tussen de aanhangers van de grote geestesstromingen in ons volk.

Als sociaal-democraat mag ik eraan herinneren, dat in 1937 de politieke organisatie van dit volksdeel in haar pro-

gram nadrukkelijk uiting gaf aan het besef van verbonden zijn met alle delen van de Nederlandse natie in een ‘historische lotsgemeenschap’³³. Inderdaad: de oorsprong en de kracht van het eigen-Nederlandse liggen in de geschiedenis. In het vuur van de grootse strijd tegen Spanje voor het behoud van de vrijheid is de Nederlandse natie gesmeed. Met de ontwikkeling van maatschappelijke toestanden en opvattingen is de inhoud van het begrip vrijheid ongetwijfeld veranderd; maar de kern is dezelfde. En het is zo geworden, dat de vrijheid, zoals wij die verstaan, en buiten welke voor een werkelijken Nederlander geen volwaardig leven mogelijk is, – dat die vrijheid onverbrekkelijk verbonden is aan het leven in een eigen, Nederlands staatsverband.

Het is goed, ons te verdiepen in de periode van Nederlands geboorte. De mannen, die onder de even bezadigde als bezielende leiding van Prins Willem van Oranje de strijd voor de vrijheid hebben aangeboden en deze strijd hebben volgehouden door zware jaren van tegenslag, zij hebben een taaie moed getoond, zoals de geschiedenis niet vaak te zien heeft gegeven. Hoeveel gelegenheden om op veelzins redelijke gronden het verzet op te geven, hebben zij voorbij laten gaan!

Ja, ons verdiepen in die geschiedenis! Dat houdt in, dat wij ons waar maken, wat de pioniers van ons zelfstandig volksbestaan hebben doorstaan; wat zij over hadden voor de zaak, waaraan zij hun leven hadden gewijd; wat zij hebben geleden en wat zij hebben volbracht. Ook in die dagen had ieder menskenkind zijn eigen belangen en zijn eigen zorgen. Toch kozen zij de zo gevaarlijke weg van de vrijheidsstrijd, jaar na jaar, en de moed en opofferingsgezindheid waren even groot bij de burgers van Haarlem, die tenslotte hun stad moesten overgeven, als bij die van Alkmaar en Leiden, die de macht van het Spaanse leger wisten te weerstaan. In en door deze verbeterde verdediging van de vrijheid en van de andere geestelijke goederen, die

onze voorouders bedreigd zagen, groeide de innerlijke en uiterlijke kracht van de Republiek der Zeven Provinciën. Reeds in de zeventiende eeuw kon hier een eigen beschaving opbloeien en in het Europees concert speelden deze lage landen bij de zee een eerste viool. Toen in de tweede helft van die eeuw het Frankrijk van Lodewijk xiv geheel Europa dreigde te overheersen, was onze stadhouder Willem III de aangewezen leider van het verweer. En nu weet ik heel goed, dat de geschiedenis van dit oude Nederland donkere bladzijden heeft; binnenslands waren vele ongerechtigheden aan te wijzen, er is onrecht gepleegd. Doch hoofdzaak is het algemene beeld; en wie dit onbevangen beschouwt, zal toegeven, dat, voor de verhoudingen van die dagen, de vrijheid van geest en geweten op Nederlands gebied thuis waren.

Dit zijn niet alleen mooie verhalen, waarmee wij onze kinderen stichtelijke uren kunnen bezorgen. Het is de levende werkelijkheid, waarin diep de wortels gaan van ons aller bestaan. En nu is dit de vraag, waarvoor de barre omstandigheden van het ogenblik ons stellen: hoezeer ook onze omstandigheden en onze taak als Nederlanders mogen verschillen van die, waaronder onze voorouders op hun wijze de zaak van de Nederlandse vrijheid moesten dienen, – leeft nog in ons de kracht om het eigen-nationale vast te houden in alle omstandigheden? Hebben wij de taaie vasthoudendheid, om trouw te blijven, ook als alle tekenen ongunstig zijn, ook als het lange tijd zou duren? Zullen wij dan in staat zijn, standvastig te blijven, ondanks meer of minder nuttige bijkomstigheden, die men ons wellicht zal voorzetten?

‘Standvastich is ghebleven mijn hert in teghenspoet’; wij kennen deze regel van het Wilhelmus. En laten wij dan goed bedenken, dat het gaat om trouw aan de oudere, en aan de nieuwere vaderlandse geschiedenis; ook aan de geschiedenis van de jongste jaren, die wij allen gezamenlijk hebben beleefd en waarvoor wij allen verantwoordelijk

zijn. Een nuchter beoordelaar zal trouwens moeten erkennen dat wij ons ook voor deze jongste geschiedenis geenszins behoeven te schamen.

Of de zin voor vrijheid, voor het ‘eigen baas zijn’, die meer dan iets anders het Nederlandse volkskarakter bepaalt, dan geen nadelige gevolgen heeft naast de vele voordelen? Ongetwijfeld is dit het geval en in vrijheid zijn wij er steeds op uit geweest om de noodzakelijke verbeteringen aan te brengen. Maar de vrijheidszin is de kern van ons volkskarakter, waaraan men niet ongestraft raakt; de andere trekken van het Nederlandse volkskarakter zijn alle hieraan verbonden. Deze geestesgesteldheid moge op vele gebieden de uiterlijke verdeeldheid in de hand werken, zij is tenslotte het bindende element. Tegen té grote gespletenheid, tegen bepaalde uitwassen, hebben velen hun bezwaren; wat ik, ten gunste van een hechtere Nederlandse eenheid, vóór 10 Mei heb geschreven, het is ook thans mijn overtuiging. Maar laten wij intussen vooral niet uit het oog verliezen, dat de Nederlanders hebben bezeugd, met de vrijheid gezamenlijk grote werken te kunnen verrichten. Men wijst, met recht, veelal op de Zuiderzeewerken; er is veel meer, én in onze industrie, én in onze landbouw, én in die handel, waaruit eenmaal onze voorouders de middelen voor de grondvesting van de Republiek der Zeven Provinciën hebben geput.

Natuurlijk waren wij in ons land niet ‘klaar’. Een levenskrachtig volk staat niet stil. Wij, sociaal-democraten, achtten met name op economisch en sociaal gebied, ingrijpende hervormingen noodzakelijk. De tijd was naar ons oordeel gekomen voor een binding van voortbrenging en verdeling in die zin, dat de overheid voldoende zeggenschap had om het gemeenschapsbelang steeds te kunnen laten overwegen, zonder anderzijds de bewegingsvrijheid van de afzonderlijke bedrijven aan te straffe banden te leggen, zonder te raken aan de geestelijke vrijheid. De tijd was gekomen, zo betoogden wij, om door een redelijke

maatschappelijke organisatie een zo groot mogelijke bestaanszekerheid te verschaffen aan alle medeburgers, in de eerste plaats door een grootse en moedige bestrijding van het kwaad der werkloosheid. Voor iederen burger van ons land behoort, zo luidde ons program, de gelegenheid te bestaan voor een ontplooiing van zijn persoonlijkheid.³⁴ Dat was vóór de tiende Mei mijn overtuiging, zij is het nog.

Staatkundige hervormingen zouden, zo hebben wij uiteengezet, de maatschappelijke vernieuwing moeten begeleiden. Zou hervorming van ons partijstelsel mogelijk blijken, dan zou daarvoor niet mogen worden teruggedeinsd. Ik heb aan deze inzichten uiting gegeven vóór de oorlog; mijn opvatting is niet veranderd.

Maar men versta mij wel: als voorstander van een vernieuwing van de Nederlandse samenleving sta ik verre van hen, die thans met luider stemme al het oude smadelijk veroordelen. Willen hervormingen een zuiver Nederlands karakter hebben, dan zullen wij zelf dit werk moeten verrichten, in vrijheid. In tijd van vreemde bezetting doet men beter, de critiek op het goede, eigen nest binnen de wal van zijn tanden te houden. En als wij dan niet mogen spreken over de vraagstukken, die voor iederen Nederlander de hoofdzaak behoren uit te maken, – dan zullen wij goed doen over andere kwesties van openbaar belang, die, hoe belangrijk zij ook zijn mogen, toch altijd in het tweede gelid komen, zo sober mogelijk te zijn. Voor Nederlandse vernieuwing is het nu niet de tijd.

Nu komt het erop aan, voor alles en aaneengesloten Nederlanders te zijn, en te bewaren, wat het wezen van ons nationaal bezit vormt.

Bij de Nederlandse vrijheidszin behoort de verdraagzaamheid. En opnieuw wil ik grif toegeven, dat in onze geschiedenis de verdraagzaamheid maar al te vaak met voeten is getreden. Niettemin, waren wij, Nederlanders, gemeenlijk verdraagzamer dan anderen. Wie immers voor zichzelf

de vrijheid vraagt, zijn oprechte overtuiging te belijden en te dienen, kan dit in redelijkheid aan een ander niet ontzeggen. Zo is gegroeid in ons volk die heilzame afkeer van overheidsdwang op het gebied van de geest. De overheid moet haar gezag laten gelden, waar dit terwille van het geheel geboden is, doch de machtsmiddelen hebben halt te houden voor de poort van het geweten. Geestelijke vrijheid, vrijheid van godsdienstige en van staatkundige overtuiging, – dit is een van de pijlers van het openbare leven van ons land.

In ons volkskarakter treft voorts een opmerkelijk zuiver gevoel voor rechtvaardigheid en recht. Daden of praktijken, die mensen of mensengroepen onrecht berokkenen, vinden voor het volksgeweten geen genade. Het beginsel van de rechtsgelijkheid van alle burgers, ongeacht maatschappelijke welstand of ras, zal men nooit kunnen loslaten in een organisatie van het openbaar bestel, die nog Nederlands wil heten. Stevig en onwrikbaar staat de Nederlander met zijn overgeleverde zin voor het recht, – en voor ‘zijn’ recht, – met zijn beide benen geplant in de kleibodem. Gunstig is het bij ons volk ook gesteld met de hierbij ten nauwste aansluitende drang naar waarheid. Hier komt een goede dosis nuchterheid, hier komt de kritische zin te hulp. Een leuze of bewering, die voor onze nationale overtuiging en verhoudingen niet passen, zullen nooit een enigszins belangrijk deel van ons volk van de wijs kunnen brengen. Spreekt een buitenlander over de Nederlandse nuchterheid, dan loopt hij gevaar, zich te vergissen. Want de nuchtere beoordeling van medemensen en zakelijke vraagstukken gaat in ons volk samen met een diep verankerd geestelijk leven, dat ook de eenvoudige, dagelijkse levenspraktijk voor een goed deel bepaalt. Wellicht kan men ons met zeker recht verwijten, dat wij ‘zwaar op de hand’ zijn. Laten wij het verwijt aanvaarden en tot troost ons waar maken, dat daar tevens de volkstrek ligt, die ons in het uur van de beproeving sterk en standvastig kan doen

zijn. Individuele uitzonderingen doen niet af aan het algemene beeld: in de zomer van 1940 heeft het Nederlandse volk in zijn geheel zich standvastig getoond. Niemand kan ontkennen dat dit een bewijs is van geestelijke kracht; het zijn geestelijke factoren, die hier, ook als de beproeving lang moet duren, de doorslag zullen geven. Voor de weerstandskracht van een volk, welks geestelijk bezit zozeer van ouds doordrongen is met een diep beleven van het Christendom, mag men in dit verband met goede gronden hopen.

Steeds weer is hier sprake van ons volk als een geheel. Inderdaad hebben de oorlogsdreiging en de oorlog zelf de eenheidsdrang ten zeerste versterkt. Op zichzelf is dit winst, mits wij goed begrijpen, wat wij willen en wat wij niet willen. Reeds geruime tijd stond het voor velen die zich hadden bezig te houden met de openbare zaak in ons land, vast, dat zekere, ons volk verdelende, krachten moesten worden geremd; dat het eenheidsbesef versterking behoefde. Ook op dit stuk wil ik gaarne herhalen wat ik vóór de tiende Mei van dit jaar als mijn overtuiging heb doen kennen. Het was tijd, opruiming te houden onder tegenstellingen, die haar actuele betekenis hadden verloren; het was tijd, de samenwerking tussen de onderscheiden volksgroepen en geestesstromingen te versterken. Reeds voltrok zich in het openbare leven van ons land een ontwikkeling in deze richting; op een gelukkige voortzetting mochten wij hopen.

Echter moeten wij heel goed weten, waar wij heen willen. De Nederlandse volkseenheid is een realiteit en moet als een positieve kracht erkenning vinden. Maar als er nu iets is, dat de geschiedenis van ons land leert dan is het wel dit, dat deze eenheid nooit anders kan zijn en nooit anders mag zijn dan een eenheid-in-verscheidenheid. Het zou volstrekt onmogelijk zijn, alle Nederlanders te dwingen in één geestelijk uniform. Het zou, zo het al mogelijk ware, een onherstelbare verarming betekenen van het Neder-

landse geestelijke bezit. Soms krijgt men de laatste tijd de indruk, alsof het een nationale ramp is, als de éne man over geestelijke of staatkundige vragen een andere opvatting heeft dan zijn landgenoot! Men wil toch ons geestelijk leven niet morsdood maken, door elke wrijving, elke eerlijke strijd der overtuigingen uit te bannen? Laten wij de verscheidenheid behouden en eren, die nu eenmaal aan onze beschaving haar eigen kleur en eigen waarde heeft gegeven. En laten wij, juist terwille van een ware, Nederlandse volkseenheid, gepast wantrouwen in acht nemen tegen een oppervlakkige, al te schematische roep om eenheid.

Er is trouwens naar mijn mening veel oppervlakkigs in hetgeen aan onze landgenoten in de laatste maanden is voorgezet. Hier en ginds stonden de 'vernieuwers' op; lieden van zeer uiteenlopende geestelijke afkomst hielden ons in verschillende toonaard voor, hoe de wereld er, na de gebeurtenissen van de voorzomer, voor zeer lange tijd wel zou uitzien, en wij kregen de hartelijke uitnodiging, met bekwame spoed de voor de hand liggende conclusies te trekken. Nog was de kruitdamp niet opgetrokken na de korte, maar felle strijd, binnen onze landspalen gevoerd; nog hing de rook van de branden boven enkele onzer goede steden; – en reeds waren alom profeten gereed met hun gevolgtrekkingen die naar hun eigen smaak van wereldhistorische betekenis waren. Laat ik eerlijk bekennen, dat ik – ik ben nu eenmaal geschiedkundige – over deze onbezonnen haast heb geglimlacht. Zou het niet beter zijn, eerst eens tot rust te komen en te pogen een beetje afstand te nemen van de daverende dingen, die over ons zijn gekomen? Wij hebben lieden gezien, die zich repten, om den volke hun bekering kond te doen; een verheffend schouwspel heeft men het over het algemeen niet gevonden. Wat wij nodig hebben, is een beetje geduld; wat wij nodig hebben is een beetje geloof, – geloof in de blijvende zelfstandige kracht van ons volk, en geloof in de beginse-

len, die wij tot voor kort in vrijheid hebben gediend; wat wij nodig hebben is vooral: trouw.

Zie ik het goed, dan is een opwekking in deze zin voor de grote meerderheid van ons volk overbodig.

En nu krijgen wij te horen, dat de opvatting, die ik hier in het kort heb aangegeven, ‘conservatief’ zou zijn. Het zij zo. Als het dan ‘conservatief’ moet heten, na 15 Mei trouw te blijven aan wat voordien in vrijheid en uit eigen kracht in het Nederlandse openbare leven was gegroeid, en nog groeide; als het dan conservatief moet heten vast te houden aan die beslissende grondslagen van ons nationaal bezit, die ons volk verbinden met zijn geschiedenis – als het dan ‘conservatief’ moet heten, ook in de tegenwoordige omstandigheden de overtuiging te belijden, die men zich voor de tiende Mei na rijpe overweging had verworven; – als het dan ‘conservatief’ moet heten, als een man zichzelf te blijven; – goed, dan zijn miljoenen Nederlanders ‘conservatief’, en dan stellen wij daar een eer in.

Stralend stond de jonge zomer over de Nederlandse velden toen het oorlogsgeweld over onze grens kwam. Vrediger dan ooit lag het schone land, waarin wij ons opmaakten voor de verdedigingsstrijd. Nu is de zomer voorbij en in de eerste dagen van de koude herfst welft zich opnieuw een blauwe hemel over de lage landen bij de zee. In de tintelend klare lucht juicht het gezang van de kinderen, en luide klinkt hun lied tegen de huizen van een oude Hollandse gracht: ‘Ik houd van Holland...’

Ja, wij houden van Nederland! Dat is de kern van al, wat wij in deze maanden hebben gedacht, gevoeld, geleden. Wij houden van Nederland! Dit zij uitgangspunt en richtsnoer bij ons doen, ... en bij ons laten.

En nu mogen nieuwe kansen voor ons persoonlijk of voor grote groepen lokken op vreemde paden en wij mogen meer of minder bewondering hebben voor opvattingen of instellingen, die andere volken zich hebben gekozen, wij blijven onszelf.

En nu moge de tijd nog zo somber zijn – en worden – en de druk nog zo zwaar; – wij kennen onze plicht: wij blijven trouw,

Den Vaderlant ghetrouwe.

Geschiedenis als opdracht

Van de smartelijke gebeurtenissen, die het Nederlandse volk getroffen hebben en nog benauwen, willen wij afstand nemen. Het is goed, de grote lijnen te zien, zodat voor onze geest de ergernissen van iedere dag worden teruggebracht tot haar ware proporties. Voor hen, die worstelen om zich staande te houden in de woeling der hooggaande golven, is het verre van eenvoudig, de koers van de grote, beslissende onderstromingen te herkennen. Niettemin is het nodig, in de warreling van feiten, verordeningen en schallende woorden het wijdere verband te blijven zien, ... opdat wij onder onze voeten houden de vaste grond van dat, ... wat blijft.

De ware, innerlijke vrijheid verwerft de mens zich slechts in de Geest, in God. Doch wie daar eenmaal de grondslag voor zijn beginselen en voor zijn levenshouding heeft gevonden, hij kan en mag telkens weer zijn kracht vernieuwen, zijn onbevangenheid scherpen, zijn vertrouwen schragen door zich te verdiepen in het rijke verleden van ons volk.

Voor ons, Nederlanders, kan het niet anders dan sterkend en vruchtbaar zijn, ons bezig te houden met de merkwaardige wording van ons eigen, nationaal bestaan. En van evenveel belang is de geschiedenis van de eerste eeuw van ons zelfstandig volksleven; in die jaren van strijd

en snelle ontplooiing, in die periode, toen het kleine Nederland zijn grote rol vervulde in de Europese samenleving, heeft de Nederlandse natie ook in geestelijke zin haar definitieve vorm gevonden.

Een natie is een eenheid, ondanks de tegenstellingen van overtuigingen en belangen, die zij omvat. Een natie is: een eenheid van mensen, die zij omvat. Een natie is: een eenheid van mensen, wier saamhorigheid is gegroeid en bevestigd in een historische lotsgemeenschap. Geslacht na geslacht hebben zonen en dochteren van één natie op velerlei gebied gelijke ervaringen gehad. Zij leefden onder hetzelfde bestuur, onder dezelfde wetten, onder dezelfde gerechtsbedeling. Zo groeide, geleidelijk en zeker, een eenheid van maatschappelijke gebruiken, een eenheid van cultuur. Zij spraken dezelfde taal... en veelal verstonden zij elkaar dank zij de gelijksoortigheid van aller onderwijs, en door de dagelijkse arbeid van een wijd-verbreide pers heeft die éne Nederlandse beschaving alle lagen van het volk bereikt.

Wij kennen de oude tegenwerping van hen, die de grenzen tussen de naties 'willekeurig' noemen en op die grond de betekenis van de nationale verbondenheid willen aanvechten. De opmerking is niet onjuist, maar zij ontbeert bewijskracht. Wij kunnen en willen niet ontkennen, dat de uiterlijke begrenzing van de natie – ook van de Nederlandse natie – in zekere zin als willekeurig kan worden aangemerkt; voor zoverre dan het resultaat van de wisselende krijgskans en van de onderhandelingen van de diplomaten, die bij de vredesverdragen de grenzen vaststelden, 'willekeurig' kan worden genoemd. Inderdaad: het ware geenszins ondenkbaar, dat de scheidingslijn tussen Nederlands en Belgisch Brabant indertijd op een andere plaats was getrokken, – dan wel dat de Oostelijke grens van ons land in de zeventiende eeuw hier en daar een aantal kilometers verder naar het Westen of naar het Oosten was gelegd.

Moge dan al aan de oorsprong van onze nationale grenzen een element van willekeurigheid niet vreemd zijn... deze grenzen zijn daarom niet minder een realiteit; zij hebben nadien een dwingende betekenis verkregen, omdat binnen deze begrenzing het leven van het Nederlandse volk zich heeft afgespeeld, de historische lotsgemeenschap is gegroeid. Zij, die binnen deze grenslijnen geboren werden en hun bestaan vonden, zijn aldus tot een politiek-culturele eenheid gesmeed.

Wat het volkskarakter betreft – die veelheid van eigenschappen, die tezamen de volksgeest vormen – ten deze is er gelukkig voor een levend volk een voortdurende ontwikkeling, een niet-aflatende groei. Toch zijn ook voor de nationale geest de wording van de nationale zelfstandigheid en de gebeurtenissen uit de eerste periode van het onafhankelijk volksbestaan beslissend. Voor het zelfbewustzijn van een volk is het allerminst onverschillig, of het vrijheid en zelfstandigheid in de schoot geworpen kreeg, dan wel met inzet van alle krachten en grote opofferingen ervoor heeft moeten strijden.

Dit geldt voor de feiten uit de eerste periode van het nationale bestaan en in nog sterker mate voor het vereenvoudigde beeld van deze feiten, dat zich in het volksbewustzijn heeft vastgehecht. Men heeft in dit verband wel gesproken over de 'legende' van de tachtigjarige oorlog, van de Nederlandse vrijheidsstrijd. Deze houdt niet meer in dan enkele simpele voorstellingen omtrent een heldhaftige, door vroomheid gedragen worsteling om de vrijheid.

Wij hechten nog aan de waarheid, wij moeten en willen de geschiedenis van Nederlands ontstaan zo nuchter mogelijk bezien; wij schrikken niet terug voor kritisch onderzoek uit vrees, dat zulk een onderzoek een schone, nationale legende zou verstoren. Accoord! Maar als wij dan aan het werk gaan, dan bevinden wij, dat de legende van de vrijheidsstrijd de historische werkelijkheid zéér dicht be-

nadert. Laat kritische toetsing hier en daar een enkele ál te eenvoudige overlevering aantasten... wat er overblijft is waarlijk indrukwekkend genoeg!

Onze voorouders, – zij hebben jaar na jaar een vrijheidsstrijd gevoerd, en volgehouden, die hopeloos moest schijnen. Tegen grote overmacht hebben zij stand gehouden, omdat hun geweten geen onderwerping duldde en omdat hun een leven onder de druk van het Spaanse absolutisme ondragelijk voorkwam. De staatkundige eenheid, die zou uitgroeien tot de Republiek van de Zeven Provinciën, is al naar het beloop van de oorlog het vereiste, bij stukken en brokken tot stand gekomen. Aanvankelijk hadden de opstandelingen – hoezeer trachtten zij niet machtige, buitenlandse staatshoofden er toe te bewegen, de soevereiniteit over de Nederlanden te aanvaarden! – niet de bedoeling, tot de vorming van een zelfstandige natie te geraken. Zij zochten de steun van den Fransen koning, van de Engelse koningin, van machtigen in het Duitse Rijk. Maar in en door de opstand is de zelfstandigheid ontstaan en een feit geworden. Een feit, dat ieder beroep op de verzoeken, die de opstandelingen in de eerste jaren van wanhopige strijd tegen een overmacht op buitenlandse hulp hebben gedaan, ijdel maakt, zo men met zulk een beroep de volstrekte historische feitelijkheid van onze eigen, nationale zelfstandigheid zou willen aantasten.

Een troep verbeterde opstandelingen, die, zich vastklampend aan elk middel, dat de situatie van het ogenblik biedt, de Spaanse macht trotseert... en, slechts enkele tientallen jaren later, staat hier de sterke Republiek, die haar 'gouden eeuw' beleeft en een factor van grote betekenis is in de internationale politiek van die dagen. In zijn studie over de Hollandse cultuur in de zeventiende eeuw – in 1932 in het Duits verschenen – zegt professor Huizinga: 'Dit hoogtepunt van een nationale cultuur ligt onmiddellijk na de geboorte van de natie zelve. Honderd jaren, ja vijftig jaren vóór de geboorte van Rembrandt, bestond het volk van de

Nederlanders, in de zin, zoals wij het kennen, nog in het geheel niet. Pas na 1587 is een vrije staat ontstaan: vóór deze tijd heeft zich zijn nationale type, voortaan van het Vlaamse verschillend, maar in zichzelf een eenheid, nog niet gevormd. In de korte spanne tijds tussen 1600 en 1670 zijn bijna alle grote figuren en grote daden samengebonden: de staatslieden Oldenbarnevelt en De Witt, de admiralen De Ruyter en Tromp, de schilders, de dichters, de geleerden, de vestiging van de wereldhandel en van de koloniale macht. Bij geen ander volk heeft de cultuur zo duidelijk onmiddellijk na het ontstaan een top bereikt'.³⁵

Is dit reeds een uitzonderlijke gang van zaken, niet minder opmerkelijk is, dat die Hollandse cultuur van de zeventiende eeuw wezenlijk anders is (en dit geldt zowel voor kunst en wetenschap, als voor de staatkundige instellingen) dan wat aan stijl en opvattingen kenmerkend voor de zeventiende eeuw in het algemeen moet worden genoemd. Ja, in vele opzichten staat wat Holland te bieden had recht tegenover de geest dier eeuw. Wie onze 'gouden eeuw' vergelijkt met de 'grand siècle' van het Frankrijk van Lodewijk XIV; wie figuren als Jan de Witt en den koningstadhouder Willem III stelt naast dien 'Zonnekoning', – begrijpt het wezen van deze tegenstelling, die straks uitvoeriger aan de orde zal komen. Hij beseft ook, dat de zelfstandigheid van onze natie niet alleen van negatieve aard was, (het afwijzen van vreemde overheersing) maar van de aanvang af een sterke en rijke eigen positieve inhoud heeft gekend.

Het Nederlandse volkskarakter, dat in de zeventiende eeuw zich zo indrukwekkend naar buiten kon tonen, is niet in de betrekkelijk korte periode van de opstand uit het niet ontstaan. Het gaat hier om karaktertrekken, die reeds vroeger op onze bodem aanwezig waren, – zij het minder klaar, minder bewust en nog niet door één nationale band gebonden en geconcretiseerd. Karaktertrekken, die ongetwijfeld samenhangen met de aard van het land en met de

bezigheden voor zijn bewoners; – karaktertrekken, die, als de natie zich eenmaal vormt, hun definitieve gestalte verkrijgen.

Men brenge zich de figuur van Erasmus voor ogen. In hem vinden wij een typischen Nederlander, vóórdat de Nederlandse natie nog bestond. Dat deze geestelijke leider van het Humanisme in Europa op Nederlandse bodem geboren werd is zeker niet toevallig. In Erasmus reeds treffen ons individualisme en verdraagzaamheid. In dezen humanist ook leven die nuchterheid en dat kritische oordeel, leeft ook dat streven naar persoonlijke vroomheid, – blijvende kenmerken van Nederlandse geest.

En als wij zeggen, dat een Erasmus niet toevallig uit de lage landen stamt, dan denken wij aan die breed verbreide geestelijke beweging, die aan het Nederlandse humanisme voorafging; aan de 'moderne devotie', aan de 'broeders des gemenen levens', enz. Uit deze kring leidt een rechte lijn via de uitgesproken Christelijke humanisten ten onzent (Gansfort, Agricola) naar Erasmus.

Herhaaldelijk reeds is er op gewezen, dat het water in het algemeen en de zee wel in het bijzonder voor de vorming van ons volkskarakter van de grootste betekenis zijn geweest. Wij duiden dan op het persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef, dat dit volk van vissers en handelaars uiteraad behoefde. Wij duiden op de verdraagzaamheid die reeds in de Middeleeuwen in handelssteden tot een zekere ontwikkeling moest komen, – niet alleen omdat dit voor de handel 'voordelig' was, maar ook omdat de kennismaking met opvattingen en gebruiken van anderen vrucht van vele reizen en van contact met buitenlandse gasten, de betrekkelijkheid van eigen normen en gewoonten moest doen gevoelen.

Wij duiden eveneens op de omstandigheid, dat in de Middeleeuwse steden van deze streken, die een krachtig centraal gezag in haar directe nabijheid niet kenden, het individualisme der burgers reeds iets betekende.

In deze eigenschappen van de bevolking ligt de oorsprong van de opstand, van het verzet tegen het centraliserend streven van het absolutistische Spaanse bewind. Pas kort waren de Nederlandse gewesten samengebracht onder één staatkundige leiding. Karel v had het gebied afgerond en op het stuk van organisatie het werk van de Bourgondische vorsten in matig tempo voortgezet. De Nederlanden, als één van de delen van zijn machtig rijk, liet hij na aan zijn zoon Filips II.

Deze nam het bestuur in handen in een periode, waarin centralisatie in absolutistische zin in de geest van de tijd lag. Hier en ginds ging de ontwikkeling in die richting, dat de centrale vorstelijke macht terrein won en de oude, Middeleeuwse 'vrijheden', waarop de standen, waarop grote edelen en steden zich beriepen om eigen weg te gaan, aan betekenis inboetten. In zulk een tijd moest Filips zich thuis gevoelen. Wat voor reden bestond er voor dezen vorst, om het centraliserend streven, dat 'modern' was en in zijn ogen goed, te besparen aan de Nederlandse gewesten? En als de burgers in de Nederlandse koopsteden gehecht waren aan hun oude 'vrijheden' en als de adel rebelde tegen de nieuwe afhankelijkheidsverhouding, – dan moesten deze streken en haar bewoners er maar toe gedwongen worden, aan de eisen van een nieuwe tijd te voldoen.

Het spreekt vanzelf, dat Filips, toen hij naar Spanje vertrok, de opdracht achterliet, in Nederland het gezag van het centrale bestuur te versterken. Zijn tweede bevel luidde, dat in zijn rijk de ketterij zou worden tegengegaan, zou worden uitgeroeid. Het aantal aanhangers van Luthers leer was waarschijnlijk hier te lande niet zeer groot. Nog minder talrijk waren de doopsgezinden. Het Calvinisme drong pas na 1560 onder Franse invloed op breder schaal door, aanvankelijk vooral in de zuidelijke gewesten. Maar of het er nu veel of weinig waren..., de ketters hadden onder vervolgingen te lijden en in het land van Erasmus,

waar de bevolking van nature tot een zekere verdraagzaamheid geneigd was, moesten de scherpe maatregelen van Filips II weerzin wekken.

Bestuurscentralisatie, inquisitie, – de lage landen komen in verzet, tenslotte in opstand. Laten wij nu de 'legende van de tachtigjarige oorlog' toetsen aan de feiten: welke waren de drijvende krachten in deze opstand?

In eerste aanleg schijnt het niet anders en niet meer dan het verzet van edelen – van Zuidnederlandse edelen met name, die zich achteruitgezet gevoelen – tegen de heerschappij van vreemde meesters. Doch al spoedig spoelt de beweging buiten deze eerste, nauwe boorden. Dan komt een breder laag van de bevolking in actie, die zich vooral keert tegen de aantasting van de van ouds geldende rechten en voorrechten, van de Middeleeuwse 'vrijheden'.³⁶ Bij deze oude regelen ging het handel en nering goed; van alle maatregelen van de regering, zowel van de staatkundige als van de vervolging van de ketters, vreesde men benadeling van de bedrijvigheid. Toch doet, wie alleen hier de gronden voor de snelgroeïende afkeer van het Spaanse bewind zoekt, verkeerd. De aanranding van de vrijheden en het gewelddadig opleggen van één, officieel, geloof gingen in tegen de geestesgesteldheid van de bewoners der Nederlandse gewesten.

De Middeleeuwse 'vrijheden'; men bedenke wel, dat wij hier nog niet het moderne vrijheidsbegrip ontmoeten. Met de vrijheden doelde men op de privilegiën; en de zin van die privilegiën was, dat men, als stad of als grondbezittend edelman, de mogelijkheid zocht om zijn gang te gaan, ongehinderd door officiële inmenging. Met goed recht kan men het begin van de tachtigjarige oorlog dus zien als een conservatieve beweging, die zich de handhaving van de oude, overgeleverde instellingen en voorrechten ten doel stelde. De 'nieuwe tijd' vroeg in het einde van de zestiende en in de zeventiende eeuw om centralisatie van bestuur en om absolute vorstenmacht. Van die 'nieu-

we tijd' waren de Nederlanders niet gediend.

Dezelfde opmerking echter kan men uitwerken in andere zin. Zeiden wij reeds, dat de Nederlandse cultuur zich in sterke mate onderscheidde van hetgeen andere landen tezeldertijd te aanschouwen gaven, – zeer in het bijzonder geldt dit voor de staatkundige instellingen. De zeventiende eeuw is een periode van absolutisme en in Frankrijk en elders streeft het centrale gezag naar het opleggen van een geestelijke eenheid. De Habsburgse landen van Zuid- en Midden-Europa volgden met vele anderen een zelfde ontwikkeling. Zelfs Engeland is van deze tijdgeest niet geheel vrij gebleven; de pogingen van de Stuarts om Lodewijk XIV na te volgen stuitten op weerstand, maar zij werden niettemin ondernomen. Welnu; aan Nederland is deze stroming voorbijgegaan... Minder dan in één van de andere landen, die meetelden in het Europese gezelschap, vonden staatkundig absolutisme en geestelijke gelijkvormigheid hier ingang. De bewoners van onze Republiek gaven er de voorkeur aan, dit tijdperk van absolutisme over te slaan!

Wellicht nog gewichtiger dan de verdediging van de 'vrijheden' is voor het uitbreken van de opstand tegen het Spaanse bewind: de godsdienstkwesitie. Doch hierbij dienen wij tussen twee kernen van verzet wél te onderscheiden. In de eerste plaats vinden wij de verdraagzaamheid, Erasmianen kunnen wij hen noemen, katholieken goedeels, die opkwamen tegen de hardhandige ketterjagerij. Herinneren wij slechts aan het pleidooi, dat Willem van Oranje, toen nog katholiek, voor de Brusselse bestuurders uitsprak ten gunste van de verdraagzaamheid.³⁷ Men wensde in deze gebieden een zo groot mogelijke tolerantie; de felle vervolgingen smaakten de Nederlanders slecht.

In de tweede plaats, – voor de tijd, dat de strijd reeds gaande is, – komt het Calvinisme op de voorgrond. Dat wordt de kracht, die de Nederlandse zaak draagt door de zwaarste jaren. Fel zijn zij, deze Calvinisten zelfs vaak niet

minder fanatiek dan de katholieke kettervervolgers; maar aan hen is de overwinning van de zaak der Nederlandse vrijheid te danken. En ook bij dezen, die zo sterk de nadruk leggen op 's mensen persoonlijke verhouding tot God, klinkt evenals in de weerzin der Erasmianen, de klare stem van de Nederlandse vrijheidszin.

Wij behoeven niet alle daden goed te keuren, door geuzen en andere strijders begaan; in het bonte gezelschap, dat met en onder leiding van Willem van Oranje de vrijheidszaak behartigde, treffen wij vreemde heren aan. Doch indrukwekkend blijft, voor wie deze jaren bestudeert, de onverzettelijke geloofsverzekerdheid van de Calvinistische opstandelingen. In den beginne waren zij slechts een kleine minderheid; omdat zij de aangewezen voorvechters bleken trokken zij steeds groter deel van de bevolking tot zich: In de felle toon van de Geuzenliederen, verbitterd en vertrouwend tegelijk, herkennen wij het beste hun gezindheid: 'Helpt nu U zelf, zo helpt U Godt, – Uut der tyrannen bant en slot, – Benaude Nederlanden.'

Het is één van de merkwaardigste verschijnselen in onze vaderlandse geschiedenis, dat in dit volk, dat zo vreedzaam, kalm, gemoedelijk is van aard, – een volk van rustige, nuchtere mannen die gemeenlijk het oorlogsbedrijf het liefst mijden – dat in dit volk, als het zijn vrijheid, zijn wezen bedreigd zag, het Geuzenbloed ontwaakte.

Slechts met een enkel woord kan hier gewag worden gemaakt van de grote figuur van Willem van Oranje, strijder en staatsman, groeiend met de groeiende verantwoordelijkheid, hem door de omstandigheden opgelegd. Hij heeft deze last nooit van zich trachten te schuiven, hoe scherp hij ook dikwerf het vrijwel-hopeloze van de toestand zag. Hij hield vol, ondanks alles, en wist de anderen tot volhouden te bewegen, zó, dat na zijn dood de kracht, die hij had losgemaakt, niet meer bleek te stuiten. Zijn

hoop, alle Nederlandse gewesten op vrije grond te verenigen, is niet vervuld. De strijd tegen Spanje, in het Zuiden begonnen, is alleen door en voor de Noordelijke provinciën gewonnen. Doch Oranje's geestelijke nalatenschap, die een ruime mate van tolerantie inhield, heeft ons volk trouw beheerd. Nog in de eerste jaren na de dood van Oranje stonden de kansen voor het kleine gebied, waar de vaan van de opstand geplant bleef, zeer slecht. Toen keerde de kans. Spanje's krachten raakten uitgeput en van de algemene Europese toestand kon de Republiek meer en meer met succes gebruik maken. In de volgende periode hebben Maurits en later Frederik Hendrik met hun veldtochten het grondgebied van de Republiek afgerond.

Zo was de vrije Nederlandse staat tot stand gekomen; weldra ontplooidde hij zich in een eigen, rijkbloeiend leven. De handel bracht welvaart; hij leverde de middelen voor de oorlog en de grondslag voor een snel-gerijpte cultuur die op een redelijke welstand van brede lagen van de bevolking kon steunen. Natuurlijk hield de oorlog voor dit bedrijf risico in, doch anderzijds leverde hij bijzondere voordelen aan nieuw koloniaal gebied en aan buit.

Reeds omstreeks 1600 treffen in de uitingen, die van het Hollandse leven bewaard zijn gebleven, een sterk zelfbewustzijn, een besef van eigen kracht. De krampachtige verbetering, onvermijdelijk gevolg van de ongelijke kansen in de voorafgaande jaren, heeft plaats gemaakt voor vastbesloten zekerheid. Toch blijft de energie, in de handel en in de krijg, tot het uiterste gespannen. Het Calvinisme toont zich nog als aanvurende kracht. In dit verband past een woord over de betekenis van de immigratie van de zeer talrijke Calvinisten, die hier een toevlucht en een rijk arbeidsveld voor hun activiteit vonden, toen de bezetting van de Zuidelijke gewesten door de Spanjaarden hen tot het zoeken van nieuwe woonsteden noopte. De grootste stroom kwam over de rivieren na de val van Antwerpen in 1585, Honderd jaren later, toen Lodewijk XIV het Edict

van Nantes ophief en de protestanten Frankrijk moesten verlaten, mocht de Republiek opnieuw een groot aantal ondernemende, bekwame burgers binnen haar grenzen opnemen. Zij, die het voor hun geloof over hadden om alles op te geven, waren gemeenlijk niet de minsten!

Amsterdam was de rijkste en machtigste stad, het centrum van het economische leven. Doch in zijn reeds genoemde studie heeft Huizinga de aandacht gevestigd op het belang van de omstandigheid, dat naast Amsterdam een aantal andere steden een eigen welarend bestaan en daarmee een ruime mate van zelfstandigheid wisten te bewaren. Hierdoor immers is niet alleen de decentralisatie in de hand gewerkt, die van ouds in deze gewesten paste; van meer betekenis nog is, dat aldus in het openbare culturele leven van de Republiek een zekere evenwichtigheid bewaard bleef. Inderdaad, Holland was de baas; Zeeland en de stad Utrecht hadden een woordje mee te spreken, maar in de Republiek gaf Holland op alle terreinen de toon aan. Doch in Holland zelf bleven de bronnen van kracht – anders dan in de absolute monarchieën van dezelfde eeuw waar één hoofdstad met het hof alle leven tot zich trok – gescheiden en behielden groter mogelijkheid, verscheidenheid te handhaven.

Als wij spreken van evenwichtigheid, dan zien wij niet over het hoofd, dat ook onze Republiek telkenmale door twisten, om grote en verrassend kleine vraagstukken, is verscheurd. Het zou dwaasheid zijn te idealiseren; wij vergeten niet de binnenlandse conflicten, tijdens het Twaalfjarig Bestand uitgebroken, die een Oldenbarnevelt ter dood deden brengen en een Huig de Groot tot ballingschap voor het leven dwongen. Toch is dit conflict, waarbij de tegenstelling tussen de overdreven machtsbegeerte van de Hollandse regenten enerzijds, en de begrijpelijke tegenstand van andere groepen en van den stadhouder anderzijds, zich evenzeer deed gelden als de godsdienstige meningsverschillen, niet beslissend voor het algemene

beeld. Na enkele jaren is deze strijd goeddeels vergeten.

Wie de gehele zeventiende eeuw overziet, mag vaststellen, dat het culturele leven wordt bepaald door de twee grote geestelijke stromingen, de Erasmiaanse en de Calvinistische. Soms staat de één scherp tegenover de andere; dan weer lijkt het, dat zij, zonder wrijving of aanraking, naast elkaar zich ontwikkelen; vaak ook werken zij onderling bevruchtend. Zij beiden, de 'rekkelijken' en de 'preciesen', zij hebben gezamenlijk de Republiek groot gemaakt en het Nederlandse volkskarakter gevormd. Zo moest ontstaan de vrijheidlievende, verdraagzame natie, op reformatorische grondslag.

De burgerij regeert; in den beginne kan van een gesloten regentenklasse nog niet worden gesproken. Er is een betrekkelijk brede laag van de bevolking – veel breder dan elders – die zich mede verantwoordelijk weet voor de publieke zaak en actief deelneemt aan de cultuurvorming.³⁸ En als de vraag gesteld is, waarom de Nederlandse gezindheid en de Nederlandse kunst in de zeventiende eeuw zo wezenlijk konden verschillen van die van andere volken in dezelfde periode, met name van die van Frankrijk, dan hebben wij het tweeledige antwoord gevonden: in de Republiek had het geestelijke leven een volstrekt eigen kleur, én omdat hier het protestantisme kon groeien in een bodem van ouds door de tolerantie-gedachte bevrucht én omdat ten onzent niet de hofadel, maar een brede burgerlijke laag de draagster was van het openbare leven.

Wie alleen naar wetenschap en kunst kijkt, zou geneigd kunnen zijn, voor de zeventiende eeuw de invloed van het Calvinisme te laag aan te slaan. Men houde zich wel voor ogen, dat de stem van de Calvinistische predikanten verklonk en groot gezag had; noch de bestuurders van één stad, noch de bestuurders van de Republiek zelve konden ongestraft deze stem negeren. Doch in wetenschap en kunst overheerste inderdaad de Erasmiaanse stroming.

Voor de internationale wetenschap was de Republiek,

was bovenal de Leidse universiteit, een centrum van onschatbare waarde. Stond zij elders in meerdere of mindere mate in dienst van de dynastieke belangen van een vorst – in de Republiek was de wetenschap vrij. In zijn diepgaande werk over de 'crisis van het Europese geweten', (behandelend het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw) noemt de Franse cultuurhistoricus Paul Hazard steeds en steeds weer: Holland, Leiden; Leiden, Holland.³⁹ In een tijd, waarin het geestelijke verkeer nog niet over de moderne hulpmiddelen beschikte, kwamen studenten uit alle landen hier hun geest verrijken.

Wat de Hollandse wetenschap betekende, is verpersoonlijkt in Huig de Groot. De Groot was de alzijdige Erasmiaan. Hij is als Remonstrant en vooral als op de voorgrond tredend leider van de Hollandse regentenklasse op Loevestein gevangen gezet en later buiten de grenzen van zijn land gehouden. Toch bleef hij trouw aan dit land, waarmee hij door zijn opvattingen inderdaad nauwer verbonden was dan zijn tegenstanders konden erkennen. Een ongeëvenaard veelzijdige geest: jurist, historicus, dichter, actief diplomaat; man van een verbluffende geleerdheid, die zijn gaven in dienst stelde van de beginnende van vrijheid en recht; grondlegger van het volkenrecht. Huig de Groot, *de* humanist, zowel in de oude als in de moderne betekenis van het woord.

Kwamen de wetenschapsmensen voort zowel uit de klasse van de regenten als uit de gewone burgerij, hetzelfde kan gezegd worden van de kunstenaars. Dit ruime reservoir leverde de verrassend talrijke grote figuren voor de twee takken van kunst, die onze Gouden Eeuw onvergetelijk doen zijn; de schilderkunst en de letterkunde. Rembrandt, doch vooral een Frans Hals, een Vermeer van Delft, en vele anderen, gaven in hun werken de geest van het burgerlijke Nederland.

Ook de bouwkunst mag worden genoemd, waarbij wij vooral denken aan de bouwwijze van de eerste helft van de

zeventiende eeuw. Men roepe in zijn herinnering het beeld van een oude, Hollandse gracht; de patriciërshuizen met hun gevels, achter de bocht van zo'n gracht. Dat is ernstig, 'deftig', goed-geproportionneerd. Hier spreekt een sterk bewustzijn van eigen kracht en de regenten, die deze huizen voor zich hebben laten bouwen, waren wars van het theatrale, omdat zij ook zonder uiterlijk vertoon voldoende konden laten blijken, wat zij waard waren. Deze grachten zijn zó tot stand gekomen in dezelfde eeuw, waarin Lodewijk XIV Versailles liet bouwen en aanleggen. Treffende tegenstelling!

Volstrekt burgerlijk is het stempel van onze zeventiende-eeuwse literatuur.⁴⁰ Wat Constantijn Huygens, van afkomst aristocraat, op papier zette, kon door grote delen van het volk worden gewaardeerd. Hooft brengt in zijn enig centrum van geestelijke activiteit, de Muiderkring, gaarne mannen en vrouwen uit verschillende maatschappelijke klassen bijeen.⁴¹

Piet Corneliszoon Hooft is, meer nog dan de grote dichter Vondel, de typische vertegenwoordiger van de Hollandse zeventiende eeuw. Met recht noemt men hem humanist en zoon van de Renaissance. In zijn lyrische verzen treft telkens een toon van echte bewogenheid, die den lezer ontroert en bij blijft. Juist in deze gedichten is Hooft van een Hollandse, eigen en onmiddellijk aansprekende kracht, zoals wij deze slechts bij enkele dichters, later het sterkst misschien bij Geerten Gossaert, terugvinden. Als schrijver van de Historiën heeft hij een onschatbare dienst bewezen aan de Nederlandse taal. Tevens spreekt in dit grote, te weinig gekende, boek de Erasmiaan: onvermoeibaar streeft hij naar objectiviteit en naar een juiste weergave van het gebeurde; den vijand wil hij recht laten wedervaren (het boek is nog in oorlogstijd geschreven!) en met voorliefde vermeldt hij, ter lering van zijn lezers, van vorsten en landsbestuurders vooral, voorbeelden van gematigd en verdraagzaam optreden. Verdraagzaam, –

meer dan eens moest reeds in het voorafgaande de verdraagzaamheid, het ideaal van Willem van Oranje ter sprake komen. Wij beweren, dat de Republiek zich vooral door haar verdraagzaamheid onderscheidde van andere staten; deze stelling behoeft nadere toelichting. Nogmaals: vele staaltjes van onverdraagzaamheid, van ergerlijke onverdraagzaamheid soms, kunnen worden opgesomd. Wie met het begrip verdraagzaamheid van de twintigste eeuw gaat werken, zal tot de slotsom moeten komen, dat het op het Holland van de zeventiende eeuw niet past.

Wij weten het en wij willen het net zo vaak toegeven, als verlangd wordt. Maar wie zo spreekt, zegt weinig. Want beoordeeld in de verhoudingen van dié tijd, gemeten met de betrekkelijkheidsmaatstaf van den geschiedkundige, was de Republiek een toonbeeld van tolerantie.

Wij hebben reeds aangegeven, hoe de tolerantie verankerd lag in de geest van de bewoners. Men denke slechts na over dit ene feit, waaraan Huizinga in dit verband grote waarde toekent: meer dan een eeuw vroeger dan in enig ander land werd in dit land het laatste heksenproces gevoerd.

De regenten, Hooft en zijn gelijken, waren lidmaten van de Calvinistische kerk. De bepaling, dat men rechtzinnig in de leer moest zijn, wilde men een ambt bekleden, leverde voor hen geen moeilijkheden op. Een gewetensconflict vloeide hieruit voor de 'rekkelijken' niet voort. Zagen zij de tegenstelling wel als zo scherp? Veelal niet. Ook als zij zich niet zelf mengden in het theologisch debat, waaraan Nederlanders altijd gaarne hun energie hebben gegeven, – ook als zij vrij bleven van de felle eenzijdigheid, die uiteraard in zulke debatten haar kans krijgt, – dan nog gevoelden zij zich verbonden met de Calvinistische kerk. En al was deze kerk de 'officiële', de katholieken en de aanhangers van andere protestantse beginselen hadden op het grondgebied van de Republiek een betrekkelijk goed leven.

Een enkele maal konden de regenten zich niet onttrekken aan het uitvaardigen van een streng plakkaat tegen een bepaalde groep; maar de toepassing was gewoonlijk zeer mild. Veel geheimzinnigheid behoeften in het algemeen de bezoekers van 'schuilkerken' niet te betrachten. Reeds in de Unie van Utrecht immers kwamen de bepalingen voor, die iederen mens een zekere vrijheid van geweten waarborgden. En niet-Calvinisten, die elders om des geloofs wille vervolgd werden, wisten de weg te vinden naar het veilige Holland.

Wie het reeds genoemde boek van den Fransman Paul Hazard leest, bemerkt, hoe hij bij de bestudering van het Europese geestelijke leven in de tweede helft van de zeventiende eeuw wel móet komen tot steeds groter bewondering en tot steeds groter warmte, als hij spreekt over onze Republiek. Waarom waren de Hugonoten hier welkom, toen Lodewijk xiv hun in 1685 het leven in Frankrijk onmogelijk maakte? Holland nam hen gastvrij op: 'parce qu'elle était elle-même protestante, parce qu'elle haïssait la politique de Louis xiv, parce qu'elle était humaine.'⁴²

Zeker, ook Hazard kent de Calvinistische uitingen van onverdraagzaamheid. Toch betoogt hij met recht, dat dit Calvinisme, met zijn beroep op het persoonlijk geweten, met zijn 'refus d'obéir sans condition à l'arbitraire', niettemin 'représente la liberté de conscience transposée dans la domaine politique'.⁴³

Van onschatbare waarde was de rol van onze Republiek als Europees centrum van vrije geest en vrij wetenschappelijk onderzoek. Alleen op Hollandse grond konden die merkwaardige periodieken verschijnen – de 'Nouvelles de la République des Lettres' van Pierre Bayle en zoveel andere, – die de geestelijke revolutie van de achttiende eeuw, die de moderne tijd hebben voorbereid. Boeken, die in Frankrijk of elders door de censuur waren verboden, vonden hier een drukker; later werden zij dan wel weer over de grenzen gesmokkeld. Hadden in de periode, die ons

bezighoudt, Frankrijk en Engeland ieder twee centra van boekuitgaven, – in het vrije Holland waren er vijf.⁴⁴ En deze uitgeverijen leverden zowel alle Calvinistische literatuur, als de werken van de 'esprits forts', van de eerste vrije geesten, die de achttiende eeuw inluiden. Het is erg, klaagt Bossuet, de theoreticus van de politiek van Lodewijk xiv; het is héél erg met dat Holland, 'pays, ou tout est permis'.⁴⁵

'Tout'? Bossuet overdrijft in zijn begrijpelijke boosheid. Ook in het oude Holland was de geestelijke vrijheid niet onbepaald. Maar verdient is de lof, die Paul Hazard voor de Republiek heeft: 'Mais, même relative, cette liberté est rare et belle'.⁴⁶

Op deze merkwaardige verstrengeling van Calvinistische geloofsijver en geestelijke vrijheid berust dan de beslissende rol, die de Republiek in de internationale politiek van de zeventiende eeuw heeft vervuld. En hier verrijst, eenvoudig, strak en groots, de figuur van Willem den Derden, den Koning-Stadhouder.

In de internationale samenleving waren de tegenstellingen verschoven; een nieuw gevaar bedreigde Europa. Lodewijk xiv streefde met bekwaamheid en succes naar de 'monarchie catholique en universelle'. Dit was een macht, die niet alleen vrijheid en bestaan van de Republiek bedreigde; zij riep een conflict in het leven van diepe, geestelijke betekenis, waarbij de Europese cultuur de inzet was. 'Un duel s'engage entre Louis xiv et Guillaume d'Orange, un duel entre deux héros symboliques.'⁴⁷

Jan de Witt had voor zijn tijd aan de juiste buitenlandse staatkunde vastgehouden. Na de hulp, die wij van Franse zijde in de tachtigjarige oorlog hadden verkregen, scheen Frankrijk de aangewezen bondgenoot. En toen De Witt het gevaar zag, was hij niet meer bij machte, het te keren. Nadat in 1670 Lodewijk xiv en de koning van Engeland het eens waren geworden, scheen voor geheel Europa het

einde van het protestantisme én van de geestelijke vrijheid nabij. Lodewijk had de leiding. Onderworpen aan zijn absolute heerschappij stond zijn volk vrijwel aaneengesloten achter hem. Het geestelijke leven van Frankrijk was niet doorgedrukt maar het had zich laten sturen door de vorstelijke richtlijnen; de Franse literatuur beleefde haar klassieke bloeiperiode. Schrijvers stonden gereed om den Zonnekoning de theorie voor zijn systeem te verschaffen. Ongenaakbaar zat Lodewijk ten troon: 'Un roi, une loi, une foi', was zijn leuze.⁴⁸ 'La France... S'énivra de ce gout d'unité parfaite'.⁴⁹

In de eerste helft van de regering van Lodewijk xiv is Frankrijk in alle opzichten in snelle opgang: 'Sa volonté d'unité sa volonté d'expansion, se succèdent en vertu d'une logique, qui devient de plus en plus consciente. Unie, ses ardeurs ne sont pas éteintes, mais dirigées... Son roi est tout disposé à l'action, au rayonnement... ; il construit un système solaire, dont Versailles est le centre, et dont il veut que les peuples européens soient les satellites.'⁵⁰

Deze volkeren, die voor de hun toegedachte rol minder gevoelden, vonden tenslotte in Willem iii hun aangewezen leider in het verweer tegen de dreigende Franse overheersing. Lodewijks poging om in 1672 met de hulp van Engeland, Munster en Keulen de Republiek eens en voor al onschadelijk te maken, was nog juist mislukt. Maar voor de zaak van de geestelijke vrijheid en voor die van het protestantisme – meer en meer vallen zij samen in het gezamenlijk verweer – zag het er nog bedenkelijk genoeg uit. In Frankrijk werden de Hugenoten teruggedrongen; de contra-reformatie had Centraal Europa grotendeels teruggewonnen voor het katholicisme: het Lutheranisme scheen verslapt en tot weinig verzet in staat. En zelfs in Engeland was het protestantisme in gevaar, nu de Stuarts, in samenwerking met Frankrijk, het katholicisme weer aan de macht wilden brengen. Frankrijks ster bleef rijzen;

Willem iii, die het verweer wilde organiseren, stuitte op onverschilligheid en onbegrip.

Dan komt de ommekeer. Er is één moment aan te wijzen, waarop Lodewijk xiv, overmoedig in het geloof aan eigen onoverwinnelijkheid, alle bedreigden uitdaagt en hen op één hoop drijft: de herroeping van het Edict van Nantes in 1685 en de vervolgingen van de protestanten, die op dit besluit volgden, doen een schok door Europa gaan. Dan is de tijd voor Willem iii gekomen en hij kan de politiek opbouwen, die, pas na zijn dood, in de Spaanse Successieoorlog tot de nederlaag van Frankrijk zal leiden. Het Spaanse absolutisme had tenslotte zijn tanden stuk gebeten op de opstand, onder leiding van den eersten Willem van Oranje volgehouden. Het was zijn achterkleinzoon, Willem iii, die de zegevierende opmars van het Franse absolutisme, dat in minstens zo sterke mate de naburige volken belaagde, wist te stuiten.

Zonder hulp van Engeland zou Willem iii zijn doel niet kunnen bereiken; hij wist het. En onder de regering van den katholieken Jacobus ii gleed dit Engeland steeds verder weg. Kon Willem iii anders doen dan gehoor geven aan de verzoeken, die de Engelsen zelf, vrezend voor het lot van protestantisme en van hun ander geestelijk bezit, tot hem richtten? In 1688 stak hij over en de omwenteling voltrok zich, die voor de Engelsen nog geldt als de 'roemrijke revolutie'. Met zijn vrouw besteeg hij de Engelse troon; in de oorlog met Lodewijk xiv, die moest volgen, stonden Engeland en de Republiek naast elkaar.

Deze Engelse revolutie had niet ten doel, de wet te breken; zij was ondernomen ter handhaving van de oude wetten; én, zoals de Engelse historicus Trevelyan het formuleert, om onder die oude wet de vrijheid van het Engelse volk te bewaren. Willem iii gaf aan zijn koninkrijk 'a new-old form of government', die tot in de twintigste eeuw een hechte grondslag is gebleken voor verdere ontwikkeling. Het resultaat was: 'personal freedom under the law, both

in religion and in politics'⁵¹; bovendien kwam de strijd der partijen, die enkele tientallen jaren tevoren nog tot een burgeroorlog had geleid, voor goed in vreedzame banen. Van die tijd af kende het Engelse volk 'the way of escape from violence'. En wat de oogst voor geheel Europa betreft: 'free government and religious toleration triumphed over the revoker of the Edict of Nantes'.⁵²

Het is duidelijk, hoe groot de verwantschap is tussen deze revolutie tot 'herstel van de wet' en de opstand der Nederlanden tegen Filips II. En als de Engelse historicus kan vaststellen, dat zijn land onder de vrijheid en met de parlementaire methoden, die na Willems overtocht werden vastgelegd, zich kon verwerven, 'a national power greater than that of the unlimited monarchy of France',⁵³ – dan denken wij aan die merkwaardige staatsinstellingen van onze zeventiende-eeuwse Republiek, die, hoeveel fouten de tot het uiterste volgehouden decentralisatie mochten aankleven, toch voor deze gewesten een bruikbaar instrument bleken voor de snelle opbouw van grootheid en macht. In dit Hollandse staatsleven vinden wij reeds de evenwichtigheid, die later vóór alles zou treffen in het zich ontwikkelende Engelse parlementarisme.

Mede hierin ligt de geestelijk-culturele betekenis van de politieke arbeid van Willem III. Zien wij de 'vrijheid' haar weg kiezen over de Nederlanden en Engeland, dan aanschouwen wij de geleidelijke overgang van de Middeleeuwse 'vrijheid' naar de moderne vrijheidsgedachte. Op het schip, dat den stadhouder naar Engeland bracht, toen de moedige hulp van de Republiek hem tot zijn grootse poging in staat stelde, – op zijn schip bevond zich John Locke,⁵⁴ die niet alleen de theorie voor het nieuwe regeringsstelsel zou leveren, maar tevens veelzins de geestelijke bloei van de achttiende eeuw zou voorbereiden. Het protestantisme was gered, maar niet minder groot was de dienst, die Willem III en de Republiek aan de vrijheid van geest hadden bewezen. De Nederlander Busken Huët

heeft, als steeds geneigd tot kritisch beschouwen van eigen verleden, geschreven, dat het beginsel der constitutionele staatsinstellingen in Engeland ontkiemde.⁵⁵ Zijn Engelse vakgenoot Trevelyan, daarentegen, schrijft in 1938: 'The glory of that brief and bloodless campaign lies with William, who laid deep and complicated plans and took great risks in coming over at all'.⁵⁶ Het is niet nodig, een scheidsrechterlijke uitspraak te geven in deze edelmoe-digheidswedstrijd: het werk, door beide volkeren in die jaren verricht, spreekt voor zichzelf. De vrijheid – de vrijheid van geest zowel als de staatkundige vrijheid –, zij is bij ons van ouds inheems. Dit is wel het sterkste van de fundamenteën, waarop het Nederlandse volksleven is opgetrokken. Wij stellen haar voorop, als wij ons zetten, om in de geschiedenis van onze natie te zoeken naar dat, wat blijft.

En bij deze vrijheid, die onafhankelijke critiek en speelruimte voor ieders ernstig persoonlijk oordeel insluit, behoort de zin voor recht en rechtvaardigheid. Een rustig volk, dat zich in het algemeen gemakkelijk laat regeren door vertrouwde bestuurders; dat meegaand is, tenzij... het geweten tot spreken wordt gedwongen. Zo was het reeds, toen het Wilhelmus Willem van Oranje zijn eerbied voor den Spaansen koning deed uitspreken, tenzij...

*Dan dat ik God den Here
Der Hoochsten Majesteit
Heb moeten obedieren
In der gerechtigheid.*

Anderzijds behoort onverbrekkelijk bij de Nederlandse vrijheidszin het respect voor de menselijke persoonlijkheid; óók voor de persoonlijkheid van den ander, welke ook zijn kleur, zijn overtuiging mogen zijn. En zo komen wij nogmaals tot de tolerantie, tot de verdraagzaamheid, zonder dewelke het leven van het geestelijk zo verscheiden Neder-

landse volk zou verstikken. De eenheid van de zonen en dochteren van de Nederlandse natie is een feit; maar zij is niet anders denkbaar, noch bestaanbaar dan als een eenheid-in-verscheidenheid.

Wij hebben de grote lijnen van het Nederlandse geestelijke leven leren kennen als humanistisch en Calvinistisch. In één periode valt de nadruk naar de éne zijde; dan weer is het accent naar de andere zijde verlegd. In de onderscheiden volksgroepen werken beide beginselen niet met gelijke kracht. Maar deze twee stromingen – nu eens in onderlinge tegenstelling, dan weer in een hogere eenheid verenigd –, zij beiden hebben gestuwd, en stuwen, het leven van onze Nederlandse natie.

Blijvende waarden uit de Nederlandse geschiedenis, waarop wij fier mogen zijn. Blijvende waarden, die verplichtingen opleggen aan wie zijn volk trouw wil zijn.

't Delgen van een schuld

Zij rijzen uit de schemer van de cellen
Of uit het vuil van 't grauwe massakamp.
Veel pijn versmoord, geen neiging tot vertellen,
Herinnering in de leden als een kramp.
Zij, die het hardden en den druk weerstonden,
De maat der walging tot den boord gevuld,
Zij eischen kort: geen meelij met hun wonden,
Maar 't delgen van een schuld.

Waar anderen het lieve leven smaakten,
Voor hen geen vrouwenhand, geen warme mond,
Slechts harde makkerschap, die sterk maakte,
Zij lagen jaren aan het grijze front.
Verwacht van hen geen vriendelijk zich voegen,
Vraag van hun heete honger geen geduld,
Zij komen, omdat zij het zwaarste droegen,
Om 't delgen van een schuld.

NAWOORD

‘Steeds zwaarder drukt de last’ De actualiteit van Wiardi Beckman

Paul Scheffer

Hoe zullen we over tien jaar terugkijken op de turbulentie die Nederland sinds de eeuwwisseling in zijn greep heeft? Het is moeilijk te zeggen of sprake is van een overgangstijd of van een langere periode van stagnatie, misschien zelfs verval. Toch zijn er voorlopig redenen genoeg om te denken dat de democratie zich kan vernieuwen, zoals de historicus Niek van Sas schreef: ‘Nederland is bezig zichzelf andermaal uit te vinden. Net als in eerdere kritieke periodes, zoals rond 1800 en 1900, voltrekt die heruitvinding zich in een karakteristieke dialectiek van eigenheid en openheid.’

Hoe we er later ook naar zullen kijken, vaststaat dat de opkomst van het populisme meer is dan een incident. Een aanwijzing daarvoor vormt de herhaling die we nu meemaken. De situatie na de verkiezingen van 2010 lijkt wel erg veel op die van 2002, toen de partij van de vermoorde Pim Fortuyn de tweede partij van het land werd en kortstondig aan de regering deelnam. Maar er is een belangrijk verschil: het gevoel dat we in de tussentijd te weinig zijn opgeschoten laat zich niet meer wegredeneren.

Een andere aanwijzing voor een dieper liggende verandering is dat de Nederlandse ontwikkelingen passen in een Europees patroon: kijk maar naar landen als België,

Zwitserland, Oostenrijk, Denemarken, Italië, Frankrijk, Zweden, Polen en Hongarije. Overal zien we partijen die het 'eigene' en het 'vreemde' als onverzoenlijk tegenover elkaar plaatsen. Weerstand tegen de eenwording van Europa en tegen de immigratie zijn daar uitingen van. Vergelijkbare populistische bewegingen zien we in Amerika en Australië, de Tea Party en de partij One Nation.

De opkomst van politici als Wilders maakt iets duidelijk: het samenbindende vermogen van de traditionele politieke partijen is afgenomen. Het electorale aandeel van deze partijen – vooral christendemocraten en sociaaldemocraten – brokkelt gestaag af. Alleen de liberalen lijken zich, ondanks de recente afsplitsingen, enigszins te handhaven. Sinds 1918 lag het kiezersaandeel van deze drie hoofdstromen ergens tussen de tachtig en negentig procent. Waren ze in 1986 nog goed voor 133 van de 150 zetels, bij de verkiezingen dit jaar was daar nog een krappe meerderheid van over: 82 zetels. Sinds deze verkiezingen tonen de peilingen consistent dat ze niet langer een meerderheid van de kiezers vertegenwoordigen. Dat het niet meer mogelijk is gebleken om een meerderheidsregering te vormen is dan ook geen toeval.

We staan op het snijvlak van twee ontwikkelingen: de sociale en culturele spanningen zijn toegenomen en het vermogen van de klassieke volkspartijen om deze tegenstellingen te overbruggen neemt af. Je zou kunnen zeggen dat de maatschappelijke turbulentie lijkt op die van de jaren zestig, met een groot verschil: de opstandigheid van toen stond in het teken van een zoektocht naar meer vrijheid, nu is het onbehagen vooral een uiting van een verlangen naar meer veiligheid. Het populisme kan worden gezien als een vorm van protectionisme: een aanmerkelijk deel van de bevolking zoekt naar zekerheid en veiligheid.

Niet alleen in Nederland hebben veel mensen het gevoel dat een vertrouwde wereld verloren gaat en dat het er

niet beter op wordt. Dat vertaalt zich in een conservatieve onderstroom. Het gaat om behoud van sociale verworvenheden van vooral oudere generaties. De vrees voor sociale daling is natuurlijk het sterkst bij degenen die zich net een positie in de lagere middenklasse hebben verworven en die niet ten onrechte vrezen dat de globalisering zal werken naar het principe last in, first out. Naast dat sociale protectionisme, speelt een cultureel protectionisme. Daarbij gaat het om behoud van wat wordt gezien als een 'nationale identiteit'. En dat laatste is blijkens veel onderzoek een sterker motief om te kiezen voor populistische partijen dan de vrees voor sociale daling.

In de woorden van de socioloog Manuel Castells: 'Tegenover elkaar staan een kosmopolitische elite, die in dagelijkse verbinding staat met de gehele wereld, en lokale gemeenschappen die zich terugtrekken in hun eigen ruimte als een laatste verweer tegen de macrokrachten die buiten hun greep hun leven bepalen.' Die zin over 'een laatste verweer' moeten we tot ons laten doordringen. Want wat nu te gemakkelijk als nostalgie wordt afgedaan, is inderdaad een poging om weer greep te krijgen op de grote en dus anonieme krachten die het dagelijks leven meer en meer bepalen. De afwijzing van verdere immigratie door een aanzienlijke meerderheid van de bevolking kan als een aanwijzing worden gezien. De zeer te rechte conclusie van Castells luidt: 'De grootste uitdaging voor de Europese steden is hoe de mondiaal georiënteerde economische functies van steden moeten worden verenigd met de plaatselijk gewortelde samenleving en cultuur.'

Terug naar het oude bestel kan niet meer, alle linkse en rechtse retoriek ten spijt. Vooruit is onzeker tasten, waarbij we ons moeten realiseren dat de meerderheid van de bevolking niet bestaat uit ontspannen wereldburgers, maar uit mensen die een plaatsgebonden leven leiden. Dat is de grote kwestie van deze tijd, want het is niet goed

wanneer de samenleving steeds verder verdeeld raakt tussen wereldburgers en kleinburgers en tegelijk de kloof tussen laag- en hoogopgeleid zich verder verdiept.

Ons politieke leven is verstard

De vragen waarmee Wiardi Beckman worstelde. Natuurlijk, de jaren dertig van de vorige eeuw zijn geheel anders dan het achter ons liggende decennium. En toch. Ook hij schreef in een tijd dat een slecht functionerend politiek bestel leidde tot de opkomst van extreme stemmen. En hij schreef in een tijd waarin opnieuw moest worden nagedacht over de betekenis van de natiestaat of zoals hij het noemde 'de nationale gedachte'.

Laten we langs deze twee lijnen – het politieke bestel en de natiestaat – de draad van zijn denken nog eens volgen. Zijn beschouwing over vijf en twintig jaar staatkundig leven (1938) vat op een fraaie manier alle problemen van het politieke bestel in Nederland samen. Om te beginnen klaagt hij over de 'onzuivere partij-indeling', waardoor het bestel steeds minder in staat is 'om politieke vorm te geven aan de veranderingen in de volksovertuiging en aan de snelle sociaal-economische ontwikkeling van onze dagen. (...) Steeds zwaarder drukt de last van de onzuivere partij-indeling op de politieke ontwikkeling van ons land.' Zijn conclusie: 'Ons politieke leven is verstard.'

Daarbij denkt hij allereerst aan de christelijke partijen, die door hun middenpositie een heldere keuze tussen 'links' en 'rechts' bemoeilijken. Beckman beschrijft eind jaren dertig de uitputting van deze partijvorming op christelijke grondslag: 'Ze bleven voortleven, toen de schoolstrijd was gewonnen, toen zij hun algemene taak ten aanzien van de plaats van de christelijke volksgroepen in de Nederlandse volksgemeenschap hadden vervuld.' Dat is natuurlijk een klacht die tot in onze tijd voortduurt, maar lange tijd door de duurzame kiezersaanhang van deze

confessionele partijen ook merkwaardig aandeed.

Interessant – en ook in onze tijd relevant – is zijn duiding van de strijd tussen de meer vooruitstrevende en behoudende krachten in de katholieke partij. Zijn stelling luidt: 'Zonder ruggesgraat, zonder doorzettingsvermogen toont zich telkenmale de sociaal-voorstrevende vleugel van de katholieke beweging.' En inderdaad kan worden gezegd – uitzonderingen daargelaten – dat de natuurlijke voorkeur van de confessionelen altijd lag bij de liberalen, of zoals Beckman het zegt: achter de façade van de christelijke sociale leer wordt meestal een behoudzuchtige keuze gemaakt.

Over de liberale partijen is hij kort, maar een waarneming toont ons de continuïteit van het politieke landschap in Nederland. Sprekend over de antidemocratische krachten die zich te rechterzijde hebben geopenbaard in de NSB, schrijft hij: 'Door in veel gevallen puur-reactionair te sturen, heeft zij velen van haar kiezers rijp gemaakt voor een overgang naar de N.S.B.' Hier zij onmiddellijk gezegd dat de pvv niet de hedendaagse uitgave van de NSB is – Wilders is werkelijk geen Mussert – maar de manier waarop liberalen nu met moeite een verhouding vinden ten opzichte van een directe electorale bedreiging ter rechterzijde is wel een dilemma dat in de tijd van Beckman ook speelde. Interessant is ook zijn opmerking: 'Zonder de internationale gebeurtenissen zou de N.S.B. als partij in Nederland weinig aanhang hebben gekregen.'

Verder roepen zijn opmerkingen over de links-liberalen van zijn tijd, toen verenigd onder de noemer 'vrijzinnig-democraten', herkenning op bij de hedendaagse lezer. Hij verwijt ze dat ze zich hebben laten gebruiken voor het rigoureuze financieel-economische beleid onder Colijn: 'Ze hebben zich laten aanmonteren op de schuit van Colijn en vier jaar lang waren zij gewillige medewerkers onder Colijn's bemanning. In 1937 wel zeer slecht voor de goede diensten beloond, zijn zij noodgedwongen tot de opposi-

tie teruggekeerd.' Over de partij van Van Mierlo en de zijnen zou na de eeuwwisseling ongeveer hetzelfde kunnen worden gezegd.

Tenslotte hebben zijn waarnemingen over de sociaal-democratie ook voor ons een bijzondere betekenis. 'Nog is de sociaal-democratie op meer dan één punt in het defensief; nog duurt het wachten voort, het wachten op een kans.' Hier hadden enkele kritische kanttekeningen Beckman verder geholpen, want hij legt de verantwoordelijkheid voor de impasse wel erg bij anderen. Maar goed, de diagnose over de defensieve opstelling van de sociaal-democraten is pijnlijk actueel.

Onder deze schets van de partijpolitieke verhoudingen ligt een kritiek op het functioneren van het bestel, dat in de jaren dertig aan kracht won. Eerst schermt Beckman zich af tegen de meer extreme stemmen: 'Laten wij de anti-democraten van rechts en links, die op de grofste wijze op de algemene ontevredenheid speculeren, terzijde, dan moeten wij vaststellen, dat de onrust over deze toestand ook leeft onder de besten van ons volk.'

Onder die besten rekent hij zijn leermeester Johan Huizinga, maar ook een andere historicus, Jan Romein. De laatste had gesproken over het gegeven dat de partijen steeds meer vervreemden van 'de behoeften der massa'. Huizinga op zijn beurt slaat een scherpere toon aan: 'Feitelijk werkt dit partijstel reeds lang niet meer. [...] De volkswil kan zich evenmin spontaan vormen als uitspreken of doorzetten.' Deel van zijn grieven gelden het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging en Beckman valt hem bij.

Zo herkennen we de configuratie van onze tijd, waarbij niet alleen de verhoudingen tussen de drie grote stromingen niet echt zijn gewijzigd, maar ook de klachten over het bestel als geheel ons vertrouwd in de oren klinken. Daarmee is allereerst gezegd dat de klaagzang over de democratie onderdeel is van een levendig bestel dat in weerwil van alle problemen toch bijna een eeuw lang vorm heeft gege-

ven aan een vreedzame en welvarende samenleving. Anders gezegd: enige terughoudendheid om over een 'crisis' te spreken dringt zich op wanneer we deze stemmen van zeventig jaar geleden opnieuw tot ons laten doordringen.

Tegelijk zien we in onze tijd dat het aandeel van de drie hoofdstromen sinds de invoering van het algemeen kiesrecht nog nooit zo klein is geweest. De ontzuiling heeft zijn beslag gekregen en zoals Beckman in de jaren dertig de moderne sociaaldemocratie uitvond met zijn principiële keuze voor de parlementaire democratie, de natiestaat en een gemengde economische orde, zo is nu een herbezinning op het politieke bestel onontkoombaar geworden. Het gaat niet om het vasthouden aan oude vormen en gedachten, maar de zorg is dat het einde van het driestromenland de ruimte biedt aan een modern populisme, dat uiteindelijk geen antwoorden biedt op de vraag naar de betekenis van de nationale staten in een tijd van globalisering.

Dat kan ook op een andere manier worden gezegd: misschien is de natie wel de laatste zuil. Het risico is aanwezig dat na de ontzuiling een nationale identificatie de sterkste oriëntatie zal blijken te zijn. De gedachte dat we in een postnationale tijd leven schiet alleen al om die reden tekort. Vooralsnog ligt het zwaartepunt van het democratische leven binnen de landsgrenzen.

Wie die grenzen wil overschrijden – en daar is natuurlijk alle reden voor – doet er goed aan te beseffen dat er grenzen zijn. Het vermogen om de integratie binnen Europa verder vorm te geven is mede afhankelijk van het vermogen tot integratie binnen de afzonderlijke lidstaten. Telkens opnieuw blijkt dat burgers die weinig vertrouwen hebben in hun eigen democratie ook met wantrouwen kijken naar de integratie in Europa. Het omgekeerde is evenzeer waar. Europa kan niet worden opgetrokken met wankelende bouwstenen.

Eenheid - in - verdeldheid

Naast zijn heldere waarnemingen over de problemen van ons politieke bestel, ligt de actualiteit van Beckman dan ook in zijn beschouwingen over wat hij omschreef als 'de nationale gedachte'. Ook hier geldt natuurlijk, andere tijden, andere woorden, andere omstandigheden. En toch: wat hij in zijn *De sociaal-democratie en de nationale gedachte* (1935) en in twee beschouwingen in bezettingstijd – *Onszelf blijven* (1940) en *Geschiedenis als opdracht* (1941) – schreef is vol nuance en betekenisvol voor deze tijd. Dat heeft vooral te maken met de wijze waarop hij twee verleidingen weet te vermijden: de verwerping van de natiestaat uit naam van een ondoordacht internationalisme en tegelijk de kritiekloze omarming van de nationale gedachte.

Hij schrijft in de jaren dertig: 'De natie is een feit; de nationale gedachte is een kracht, die het gehele volk, óók ons, beweegt.' Interessant is zijn verweer tegen de ook nu vaak gehoorde opvatting dat nationale grenzen de uitkomst zijn van toevallige omstandigheden en daarom geen politieke of morele betekenis horen te hebben. 'Moge dan al aan de oorsprong van onze nationale grenzen een element van willekeurigheid niet vreemd zijn [...]. Deze grenzen zijn daarom niet minder een realiteit; zij hebben nadien een dwingende betekenis verkregen, omdat binnen deze begrenzing het leven van het Nederlandse volk zich heeft afgespeeld, de historische lotsgemeenschap is gegroeid.'

Het gevoel voor verhoudingen dat Beckman aan de dag legt blijkt vooral uit zijn beschouwingen in bezettingstijd. Waar zwart en wit voor de hand liggen, blijft hij zijn woorden zorgvuldig kiezen. Hij bouwt verder op zijn ideeën van de jaren dertig wanneer hij onder verwijzing naar zijn rol in de landsverdediging in de korte dagen na 10 mei 1940 zich bekent tot 'de hechte verbondenheid tussen de zonen van één vaderland'. Maar kenmerkend zijn de zinnen die hij er onmiddellijk op laat volgen: 'Er waren er in

ons land, die de beslissende betekenis van de nationale verbondenheid niet voldoende erkenden; er waren anderen, die zo vaak en zo gemakkelijk met de vaderlandsliefde verkeerden, dat de diepere zin schuil ging onder al te vlot herhaalde woorden.'

En daarmee is de kern van zijn houding gegeven. Beckman gaat terug in de geschiedenis en stelt vast dat de geestes- en gewetensvrijheid in de republiek verhoudingsgewijs goed gewaarborgd was. Maar hij stelt direct vast dat deze vrijheidszin altijd 'eenheid-in-verscheidenheid' met zich meebrengt. 'Deze geestesgesteldheid moge op vele gebieden de uiterlijke verdeeldheid in de hand werken, zij is tenslotte het bindende element.' Dat werkt hij niet verder uit, maar de vrijheid staat voorop: 'Het zou volstrekt onmogelijk zijn, alle Nederlanders te dwingen in één geestelijk uniform.'

Hij karakteriseert dit pluralisme als de botsing van erasmiaanse en calvinistische houdingen: 'Zij beiden, de "rekelijken" en de "preciesen", zij hebben gezamenlijk de Republiek groot gemaakt en het Nederlandse volkskarakter gevormd.' Nu zijn termen als 'volkskarakter' achterhaald en ook over 'nationale identiteit' is het beter om met de nodige relativering te spreken. Wie terugkijkt in de geschiedenis ziet natuurlijk hoezeer Nederland alleen al de laatste vijftig jaar is veranderd. Ook Beckman stelt vast dat 'wie met het begrip verdraagzaamheid van de twintigste eeuw gaat werken' al snel tot de slotsom komt dat 'het op het Holland van de zeventiende eeuw niet past'.

Deze toe-eigening van het nationale erfgoed en vooral ook de bezettingstijd waarin deze woorden zijn geschreven maken een werkelijk kritische houding ten opzichte van de geschiedenis moeilijk. Zo missen we de koloniale tijd en alles wat dat voor de vereenzelviging van het verleden met vrijheidsdrang betekent. Toch ontbreekt de kritische zelfbespiegeling niet: 'Bij de Nederlandse vrijheidszin behoort de verdraagzaamheid. En opnieuw wil ik grif

toegeven, dat in onze geschiedenis de verdraagzaamheid maar al te vaak met voeten is getreden.’

Beckman verzet zich tegen de gedachte dat zijn gehechtheid aan de ‘nationale gedachte’ een conservatieve houding zou zijn. Beter nog, hij draait het verwijt om: ‘goed, dan zijn miljoenen Nederlanders “conservatief”, en dan stellen wij daar een eer in’. Maar daar schuilt wel een probleem achter. De vereenzelviging van de arbeidersbeweging met de natie is de geschiedenis van een emancipatie die uiteindelijk later in de twintigste eeuw zo geslaagd is dat daarmee de historische rol van de sociaaldemocratie voltooid lijkt te zijn. En inderdaad: de behoudzucht loopt inmiddels dwars door de partijpolitieke verschillen heen.

Midden jaren dertig vindt hij de woorden om de sociaaldemocratie te verzoenen met de nationale gedachte: ‘De arbeiders hebben verovering op verovering gemaakt; zij hebben politieke rechten verkregen; zij hebben het levenspeil een stuk beter weten te maken dan het in de jaren van het ongebreidelde kapitalisme was.’ Dat heeft gevolgen: ‘Zij zijn daarmee ingegroeid in de natie. Met iedere nieuwe verovering en met iedere hervorming, die zij bereikten, ging dit proces verder.’

En nu, meer dan zeventig jaar later, kunnen we zeggen dat deze verheffing goeddeels is geslaagd. Daarop loopt het werk van Beckman vooruit. Maar wat zijn de gevolgen van deze ‘ingroei in de natie’? Het valt op dat het populisme het sterkst is in de landen waar de belofte van gelijkheid het meest is verwerkelijkt. In weinig landen van de wereld zijn de inkomensverschillen zo klein, zeker voor zover het om de ‘autochtone’ bevolking gaat. En daarom blijft de vraag actueel: is de geslaagde emancipatie niet omgeslagen in een nationale behoudzucht, die geen goed antwoord vormt op een wereld waar landen steeds meer vervlochten raken?

Een nieuwe doorbraak

Zoals gezegd staan we – net als in de tijd waarin Beckman schreef – op het snijvlak van twee ontwikkelingen: groeiende maatschappelijke tegenstellingen en een afnemend vermogen tot integratie van de traditionele partijen. Beide ontwikkelingen versterken elkaar. We maken het einde mee van het partijenbestel zoals we dat kenden, ook omdat klassieke emancipatoire doelstellingen goeddeels zijn verwerkelijkt. Het dalende peil van het driestromenland kan niemand ontgaan. Zoals de socioloog Ralf Dahrendorf ooit schreef over ‘het einde van de sociaaldemocratische eeuw’ zou men ook over ‘het einde van de christendemocratische eeuw’ kunnen schrijven.

De grote maatschappelijke vragen van deze tijd passen niet meer in de ideologische tegenstellingen van eind negentiende eeuw. De hele links-rechtsdeling is door elkaar gehusseld. Voorbeelden zijn er genoeg: is het links of rechts om tegen de Europese grondwet te stemmen? Dat is moeilijk te zeggen, voor- en tegenstanders zijn op alle vleugels van de politiek te vinden. Ander voorbeeld: bij de verhoging van de pensioenleeftijd kan het gebeuren dat rechtse populistten en de vakbeweging ineens aan dezelfde kant staan. Dat geldt ook voor het immigratiebeleid, want de ondernemers willen graag meer immigratie van laaggeschoolden, en ook de Links-liberalen zijn voor een minder selectief beleid. Het geeft toch te denken dat de werkgevers bezorgd zijn over Wilders (en dat ook luidkeels kenbaar maken), terwijl de vakbonden zwijgen uit angst voor ledenverlies.

We maken het einde mee van het traditionele partijenbestel. En dus heeft de voormalige links-liberale leider, Hans van Mierlo, zijn grote gelijk gekregen. We beleven een langzame, maar wel zekere erosie van het bestel. Dat is niet het hele verhaal. We moeten ook de achterkant van zijn gelijk zien, want niet het pragmatisme zet nu de toon

maar het populisme. Van Mierlo was een voorloper die vooral nog het nakijken heeft.

De links-rechtsdeling klopte in Nederland al nooit helemaal door de eigen positie van de confessionele partijen, maar nu moeten we op zijn minst spreken van een vierhoek: liberaal rechts en conservatief rechts, liberaal links en conservatief links. En het is lang niet zeker of de gelijkgestemdheid ter linker- en rechterzijde groter is, dan die van conservatieven en liberalen aan beide kanten. En ook die vierhoek beschrijft niet werkelijk het gefragmenteerde politieke landschap, want zeker binnen alle gevestigde partijen zien we deze tegenstellingen terug. De verschillen binnen deze partijen zijn haast even groot als tussen deze partijen en dat verklaart ook waarom hun politieke leiders zo'n weifelende indruk maken. Ze moeten immers een zeer verdeelde achterban bijeen zien te brengen.

Links is niet meer links, rechts is niet meer rechts en daarom is het midden de weg kwijt. Het gaat er niet om vast te houden aan de klassieke volkspartijen, maar wat ervoor in de plaats lijkt te komen zijn vooral eenpersoonspartijen of one-issuepartijen. Misschien is dat nog de enige manier om na de ontzuiling samenhang te suggereren. Die partijen hebben natuurlijk hun plaats in een levendige democratie, maar de kwestie is of ze ook kunnen bijdragen tot een maatschappelijke integratie. Anders gezegd: kunnen ze de functie van de volkspartijen op een nieuwe manier voortzetten of gaat er iets wezenlijks verloren?

In landen als Italië, maar ook in Vlaanderen is het vacuüm dat is getrokken door het verval van de sociaal- en christendemocraten vooral gevuld door regionaal of nationaal egoïsme. Laten we vooral kijken naar Italië. Dat land is geen exotische afwijking, maar misschien wel het voorland van de Europese democratie. De Duitse schrijver Hans Magnus Enzensberger had dat goed gezien in zijn *Ach Europa* (1987), maar het probleem was dat hij hele-

maal niet zag dat in de vrolijke anarchie van Italië de democratische cultuur vergaand onder druk staat.

Net zoals Wiardi Beckman in de jaren dertig zocht naar een nieuw politiek bestel en naar een nieuwe verhouding tot de natiestaat, staan we nu opnieuw voor een doorbraak. Het is een open vraag of zo'n heroriëntatie zal lukken binnen de oude partijen. Waarschijnlijk is dat niet. De nieuwe breuklijnen in de samenleving brengen nu al andere partijen voort, die bijna de helft van de kiezers aan zich weten te binden. Het ligt in de verwachting dat op den duur een ontzuild partijenlandschap zal ontstaan zonder de klassieke volkspartijen.

Hoe het ook zij, de kwestie blijft: hoe kan worden voorkomen dat de samenleving steeds verder verdeeld raakt tussen laag- en hoogopgeleiden, tussen zelfverklaarde wereldburgers en kleinburgers. We zien de hang naar afsluiting en weten niet goed hoe daarop moet worden gereageerd. Voorbeelden zijn er genoeg: er bestaat geen overtuigend idee over de immigratie als onderdeel van de samenleving. Wat ook ontbreekt is een verhaal over Europese integratie als bescherming van de nationale democratie. Behoeft bestaat aan een beeld van Nederland – om het in de woorden van Beckman te zeggen – dat op een eigentijdse manier de 'historische lotsgemeenschap' vormgeeft. Daarbij staat een vrijheidsideaal voorop: 'Het zou volstrekt onmogelijk zijn, alle Nederlanders te dwingen in één geestelijk uniform.'

Nederland heeft zich door de eeuwen heen als open economie ontwikkeld. Ook in cultureel opzicht valt weinig te winnen door met de rug naar de buitenwereld te gaan staan, als zoiets al mogelijk zou zijn. Maar die vaststelling voldoet niet: de globalisering vraagt om openheid én bescherming. Het is niet gemakkelijk om beide te combineren, maar er is geen ontkomen aan willen meerderheden hun vertrouwen in de democratie niet verliezen. Te vaak wordt gezegd: als we niet meegaan in de vaart der volkeren dan worden we een 'museum'. Eigenlijk hebben we

niets te kiezen. Mocht dat waar zijn dan kan het niemand verbazen dat de democratie in diskrediet raakt.

De vertrouwensvraag is gesteld. Antwoord moet worden gegeven op de behoefte aan sociale bescherming. Dat vraagt niet om vasthouden aan het bestaande, maar om een hervorming van de verzorgingsstaat die betrouwbaar en voorspelbaar is. Er is te weinig een stabiel beeld aan mensen voorgehouden. De gevolgen van de vergrijzing zijn bekend en vragen om duurzame antwoorden. Gebruiken we de crisis om tot een werkelijke heroverweging te komen? Hoe kan de sociale zekerheid meer dan nu het geval is de emancipatie bevorderen?

Verder moet de hang naar culturele afsluiting worden beantwoord. Ook hier is behoudzucht nooit het enige antwoord. Verhalen zijn nodig waarin erfgoed en openheid samengaan. De verbeelding van een gemeenschap van burgers – met inbegrip van één op de vijf inwoners die hun wortels elders hebben – is een dringende opgave. Wil de groeiende vervreemding worden tegengegaan dan moet de nadruk niet alleen liggen op het hier en nu, maar juist op wat er aan ons vooraf is gegaan en wat er na ons komt. Burgerschap heeft namelijk alles te maken met het gevoel deel uit te maken van een doorgaande geschiedenis; een geschiedenis die natuurlijk op uiteenlopende manieren kan worden uitgelegd.

Zonder Europese eenwording zijn deze vragen niet te beantwoorden. Maar over welk Europa spreken we dan? Als het goed is vormt het de beschermende buffer waarmee we de schokken van de globalisering kunnen temperen en ook de ruimte kunnen herwinnen om greep te behouden op de inrichting van de eigen samenleving. Integratie in Europa is per saldo soevereiniteitswinst. Dat was al vanaf de oorlog zichtbaar: de nationale staten hebben zich juist door de integratie en de gezamenlijke markt versterkt. De naoorlogse verzorgingsstaat is mede het product van die integratie.

De democratieën dreigen uitgeput te raken en daarom

moet de Europese eenwording de levensvatbaarheid van de nationale staten vergroten. Die dragen immers het geheel. Alleen wanneer duidelijk is dat bovenationale samenwerking uiteindelijk het streven naar zelfbeschikking dient zal de integratie duurzaam op publieke steun kunnen rekenen. Anders gezegd: wanneer duidelijk is dat de Unie ten dienste staat van de lidstaten zal het unieke proces van toenadering en vervlechting in Europa burgers motiveren. Vooralsnog fungeert de Unie onvoldoende als zo'n beschermende laag en ook daarom is de onzekerheid zo groot.

Het politieke en maatschappelijke midden is teveel meegegaan met de gedachte dat de maatschappij een marktplaats is. Zeker, de samenleving is minder maakbaar dan in de jaren van de wederopbouw werd gedacht, maar is veel meer maakbaar dan in de jaren van de privatisering werd aangenomen. Die conclusie kunnen we wel trekken uit de kredietcrisis. Dat is een heilzame ervaring wanneer de schok van de globalisering wordt gebruikt om de samenleving te verbeteren. Meer nog dan hoe we de boel bij elkaar houden, gaat het erom hoe we de boel bij elkaar brengen. Zo'n heroriëntatie – waarbij 'eigenheid' en 'openheid' op een nieuwe manier worden verbonden – is dringend nodig. Anders is het niet uitgesloten dat we ons deze jaren niet zullen herinneren als een overgangstijd maar als een periode van verval.

Noten

H.B. Wiardi Beckman – Baanbreker van de moderne socialdemocratie

- 1 Ed. Hoornik, 'De laatste uren van Dr. Wiardi Beckman', in: *Het Vrije Volk*, 31 mei 1945.
- 2 H. Verwey-Jonker, 'In memorie dr. H.B. Wiardi Beckman', in: *Het Parool*, 1945 [precieze datum onbekend]. Vgl. ook J. in 't Veld, 'Dr. H.B. Wiardi Beckman', in: *De Nieuwe Stem*, november 1946; J.J. Voskuil, Radiorede op 5 mei 1948 en 14 maart 1954 voor de VARA, Archief M. Halbertsma-Wiardi Beckman.
- 3 W. Banning, 'In memoriam Dr. H.B. Wiardi Beckman', in: *Paraat*, 1945 [precieze datum onbekend].
- 4 Jolande Withuis heeft pionierswerk verricht bij het beschrijven van de rol die Wiardi Beckman, Pim Boellaard en Alfred Mohr hebben gespeeld in de kampomstandigheden. Zij vertegenwoordigden alle drie afzonderlijk en gezamenlijk een onuitputtelijke beschavingskracht en onverzettelijkheid van karakter, die een muur opwierpen tegen de ontmenselijking en de barbarij. Zie J. Withuis, *Weest manlijk, zijt sterk. Pim Boellaard (1903-2001). Het leven van een verzetsheld* (Amsterdam 2008); J. Withuis, *Het koffertje van Oscar Mohr*. Rede bij de overdracht van de archivalia van Oscar Mohr aan het NIOD, 9 september 2010.
- 5 Herbegravenis op de Centrale Begraafplaats te Loenen (Veluwe) op donderdag 8 september 1960 van Dr. H.B. Wiardi Beckman en drie andere Nederlanders, omgekomen in Dachau. Herdenkingswoord van Dr. W. Drees, Archief M. Halbertsma-Wiardi Beckman.
- 6 Voor een overzicht over de achtergrond en jeugd van Wiardi Beck-

- man zie: Johan S. Wijne, 'Wiardi Beckman', in: *Vrij Nederland*, 8 oktober 1983; Johan S. Wijne, *Stuuf Wiardi Beckman. Patriciër en sociaal-democraat* (Amsterdam/Brussel 1987); H.B. Wiardi Beckman, *En die twee jongens zijn wij. Brieven aan M. van der Goes van Naters*. Ingeleid en bezorgd door Mireille Berman en Marijke Halbertsma-Wiardi Beckman (Amsterdam 2007).
- 7 M. van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd. Herinneringen* (Amsterdam 1980) 23.
  - 8 Wiardi Beckman, *En die twee jongens zijn wij*, 147.
  - 9 Idem.
  - 10 Wiardi Beckman, *En die twee jongens zijn wij*, 169.
  - 11 Piet Hagen, *Politicus uit hartstocht. Biografie van Pieter Jelles Troelstra* (Amsterdam 2010) 791-792.
  - 12 Van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 27.
  - 13 P.J. Troelstra, *Gedenkschriften Deel IV Storm* (Amsterdam 1928) 319.
  - 14 Zie M. Halbertsma-Wiardi Beckman, 'Wiardi Beckman en de nationale gedachte', in: *Socialisme & Democratie* 53 (1996) 3, 160-161.
  - 15 H.B. Wiardi Beckman, *Het syndicalisme in Frankrijk* (Amsterdam 1931) 69.
  - 16 Idem, 83.
  - 17 Dr. H.B. Wiardi Beckman, Gesproken portret, VARA, 4 mei 1960, auteur Meyer Sluysers, Archief M. Halbertsma-Wiardi Beckman. Vgl. ook Piet Bakker, Dr. H.B. Wiardi Beckman, den opvolger, in: *Elseviers Weekblad*, 1946, waarin Bakker ingaat op Wiardi Beckmans tijd bij *Het Volk*.
  - 18 B. Tromp, *Het sociaal-democratisch programma. De beginselprogramma's van SDB, SDAP en PvdA, 1878-1977. Een onderzoek naar de ontwikkeling van een politieke stroming* (Amsterdam 2002) 150.
  - 19 Geciteerd bij Tromp, 158.
  - 20 Hilda Verwey-Jonker, 'Vijf en twintig jaar socialistische theorie', in: *Ir. J.W. Albarda. Een kwart eeuw parlementaire werkzaamheid in dienst van de bevrijding der Nederlandse arbeidersklasse. Een beeld van de groei van de Nederlandse volksgemeenschap* (Amsterdam 1938) 347.
  - 21 Wiardi Beckman was lid van de Centrale Plan-Commissie, die de propaganda voor het Plan van de Arbeid in samenwerking met gewestelijke en plaatselijke afdelingen vormgaf. Citaat uit aantekeningen voor een voordracht in Arnhem, waarschijnlijk in de tijd dat de campagne voor het Plan van de Arbeid werd gevoerd. Geciteerd bij Halbertsma-Wiardi Beckman, 163.
  - 22 Zie Johan Wijne, 'Op weg naar de Partij van de Arbeid. Het Beginselprogramma van de SDAP van 1937 en het streven naar een democra-

tisch-socialistische volkspartij', in: Jan Bank e.a. (red.), *Het vierde jaarboek voor het democratisch socialisme*, Amsterdam 1983; en B. Tromp, *Het sociaal-democratisch programma. De beginselprogramma's van SDB, SDAP en PvdA, 1878-1977. Een onderzoek naar de ontwikkeling van een politieke stroming* (Amsterdam 2002).

- 23 Jos Perry, *De Voorman. Een biografie van Willem Hubert Vliegen 1862-1947* (Amsterdam 1994) 395.
- 24 Beide citaten ontleend aan Halbertsma-Wiardi Beckman, 163-164.
- 25 Gerrit Voerman, 'Ben je al bezig de SDAP te hervormen', in: *Socialisme & Democratie* 64 (2007) 9, 44-45.
- 26 Perry, 413-419.
- 27 *Algemeen Handelsblad*, no. 35181, januari of februari 1935.
- 28 *Elseviers Weekblad*, 27 september 1946.
- 29 Henk Brugmans, *Wij Europa. Een halve eeuw strijd voor emancipatie en federalisme* (Leuven 1988) 118.
- 30 *Den Vaderlant Ghetrouwe*, H.B. Wiardi Beckman, B.M. Telders, Paul Scholten (Haarlem 1940) Voorwoord.
- 31 *Dat, wat blijft*. W.R.M. Noordhoff, H.B. Wiardi Beckman, F. Kleijn (Haarlem 1941) Ter inleiding.
- 32 Toespraak W.A.H.C. Boellaard op 8 september 1960 Nationale Begraafplaats Loenen, Archief M. Halbertsma-Wiardi Beckman.
- 33 L.J. van Looi, 'Dr. H.B. Wiardi Beckman, een der groten uit het verzet', in: *Bevrijdingsnummer GW/vvn* 1965, 73.
- 34 M. van der Goes van Naters, 'Wiardi Beckman, denker en doener', in: *Het Vrije Volk*, 7 september 1960.

Socialisme en democratie

- 1 Deze rede ter verdediging van het beginselprogramma sprak Wiardi Beckman uit tijdens het drieënveertigste congres van de s.d.a.p. in 1937, gevolgd door een discussie. Dit drieënveertigste congres vond plaats van 27 februari t/m 1 maart 1937 in Den Haag.
- 2 J.F. Ankersmit was van 1920 tot 1937 hoofdredacteur van *Het Volk* geweest. Wiardi Beckman werd hoofdredacteur van alle bladen van de Arbeiderspers, dus ook van *Voorwaarts*, waardoor Y.G. van der Veer zijn functie neer moest leggen.
- 3 Het oude beginselprogramma van de s.d.a.p. stamde uit 1912. Na een eerste poging door een Herzieningscommissie (op 10 juni 1933 ingesteld door J.W. Albarda) om het oude beginselprogramma nieuw leven in te blazen, werd een nieuwe commissie ingesteld, de Programma-commissie, die in november 1935 ingesteld werd en vanaf december 1935

- aan de slag ging. Wiardi Beckman en H. Brugmans waren de secretarissen van de Programcommissie.
- 4 De commissie bestond uit: J.W. Albarda (voorzitter), W. Banning, S. de la Bella, G. van den Bergh, E. Boekman, W.A. Bongers, H. Brugmans, J. van Gelderen, M. van der Goes van Naters, S. Mok, M.J.A. Moltzer, H. Verwey-Jonker, H. Vos, W.H. Vliegen, H.B. Wiardi Beckman en S. de Wolff.
  - 5 Wiardi Beckman en Brugmans stelden als secretarissen een nieuw schema voor een program voor, ter vervanging van het oude Leidse beginselprogram. Nieuwe elementen waren: het belang van democratie, het gevaar van het fascisme, de rol van de staat en de functie van de nationale gemeenschap.
  - 6 Het rapport *Het Socialisatievraagstuk* verscheen in 1920, *Nieuwe Organen* in 1931, en zowel *Het staatkundig stelsel der Sociaal-Democratie* als het *Plan van de Arbeid* verschenen in 1935.
  - 7 Nadat in de zomer van 1936 de programcommissie een ontwerp voor het nieuwe beginselprogram overlegd heeft aan het partijbestuur, besloot het bestuur een samenvatting van dit ontwerp in *De Sociaal-Democraat* te publiceren. Er kwam nauwelijks kritiek van lezers van het discussieorgaan op het ontwerp.
  - 8 W.A. Bongers en S. de Wolff waren van mening dat met slechts een kleine wijziging in het Leidse program van 1912 zou kunnen worden volstaan. Zie: P.J. Knegtmans, *Socialisme en democratie. De SDAP tussen klasse en natie, 1929-1939* (Amsterdam 1989) 189 e.v.
  - 9 Emanuel Hamburger was een tijdlang voorzitter van de SDAP in Dordrecht. Otto Bauer, een bekende sociaaldemocraat uit Oostenrijk, leverde kritiek op de democratische weg die reformistische socialisten insloegen.
  - 10 E. Boekman was al vanaf 1931 hoofdredacteur van *De Sociaal Democraat*.
  - 11 W.A. Bongers schreef *De problemen der democratie. Een sociologische en psychologische studie* (Groningen 1934).
  - 12 Op 28 september 1936 sprak G. van den Bergh een rede uit bij de aanvaarding van zijn ambt als hoogleraar Nederlands Staatsrecht. Hierin sprak hij over democratische en niet-democratische elementen in de samenleving. In 1932 was Van den Bergh afgetreden als SDAP-raadslid vanwege de loonkortingskwestie in de Amsterdamse Gemeenteraad. Van den Bergh weigerde om zijn standpunt te herzien, ook al was hij binnen de fractie in de minderheid. Stemdwang wees hij af. In het boek *De problemen der democratie* besteedde Bongers aandacht aan deze kwestie.

- 13 Na een korte discussie werd er gestemd over de amendementen, waarna het gehele beginselprogram in stemming genomen werd. Het beginselprogram werd met algemene stemmen aangenomen.
- 14 Deze tekst is bewaard gebleven, aangezien Wiardi Beckman zijn rede vooraf ter goedkeuring voor moest leggen aan de Radio-Omroep-Contrôle-Commissie van de VARA. Aan de bewaarde rede was een briefje bevestigd met daarop de tekst: 'Het is ingevolge de wettelijke voorschriften streng verboden van bijgaande tekst zonder voor kennis der Radio-Omroep-Contrôle-Commissie (of Algemeen Programma-Commissie) in enigerlei opzicht af te wijken.'
- 15 *Het Beginselprogram der S.D.A.P.* (1937) xvii, artikel 33, 34 en 35.
- 16 *Het Beginselprogram der S.D.A.P.* (1937) xxiii, artikel 46.

Denken over de doorbraak

- 1 P.J. Troelstra, *Gedenkschriften Deel IV Storm* (Amsterdam 1931) 41-42.
- 2 In 1909 was zo'n innerlijke twist uit de hand gelopen. Wijnkoop, Van Ravesteyn en Ceton, redacteurs van het tijdschrift *De Tribune* werden geroyeerd, vanwege hun kritiek op de parlementaire democratie. De redacteurs richtten vervolgens hun eigen partij op, de Sociaal-Democratische Partij (SDP).
- 3 De SDAP ging van 7 naar 18 zetels van de in totaal 100 zetels die de Tweede Kamer toen telde.
- 4 Kamerleden werden gekozen binnen bepaalde kiesdistricten. Wanneer een kandidaat geen absolute meerderheid behaalde in de eerste ronde, dan was er sprake van herstemming. Er kon dan gekozen worden tussen de twee kandidaten met de meeste stemmen in de eerste ronde.
- 5 Met de rechterzijde worden de partijen op christelijke grondslag aangeduid, met de linkerzijde de partijen die niet op christelijke grondslag zijn gevestigd. De linkerzijde bestaat uit zowel liberalen en vrijzinnig-democraten als sociaaldemocraten, dat wil zeggen uit sociaal-economisch sterk tegengestelde politieke groeperingen.
- 6 In 1902 was op het partijcongres van de SDAP in Groningen een motie aangenomen waarin besloten werd over de financiële gelijkstelling van het bijzonder en openbaar onderwijs: in deze Groninger schoolmotie stond dat – op voorwaarde dat de kwaliteit van het bijzonder onderwijs hierdoor zou verbeteren – subsidie aan bijzonder onderwijs goedgekeurd werd.
- 7 P.J. Troelstra, *Gedenkschriften Deel IV Storm*, hoofdstuk v 'Novemberdagen 1918'.

- 8 Tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 1918 gold voor het eerst het nieuwe stelsel van evenredige vertegenwoordiging in plaats van het districtenstelsel. De SDAP gaat van 15 naar 22 zetels, terwijl de liberale partijen flink verliezen (van 31 zetels (in totaal) naar 15 zetels).
- 9 In het kabinet-Ruijs de Beerenbrouck I (1918-1922) traden ministers van de CHU, ARP en de Algemeene Bond van Rooms-Katholieke Kiesverenigingen toe, naast enkele partijloze ministers. Ruijs de Beerenbrouck was de eerste minister-president van katholieken huize.
- 10 *Het Beginselprogram der S.D.A.P.* (1937) xvii, artikel 33.
- 11 Tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 1937 was de SDAP de tweede partij met 23 zetels, na de RKSP die 31 zetels wist te behalen.
- 12 P.J. Troelstra, *Een politiek testament. Stenografisch verslag der redevoeringen gehouden door mr. P. J. Troelstra in de vergaderingen der Tweede Kamer op 18 en 26 november 1924, met voorwoord van J. F. Ankersmit* (Amsterdam 1924).
- 13 Een eerdere lezing, op 22 oktober 1920, had Troelstra al de titel 'Het hinkende parlement' gegeven: P.J. Troelstra, 'Het hinkende parlement, 22 oktober 1920', in: H.B. Wiardi Beckman (red.), *Troelstra, de ziener. Keur uit het journalistieke werk verzameld en toegelicht door dr. H.B. Wiardi Beckman* (Amsterdam 1935).
- 14 Het kabinet-Colijn IV (1937-1939) bestond uit ministers van de RKSP, ARP en CHU.
- 15 J. Romein, *De lage landen bij de zee* (Utrecht 1934) 621.
- 16 Ibidem, 536.
- 17 J. Huizinga, *Nederland's Geestesmerk* (Leiden 1934).
- 18 In het rapport *Het staatkundig stelsel der Sociaal-Democratie* werd een vergelijking gemaakt tussen verschillende politieke stelsels. Het rapport was niet alleen beschrijvend van aard, maar bevatte ook aanbevelingen.
- 19 P.J. Troelstra, *Gedenkschriften Deel IV Storm* (Amsterdam 1931) 315; Wiardi Beckman geeft als redacteur een toelichting bij Troelstra's opvattingen over wenselijke wijzigingen in het politieke systeem: Hij sprak toen [tijdens een conferentie te Stuttgart in 1907] reeds van 'de bureaucratie der burgerlijke regeerings departementen', die een 'logische en historische aanvulling' van het parlement is. Tengevolge daarvan, betoogde Troelstra te Stuttgart, 'moet het optreden van de socialistische volksvertegenwoordigers teleurstelling wekken, en deze vraag wordt te dringender, naarmate de invloed der sociaal-democratie in het parlement groeit'.
- 20 *Nieuwe Organen*. Rapport tot nadere uitwerking der artikelen 78 en 194 der Grondwet uitgebracht door de commissie ingesteld door de S.D.A.P. (Amsterdam 1931) en *Het Staatkundig Stelsel der Sociaal-Democratie*. Rapport uitgebracht door de commissie tot vergelijkend onderzoek van politieke systemen, ingesteld door het partijbestuur der S.D.A.P. (Amsterdam 1935).
- 21 *Het staatkundig stelsel der Sociaal-Democratie* (1935) 117.
- 22 Met deze encycliek wilde de katholieke kerk in 1931 een katholiek (in plaats van socialistisch) antwoord bieden op de sociale problematiek, met name na de crisis van 1929.
- 23 Professor J.A. Veraart had zich ingezet voor een betere positie van werknemers door middel van cao's en medezeggenschap. In rooms-katholieke bedrijfskringen vielen zijn ideeën niet overal in goede aarde. Binnen de RKSP stond men kritisch tegenover zijn plannen.
- 24 H.P. Marchant, voorman van de Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB), kreeg de formatieopdracht in het najaar van 1925, nadat het kabinet-Colijn I – vlak na aantreden – gevallen was. Marchant wilde een kabinet van RKSP, SDAP en de VDB, maar dit mislukte, omdat de katholieke W.H. Nolens niet met de SDAP wilde regeren.
- 25 De Christelijk-Historische Unie was in 1908 opgericht onder andere door A.F. de Savornin Lohman, die – toen hij nog lid was van de ARP – in conflict was gekomen met de ARP-fractie. Als 'vrij-antirevolutionair' ging hij vervolgens zijn eigen weg.
- 26 B. Nierstrasz had als Tweede Kamerlid voor de Bond van Vrije Liberalen in 1916 tijdens een Kamerdebat kritiek geleverd op het functioneren van het parlement. Het parlement had 'mannen van zaken' nodig volgens hem. Zijn optreden zorgde voor opschudding bij premier Cort van der Linden, maar ook bij Troelstra schoot de kritiek in het verkeerde keelgat.
- 27 De SDAP en nvv belegden vergaderingen in de zomer van 1933 over het dictatuurgevaar, organiseerden onder andere een boycot van Duitse waren en richtten het 'Bureau voor Actie en Propaganda tegen Fascisme en Communisme' op. Dit bureau gaf de periodiek *Vrijheid, Arbeid, Brood* uit.
- 28 Nadat Boekman – met toestemming van het partijbestuur – een kritisch artikel over het nvv in *De Sociaal-Demokraat* had geweigerd, besloten Schmidt en De Kadt een alternatief tijdschrift uit te geven, *De Fakkel*. Deze *Fakkel*-groep besloot tijdens het SDAP-congres van Haarlem in maart 1932 om uit de SDAP te treden en gingen over tot oprichting van de OSP, de Onafhankelijke Socialistische Partij.
- 29 In 1913 had D. Bos (VDB) de opdracht gekregen van koningin Wilhelmina om te komen tot een kabinet van linkse en liberale partijen. Binnen de SDAP woedde een hevige discussie over eventuele rege-

ringsdeelname. Vliegen en Schaper waren voor, Troelstra tegen. Het kabinet zou er niet komen.

- 30 D.J. de Geer (CHU) werd minister-president en leidde een kabinet met daarin ministers van de RKSP, CHU, VDB, SDAP en partijlozen. Het kabinet-De Geer (11) zou slechts een jaar standhouden, totdat koningin Wilhelmina na de Duitse inval haar vertrouwen in De Geer opzegde.
- 31 Tijdens de ‘conferenties te Woudschoten’ in 1939 werd gesproken over het bereiken van een nationale eenheid. De ‘Beweging versterking der Nederlandse Gemeenschap’ werd vervolgens opgericht.
- 32 *Het Beginselprogramma der S.D.A.P.* (1937).

De nationale gedachte

1. De AJC was de Arbeiders Jeugd Centrale. Deze centrale was in 1918 in het leven geroepen door de SDAP en het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) en had als doel: jongeren kennis te laten maken met het socialisme en bepaalde omgangsvormen bij te brengen. Dit gebeurde onder andere door muziek, lezingen, congressen, sport en spel en het bijwonen van demonstraties.
2. K. Marx en F. Engels, *Het Communistisch Manifest*, Hoofdstuk 2, ‘Proletariërs en communisten’. In tegenstelling tot wat Wiardi Beckman beweert, verscheen het Manifest pas in februari 1848.
3. Eén van de afsluitende zinnen van *Het Communistisch Manifest*, Hoofdstuk 4 ‘Verhouding van de communisten tot de verschillende oppositiepartijen’. Hierna volgde nog: ‘Zij hebben een wereld te winnen. Proletariërs aller landen, verenigt u!’
4. H. de Man had in 1933 zijn Plan van de Arbeid onder grote belangstelling gepresenteerd op het kerstcongres van de Belgische Werkerpartij (BWP). Hij pleitte onder andere voor nationalisatie van de industrie om de negatieve effecten van het kapitalisme tegen te gaan. Binnen de SDAP keek men met veel interesse naar het Plan van De Man.
5. O. Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (Wien 1907).
6. J. Jaurès, *Armée Nouvelle* (1910).
7. Jaurès werd op 31 juli 1914 vermoord door een nationalistische student.
8. Deze uitspraak is afkomstig uit een artikel van Troelstra van 22 januari 1915, dat opgenomen is in het boek *Troelstra, de ziener. Keur uit het journalistieke werk verzameld en toegelicht door dr. H.B. Wiardi Beckman* (Amsterdam 1935). Wiardi Beckman schreef op pagina 217, ter inleiding op dit artikel van Troelstra, getiteld ‘De arbeiders en het vaderland’, dat het artikel ‘onderdeel uitmaakte van de wel zeer bewogen gedachtenwisseling in vergadering en pers, die aan het kongres van Arnhem vooraf ging. Men vindt hier Troelstra’s verweer tegen enkele argumenten, die hij in die maanden steeds weer van partijgenooten moest vernemen.’
9. P.J. Troelstra, ‘De Beslissing van Straatsburg, 16 mei 1920’, in: H.B. Wiardi Beckman (red.), *Troelstra, de ziener. Keur uit het journalistieke werk verzameld en toegelicht door dr. H.B. Wiardi Beckman* (Amsterdam 1935). Het artikel is geschreven naar aanleiding van het congres van Straatsburg van de Franse socialistische partij (februari 1920), waar de verhouding tot de in 1919 te Moskou opgerichte Kommunistische Internationale aan de orde was.
10. J. Jaurès, *L’Armée Nouvelle* (1910). Oorspronkelijke uitspraak: *Un peu d’internationalisme éloigne de la patrie; beaucoup d’internationalisme y ramène.*
11. J.P. Kruyt, *Nederlands volkskarakter en socialisme* (Arnhem 1934). J.P. Kruyt zou later deel uit maken van de stichtingsraad van de Wiardi Beckman Stichting.
12. In 1934 is het kabinet-Colijn II aan de macht. Het kabinet bestaat uit ministers van de RKSP, de ARP, de CHU, de VDB en de Vrijheidsbond.
13. De verlaging van deze werklozensteun had in juli 1934 geleid tot het Jordaanoproer: hevige rellen in Amsterdam.
14. L.N. Deckers was minister van Defensie in het kabinet-Colijn II. Deckers was verantwoordelijk geweest voor het bombarderen van De Zeven Provinciën na een munitieopslag op dat schip. Dit kwam hem op veel kritiek te staan uit de hoek van de SDAP.
15. P.J. Troelstra, ‘De arbeiders en het vaderland’, in: H.B. Wiardi Beckman (red.), *Troelstra, de ziener. Keur uit het journalistieke werk verzameld en toegelicht door dr. H.B. Wiardi Beckman* (Amsterdam 1935). Oorspronkelijk in: *Het Volk*, 22 januari 1915.
16. Anatole France is het pseudoniem voor Jacques Anatole François Thibault, de Franse schrijver die in 1921 de Nobelprijs voor de literatuur won.
17. ‘Ik vond het zeer interessant – Friesch boer, die ik toch eigenlijk altijd ben gebleven – in het bedrijf van dezen jovialen Tyroler kollega rond te zien.’ P.J. Troelstra, *Gedenkschriften Deel II Groei* (Amsterdam 1928) 232.
18. Recensie van: J. Huizinga, *In de schaduwen van morgen. Een diagnose van het geestelijk lijden van onze tijd* (Haarlem 1935).

- 19 J. Huizinga, *In de schaduwen van morgen. Een diagnose van het geestelijk lijden van onze tijd* (Haarlem 1935) 61.
- 20 Ibidem, 62-63.
- 21 Ibidem, 201.
- 22 Ibidem, 202.
- 23 Ibidem, 28.
- 24 Ibidem, 58.
- 25 Tijdens een conferentie over 'Volkseenheid' in Zeist sprak J. Huizinga op 9 mei 1934 een rede uit met als titel 'Nederland's Geestesmerk', waarin hij sprak over de specifieke Nederlandse cultuur.
- 26 J. Huizinga, *In de schaduwen van morgen*, 159. De term 'puerilisme' introduceerde Huizinga hier: 'Puerilisme willen wij de houding noemen van een gemeenschap, die zich onmondiger gedraagt, dan de staat van haar onderscheidingsvermogen haar zou veroorloven, die, in plaats van den knaap tot den man op te trekken, haar gedragingen aan die van den knapenleeftijd adapteert.' Massabijeenkomsten en de nadruk op spel zouden de kritische levens- en geesteshouding schaden volgens Huizinga.
- 27 J. Huizinga, *Mensch en menigte in Amerika. Vier essays over moderne beschavingsgeschiedenis* (Haarlem 1918) en J. Huizinga, *Amerika levenden denkend. Losse opmerkingen* (Haarlem 1926).
- 28 Tijdens een conferentie in Leiden in 1933 had Huizinga de Duitse schrijver Johann von Leers – die er antisemitische ideeën op nahield – verzocht de conferentie te verlaten.
- 29 J. Huizinga, *In de schaduwen van morgen*, 129.
- 30 Ibidem, 100.
- 31 Aldus partijvoorzitter Koos Vorrink op het congres voor het Plan van de Arbeid (SDAP en NVV) op 26 en 27 oktober 1935 in Utrecht.
- 32 J. Huizinga, *In de schaduwen van morgen*, 230.
- 33 *Het Beginselprogramma der S.D.A.P.* (1937) xxxiii, artikel 46.
- 34 *Het Beginselprogramma der S.D.A.P.* (1937) I, artikel 1.
- 35 J. Huizinga, *Holländische Kultur des siebzehnten Jahrhunderts. – Ihre sozialen Grundlagen und nationale Eigenart. – Schriften des Deutsch-Niederländischen Instituts Köln, Heft 1. – Eugen Diederichs Verlag, Jena. 1932, bl. 4 en 5.* * (Noot door Wiardi Beckman: de noten in dit artikel zijn bijna allemaal afkomstig van Wiardi Beckman zelf. Wanneer er een * volgt achter de noot, is deze afkomstig van Wiardi Beckman.)
- 36 Huizinga, t.a.p. bl. 13 vlgd.*
- 37 Dr. J.W. Berkelbach van der Sprenkel, *De Vader des Vaderlands*, H.D. Tjeenk Willink & Zoon, NV, Haarlem 1941, bl. 11.*
- 38 Huizinga, t.a.p. bl. 20.*
- 39 P. Hazard, *La Crise de la conscience Européenne* (Paris 1935).
- 40 Huizinga, t.a.p. bl. 34 vlgd.*
- 41 Huizinga, t.a.p. bl. 21.*
- 42 Paul Hazard, *La crise de la conscience européenne*, Paris, 1935, 1 bl. 99.*
- 43 Idem, 1 bl. 129-131.*
- 44 Paul Hazard, t.a.p., 1 bl. 116.*
- 45 Idem, 1 bl. 118.*
- 46 Idem, 1 bl. 97.*
- 47 Paul Hazard, t.a.p., 1 bl. 83.*
- 48 Idem, 11, bl. 47.*
- 49 Idem, 11, bl. 47.*
- 50 Paul Hazard, t.a.p. 1, bl. 76.*
- 51 G. Macaulay Trevelyan, *The English Revolution, 1688-1689*, London, 1938, bl. 10 vlgd.*
- 52 Idem, bl. 18.*
- 53 Idem, bl. 19.*
- 54 Paul Hazard, t.a.p. 11, bl. 16.*
- 55 Busken Huet, *Het land van Rembrand*, H.D. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem, vijfde druk, 1, bl. 11.*
- 56 Trevelyan, t.a.p. bl. 10.*

Verantwoording

SOCIALISME EN DEMOCRATIE

'Verdediging van het ontwerp-beginselprogram van de S.D.A.P.', in: *Ver-
slag van het drieënveertigste congres der S.D.A.P.* (N 1354/62 IISG).

Beginselprogram S.D.A.P. 1937 (BR0/687/8 IISG).

Socialisme en Democratie III, Lezing van Dr. H.B. Wiardi Beckman, Vrij-
dag 26 april 1940, VARA – Hilversum. Archief M. Halbertsma-Wiardi
Beckman.

DENKEN OVER DE DOORBRAAK

H.B. Wiardi Beckman, 'Vijf en twintig jaar staatkundig leven', in: *Ir. J. W.
Albarda. Een kwart eeuw parlementaire werkzaamheid in dienst van de be-
vrijding der Nederlandse arbeidersklasse. Een beeld van de groei der Neder-
landse volksgemeenschap* (Amsterdam 1938).*

H.B. Wiardi Beckman, 'Kabinet-De Geer. Keerpunt in Nederlands staat-
kundig leven', in: *Socialisme & Democratie*, 1 (1939) 553-557.

H.B. Wiardi Beckman, *Grondslag voor discussie. Nederlandse Partijwezen
en de S.D.A.P.* (z.p. 1941). Archief M. Halbertsma-Wiardi Beckman.

DE NATIONALE GEDACHTE

H.B. Wiardi Beckman, *Sociaal democratie en nationale gedachte. Rede door Dr. H.B. Wiardi Beckman, gehouden op het achtste congres van de A.J.C. 24 nov.'34 te Amsterdam, als brochure uitgegeven* (Amsterdam 1935).

H.B. Wiardi Beckman, 'In de schaduwen van morgen', in: *De Socialistische Gids* (1935) 718-725.

H.B. Wiardi Beckman, 'Onszelf blijven', in: H.B. Wiardi Beckman, B.M. Telders en P. Scholten, *Den Vaderlant ghetrouwe* (Haarlem 1940).*

H.B. Wiardi Beckman, 'Geschiedenis als opdracht', in: W.R.M. Noordhoff, H.B. Wiardi Beckman en F. Kleijn, *Dat, wat blijft* (Haarlem 1941).*

'T DELGEN VAN EEN SCHULD

't Delgen van een schuld' schreef Wiardi Beckman in Kamp Amersfoort, vóór de deportatie naar Natzweiler in oktober 1943. Het is onder meer afgedrukt in Johan S. Wijne, *Stuuf Wiardi Beckman. Patriciër en sociaal-democraat* (Amsterdam/Brussel 1987), 159.

*Deze teksten verschenen ook in *Wiardi Beckman* (Amsterdam 1946).